

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

(આર/સેકન્ડ અપીલ/૧૫૯/૨૦૧૮ માં તારીખ ૧૯/૦૯/૨૦૧૮ ના ચુકાદામાં સુધારો)

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે

આર/સેકન્ડ અપીલ નં. ૧૫૯/૨૦૧૮

સાથે

સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧/૨૦૧૮

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

સહી/-

૧	શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપી શકાય?	હા
૨	રિપોર્ટરને મોકલવામાં આવે કે નહીં?	હા
૩	શું માનનીય ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની અંતિમ નકલ જોવા માગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ હુકમના અર્થઘટન અંગેનો કાયદાનો કોઈ મહત્વનો પ્રશ્ન સમાવિષ્ટ છે?	ના
	નીચેની અદાલતોમાં આ ચુકાદાને પરિપત્રિત કરવો.	

નટવરલાલ આશાભાઈ પટેલ

વિરુદ્ધ

દિપકકુમાર નટવરલાલ પટેલ

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) નં. ૧, ૧૦, ૧૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯ તરફે શ્રી પી.વી.
ગજેરા (૫૯૬૯)

અરજદાર(ઓ) નં. ૧, ૧૦, ૧૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯ તરફે શ્રી હાર્દિક
જે. જાની (૬૪૯૭)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ માટે ડી.એસ. (૫) દ્વારા નોટિસ બજી ગયેલ છે

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખ : ૧૯/૦૯/૨૦૧૮

મૌખિક ચુકાદો

૧. દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૧૦૦ હેઠળની આ સેકન્ડ અપીલ મૂળ
વાદીઓ તરફથી દાખલ કરવામાં આવેલ છે અને તે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ
નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ માં ૮મા એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજ, અમદાવાદ
(ગ્રામ્ય) દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૬ નવેમ્બર ૨૦૧૭ ના ચુકાદા
અને હુકમનામામાંથી ઉદ્ભવતી રેગ્યુલર સિવિલ અપીલ નં. ૮૮/૨૦૧૭
માં ૧૨મા એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ, અમદાવાદ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટ (ગ્રામ્ય),
મિરઝાપુર, અમદાવાદ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૧૪ મે ૨૦૧૮
ના ચુકાદા અને હુકમ વિરુદ્ધની છે.

૨. સરળતા ખાતર, અહીંના અપીલકર્તાઓનો ઉદ્દેશ મૂળ વાદીઓ તરીકે
કરવામાં આવશે અને અહીંના સામાવાળાનો ઉદ્દેશ મૂળ પ્રતિવાદી તરીકે
કરવામાં આવશે. વાદીઓએ દાવાવાળી મિલકતો અંગે જાહેરાત અને કાયમી

મનાઈફિકમ માટે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ સંસ્થિત કરેલ. વાદીઓનો સમગ્ર દાવો હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ હેઠળ નિર્ધારિત કર્યા મુજબના અગ્રક્રિયાના હક પર આધારિત છે.

૩. દાવા અરજીમાં અરજ કરવામાં આવેલ દાદ નીચે મુજબ છે :

"અરજ :

દાવામાં જણાવેલ હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં લેતાં, એવી અરજ કરવામાં આવે છે કે

[એ] એવું જાહેર કરવા મહેરબાની કરશો કે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ હેઠળ વાદીઓ અને પ્રતિવાદીઓ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલ દાવાવાળી મિલકત વડીલોપાર્જિત, અવિભાજિત અને સંયુક્ત મિલકત છે અને વાદીઓએ હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ મુજબ સદર સ્થાવર મિલકત પરત્વે અગ્રક્રિયાનો હક પ્રાપ્ત કરેલ છે અને વધુમાં, ન્યાયના હિતમાં, વાદીઓએ કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ પ્રાપ્ત કરેલ અગ્રક્રિયાના હકોનું પાલન કરવા પ્રતિવાદીને આદેશ આપવા મહેરબાની કરશો.

[બી] વાદીઓની તરફેણમાં અને હાલના દાવાના પ્રતિવાદીની વિરુદ્ધમાં કાયમી મનાઈફિકમ મંજૂર કરવા મહેરબાની કરશો, જેથી પ્રતિવાદી અથવા તેમના નોકરો, એજન્ટો, એટર્નીઓ,

ઉત્તરાધિકારીઓ, એસાઇનીઓ, ટ્રાન્સફરીઓને વાદીઓના સંયુક્ત માલિકી હક અને કબજા હેઠળની દાવાવાળી મિલકતમાં ખેતી કરવામાં અવરોધ કે દખલગીરી ન કરવા અથવા અવરોધ કે દખલગીરી ન કરાવવા આદેશ આપવામાં આવે અને પ્રતિવાદી દાવાવાળી મિલકતમાં કોઈ ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં હક/હિત ઊભું થાય તે રીતે કોઈ ગીરો કે બોજો ઊભો ન કરે કે ન કરાવે અથવા તબદીલ કે એસાઇન ન કરે અથવા કોઈ કૃત્યો, વ્યવહારો, ખતો કે દસ્તાવેજો ન કરે કે ન કરાવે અથવા દાવાવાળી જમીનના સ્વરૂપમાં ફેરફાર કરતા કોઈ કૃત્યો ન કરે કે ન કરાવે અથવા દાવાવાળી જમીનના ટાઈટલને કોઈપણ રીતે નુકસાન પહોંચાડતા કોઈ કૃત્યો કે ચૂક ન કરે કે ન કરાવે."

૪. એવું જણાય છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કાઢવામાં આવેલ સમન્સ પ્રતિવાદીને બજી ગયેલ હતું અને તેઓ તેમના વકીલ સાથે હાજર થયા હતા. જોકે, ત્યારબાદ, પ્રતિવાદી હાજર રહ્યા ન હતા અને કોઈ પુરાવો રજૂ કર્યો ન હતો. પ્રતિવાદી કોઈ લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં પણ નિષ્ફળ રહ્યા હતા.
૫. વાદીઓ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ કેસને ધ્યાનમાં રાખીને, ટ્રાયલ કોર્ટે આંક ૧૫ દ્વારા નીચે મુજબના મુદ્દાઓ ઘડ્યા હતા :

"૧. શું વાદીઓ સાબિત કરે છે કે દાવાવાળી મિલકતમાં તેઓનો અગ્રક્રિયાનો હક છે ?

૨. શું વાદીઓનો દાવો પક્ષકારોને ન જોડવાના કારણે બાધિત છે ?
 ૩. શું વાદીઓ અરજ કર્યા મુજબની દાદ મેળવવા માટે હકદાર છે ?
 ૪. શો હુકમ અને ચુકાદો ?"
૬. ઉપર ઉલ્લેખિત ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ઘડવામાં આવેલ મુદ્દાઓના જવાબ નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યા હતા :
- "૧. નકારમાં.
 ૨. રદ કરવામાં આવેલ છે.
 ૩. નકારમાં.
 ૪. આખરી ચુકાદા મુજબ."
૭. અંતે, રેકર્ડ પરના મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવાની એકંદર મૂલવણી કરતાં, ટ્રાયલ કોર્ટે મુખ્યત્વે એ કારણોસર દાવો નામંજૂર કર્યો કે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ હેઠળ નિર્ધારિત કર્યા મુજબનો અગ્રજિયાનો હક વાદીઓને મળવાપાત્ર નથી કારણ કે પ્રતિવાદી વર્ગ-૧ ના વારસદારના કાર્યક્ષેત્રમાં આવતા નથી.
૮. દાવો નામંજૂર કરતા ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમનામાથી નારાજ થઈને, વાદીઓએ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુર ખાતે રેગ્યુલર સિવિલ અપીલ નં. ૮૮/૨૦૧૭ દાખલ

કરેલ. નીચલી અપીલ અદાલતે વાદીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ અપીલનો ગુણદોષ પર ન્યાયનિર્ણય કર્યો અને ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણો સાથે સંપૂર્ણપણે સહમત થઈ. જોકે, વાદીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ અપીલ નામંજૂર કરતી વખતે નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા એક અત્યંત અસામાન્ય હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો. નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમનો અમલી ભાગ નીચે મુજબ વંચાય છે :

"હુકમ

હાલની અપીલ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

રજિસ્ટ્રાર, સિવિલ શાખાને આદેશ આપવામાં આવે છે કે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ ને જથ્થા એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજ, અમદાવાદ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટ (ગ્રામ્ય) ની અદાલતમાં તબદીલ કરવો, જેથી આ દાવાનો નિર્ણય તેમની અદાલતમાં પડતર રહેલ સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ની સાથે નવેસરથી પુરાવો નોંધીને કરવામાં આવે અને બંને દાવાઓનો ગુણદોષ પર નિર્ણય કરવામાં આવે."

૯. આમ, એવું જણાય છે કે નીચલી અપીલ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણોને માન્ય રાખ્યા હોવા છતાં અને અપીલ નામંજૂર કરી હોવા છતાં, અને તે રીતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ

ચુકાદા અને હુકમનામાને માન્ય રાખ્યા હોવા છતાં, રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ ની સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ની સાથે નવેસરથી ટ્રાયલ ચલાવવા માટે કેસને રિમાન્ડ કરવાનું યોગ્ય માન્યું. હું એ સ્પષ્ટ કરી શકું કે સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ એક એવી વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ છે કે જેની તરફેણમાં અહીંના પ્રતિવાદીએ દાવાવાળી મિલકતોમાં પોતાના હિસ્સા અંગે વેચાણ કરાર કરેલ છે અને તે દાવો સદર વેચાણ કરારના વિશિષ્ટ પાલન માટેનો છે.

૧૦. આ અદાલતે, તારીખ ૨૭ જૂન ૨૦૧૮ ના હુકમથી, નીચે મુજબના કાયદાના મહત્વના પ્રશ્નો પર સેકન્ડ અપીલ દાખલ કરેલ :

"(૧) શું વાદીઓ તેમની તરફેણમાં અગ્રજિયાનો હક મેળવવા માટે હકદાર છે ?

(૨) શું વાદીઓ તેમની તરફેણમાં કાયમી મનાઈહુકમ મેળવવા માટે હકદાર છે કે જેનાથી પ્રતિવાદીને દાવાવાળી જમીન, જે હિન્દુ સંયુક્ત અવિભાજિત કુટુંબની મિલકત છે, તેને ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં તબદીલ કરવાથી, એસાઈન કરવાથી અને પરાધીન કરવાથી અટકાવી શકાય ?

(૩) શું વિજ્ઞાન પ્રથમ અપીલ અદાલત દાવાને નવેસરથી સુનાવણી માટે ટ્રાયલ કોર્ટમાં રિમાન્ડ કરવામાં સાચી છે?

(૪) શું વિદ્વાન પ્રથમ અપીલ અદાલત રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ ને સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ની સાથે એકત્રિત કરવામાં સાચી છે ?"

૧૧. નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમથી નારાજ થઈને, વાદીઓ દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૧૦૦ હેઠળની આ સેકન્ડ અપીલ સાથે આ અદાલત સમક્ષ આવ્યા છે.

૧૨. વાદીઓ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ સુશ્રી મનીષા લવકુમાર શાહે ભારપૂર્વક રજૂઆત કરી કે નીચલી અપીલ અદાલતે વાદગ્રસ્ત ચુકાદો અને હુકમ પસાર કરવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે. સુશ્રી શાહે રજૂઆત કરી કે સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ની સાથે નિર્ણય કરવાના હેતુસર રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ ને નવેસરથી ટ્રાયલ માટે ટ્રાયલ કોર્ટમાં તબદીલ કરવા માટે નીચલી અપીલ અદાલત પાસે કોઈ યોગ્ય કારણ ન હતું. સુશ્રી શાહે નીચલી અપીલ અદાલતે તેમના અસીલો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ અપીલ અંગે જે રીતે કાર્યવાહી કરી તેની આકરી ટીકા કરી. સુશ્રી શાહે એવી રજૂઆત કરે છે કે નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા રિમાન્ડનો હુકમ કાયદામાં ત્યારે જ માન્ય છે જો નીચલી અપીલ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમનામાને કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરેલ હોય. જો નીચલી અપીલ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણોને માન્ય રાખવાનું

યોગ્ય માન્યું હોય, તો નીચલી અપીલ અદાલત માટે આવો હુકમ પસાર કરવાનું માન્ય ન હતું.

૧૩. નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને આ સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતા અંગે આ અદાલત દ્વારા પૂછવામાં આવેલ ચોક્કસ પ્રશ્નના જવાબમાં, વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ સુશ્રી શાહે રજૂઆત કરી કે સામાન્ય રીતે જો નીચલી અપીલ અદાલત રિમાન્ડનો હુકમ પસાર કરે, તો સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૩ નિયમ ૧(યુ) ની જોગવાઈઓ હેઠળ અપીલ ફોમ ઓર્ડર ટકવાપાત્ર છે. જોકે, સુશ્રી શાહના જણાવ્યા અનુસાર, હાથ પરના કેસમાં, નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમ હાર્દરૂપે એક હુકમનામું છે અને, તેથી, સી.પી.સી. ની કલમ ૧૦૦ હેઠળ સેકન્ડ અપીલ ટકવાપાત્ર છે. સુશ્રી શાહ એવી રજૂઆત કરે છે કે નીચલી અપીલ અદાલતે કેસને રિમાન્ડ કરવાનું યોગ્ય માન્યું હોવાથી હુકમનામું તૈયાર કર્યું ન હોવા છતાં, હાર્દરૂપે તે હુકમ હુકમનામું હોવાથી, હુકમનામું તૈયાર કરવાની માત્ર ચૂકથી સી.પી.સી. ની કલમ ૧૦૦ હેઠળની હાલની સેકન્ડ અપીલ કાયદામાં બિન-ટકવાપાત્ર બની જશે નહીં.

૧૪. સુશ્રી શાહે વધુમાં રજૂઆત કરી કે ગુણદોષ પર પણ, નીચલી અદાલતોએ એવું ઠરાવવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે કે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ હેઠળનો અગ્રક્રિયાનો હક વાદીઓને મળવાપાત્ર નથી.

૧૫. સુશ્રી શાહ એવી રજૂઆત કરે છે કે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ના હેતુ માટે પ્રતિવાદી વર્ગ-૧ ના વારસદારના કાર્યક્ષેત્રમાં આવતા ન હોવા છતાં, તમામ વાદીઓ પ્રતિવાદીની સાથે દાવાવાળી મિલકતોમાં સહ-હિસ્સેદારો છે અને, તેથી, તેઓને અગ્રક્રિયાનો હક છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વાદીઓ સંયુક્ત માલિકો હોવાથી તેઓને દાવાવાળી મિલકતોમાં પ્રતિવાદીનો હિસ્સો ખરીદવાનો હક છે.

૧૬. સુશ્રી શાહે, તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, નીચેના ચુકાદાઓ પર ભારપૂર્વક આધાર રાખેલ છે :

(૧)ભૂપ તે શિયોના કથિત પુત્ર વિ. માતાદીન ભારજ્ઞાજ (મૃતક)

કાયદેસરના પ્રતિનિધિઓ મારફતે, (૧૯૯૧) ૨ એસ.સી.સી. ૧૨૮;

(૨) આશુતોષ ચતુર્વેદી વિ. પ્રાનો દેવી ઉર્ફે પરાની દેવી અને અન્યો, જે.ટી.

૨૦૦૮(૬) એસ.સી. ૩૫૪;

(૩) આહિર હમીર દુદા વિ. આહિર દુદા અરજણ, ૧૯૭૭ જી.એલ.આર.

૧૦૩૨.

૧૭. અહીંના સામાવાળા - મૂળ પ્રતિવાદીને આ અદાલત દ્વારા કાઢવામાં આવેલ નોટિસ બજી ગયેલ હોવા છતાં, તેમણે જાતે અથવા વકીલ મારફતે આ અદાલત સમક્ષ હાજર રહેવાનું અને આ સેકન્ડ અપીલનો વિરોધ કરવાનું પસંદ કરેલ નથી.

૧૮. વાદીઓ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલને સાંભળ્યા બાદ અને રેકર્ડ પરની સામગ્રીનું અવલોકન કર્યા બાદ, આ સેકન્ડ અપીલમાં મારી વિચારણા માટે બે મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે. પ્રથમ પ્રશ્ન સી.પી.સી. ની કલમ ૧૦૦ હેઠળ આ સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતા અંગેનો છે અને બીજો પ્રશ્ન હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ અંગેનો છે.

૧૯. નીચલી અપીલ અદાલતે અપીલમાં આ બાબત અંગે જે રીતે કાર્યવાહી કરી છે તેનાથી હું અત્યંત નિરાશ થયો છું. વાદગ્રસ્ત હુકમ એ બીજું કંઈ નહીં પરંતુ સંપૂર્ણપણે વિચારણાના અભાવનો ઉત્તમ નમૂનો છે.

૨૦. આ સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતા અંગે, હું સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧ નિયમ ૨૩, ૨૩-એ, ૨૪ અને ૨૫ થી શરૂઆત કરું.

"નિયમ ૨૩. અપીલ અદાલત દ્વારા કેસનો રિમાન્ડ. – જ્યાં જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતે પ્રાથમિક મુદ્દા પર દાવાનો નિકાલ કરેલ હોય અને અપીલમાં હુકમનામું ઉલટાવવામાં આવે, અથવા જ્યાં અપીલ અદાલત, અપીલ હેઠળના હુકમનામાને ઉલટાવતી વખતે અથવા રદ કરતી વખતે, ન્યાયના હિતમાં કેસને રિમાન્ડ કરવાનું જરૂરી માને, ત્યાં તે હુકમ દ્વારા કેસને રિમાન્ડ કરી શકશે, અને વધુમાં આદેશ આપી શકશે કે આ રીતે રિમાન્ડ કરવામાં આવેલ કેસમાં કયા મુદ્દા અથવા મુદ્દાઓની ટ્રાયલ ચલાવવામાં આવશે,

અને પોતાના ચુકાદા અને હુકમની નકલ જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતને દીવાની દાવાઓના રજિસ્ટરમાં તેના મૂળ નંબર હેઠળ દાવો પુનઃદાખલ કરવાના અને દાવાનો નિર્ણય કરવાની કાર્યવાહી આગળ વધારવાના આદેશ સાથે મોકલશે; અને મૂળ ટ્રાયલ દરમિયાન નોંધવામાં આવેલ પુરાવો (જો કોઈ હોય તો), તમામ વ્યાજબી અપવાદોને આધીન રહીને, રિમાન્ડ પછીની ટ્રાયલ દરમિયાન પુરાવો ગણાશે.

નિયમ ૨૩એ. અન્ય કેસોમાં રિમાન્ડ.- જ્યાં જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતે પ્રાથમિક મુદ્દા સિવાય અન્યથા કેસનો નિકાલ કરેલ હોય, અને અપીલમાં હુકમનામું ઉલટાવવામાં આવે અને ફરીથી ટ્રાયલ જરૂરી માનવામાં આવે, ત્યાં અપીલ અદાલતને નિયમ ૨૩ હેઠળ જે સત્તાઓ છે તે જ સત્તાઓ રહેશે.

નિયમ ૨૪. જ્યાં રેકર્ડ પરનો પુરાવો પૂરતો હોય, ત્યાં અપીલ અદાલત કેસનો આખરી નિર્ણય કરી શકશે.- જ્યાં રેકર્ડ પરનો પુરાવો અપીલ અદાલતને ચુકાદો જાહેર કરવા માટે સક્ષમ બનાવવા પૂરતો હોય, ત્યાં અપીલ અદાલત, જો જરૂરી હોય તો, મુદ્દાઓની પુનઃરચના કર્યા પછી, દાવાનો આખરી નિર્ણય કરી શકશે, ભલે જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતનો ચુકાદો અપીલ અદાલત જે કારણ પર આગળ વધે છે તેના કરતાં સંપૂર્ણપણે કોઈ અન્ય કારણ પર

આગળ વધ્યો હોય.

નિયમ ૨૫. જ્યાં અપીલ અદાલત મુદ્દાઓ ઘડી શકશે અને જે અદાલતના હુકમનામા સામે અપીલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતને ટ્રાયલ માટે મોકલી શકશે. – જ્યાં જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતે કોઈ મુદ્દો ઘડવાનું અથવા તેની ટ્રાયલ ચલાવવાનું, અથવા હકીકતના કોઈ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવાનું ચૂકી ગઈ હોય, જે અપીલ અદાલતને ગુણદોષ પર દાવાના સાચા નિર્ણય માટે આવશ્યક જણાય, ત્યાં અપીલ અદાલત, જો જરૂરી હોય તો, મુદ્દાઓ ઘડી શકશે, અને જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતને ટ્રાયલ માટે મોકલી શકશે, અને આવા કેસમાં તેવી અદાલતને જરૂરી વધારાનો પુરાવો લેવા આદેશ આપશે; અને તેવી અદાલત આવા મુદ્દાઓની ટ્રાયલ ચલાવવાની કાર્યવાહી કરશે, અને અપીલ અદાલત દ્વારા નિયત કરવામાં આવે અથવા વખતોવખત લંબાવવામાં આવે તેવા સમયની અંદર તે પરત્વેના પોતાના તારણો અને તેના કારણો સહિત પુરાવો અપીલ અદાલતને પરત કરશે."

૨૧. સી.પી.સી. નો ઓર્ડર ૪૩ નિયમ ૧(યુ) નીચે મુજબ વંચાય છે :

"નિયમ ૧. હુકમોમાંથી અપીલ. – કલમ ૧૦૪ ની જોગવાઈઓ હેઠળ નીચેના હુકમોમાંથી અપીલ થઈ શકશે, એટલે કે :–

(એ) થી (ટી) *****

(યુ) જ્યાં અપીલ અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ થઈ શકતી હોય ત્યાં, કેસને રિમાન્ડ કરતો ઓર્ડર ૪૧ ના નિયમ ૨૩ અથવા નિયમ ૨૩એ હેઠળનો હુકમ;"

૨૨. આમ, જ્યાં અપીલ અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ થઈ શકતી હોય ત્યાં કેસને રિમાન્ડ કરતો સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧ ના નિયમ ૨૩ અથવા નિયમ ૨૩-એ હેઠળનો હુકમ એ સી.પી.સી. ની કલમ ૧૦૪ સાથે વાંચતાં ઓર્ડર ૪૩ નિયમ ૧(યુ) ની જોગવાઈઓ હેઠળ અપીલપાત્ર હુકમ છે. આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, સી.પી.સી. ની કલમ ૧૦૦ હેઠળ આ સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતાના પ્રશ્ન પર આ અદાલતને મદદ કરવા માટે વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ સુશ્રી શાહને જણાવવામાં આવ્યું હતું.

૨૩. કાયદાની એ સુપ્રસ્થાપિત સ્થિતિ છે કે રિમાન્ડનો હુકમ પસાર કરતા પહેલાં, અપીલ અદાલતે એ તારણ પર આવવું જોઈએ કે ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને રદ કરવાની જરૂર છે. તે જ રીતે, સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧, નિયમો ૨૩ થી ૨૭ માં ઉદ્દેખિત 'ન્યાયના હિત' શબ્દો દાવાને રિમાન્ડ કરવાની અપીલ અદાલતની સત્તાને વિસ્તૃત કરતા નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, અપીલ અદાલતે પ્રથમ એ નિષ્કર્ષ પર આવવું જોઈએ કે ટ્રાયલ કોર્ટનો નિર્ણય ઉલટાવવાને પાત્ર છે. વાદીઓ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ દ્વારા સાચી રીતે જ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે તેમ,

કેસને રિમાન્ડ કરવામાં નીચલી અપીલ અદાલતનું કારણ અને અભિગમ ભૂલભરેલા છે અને સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧, નિયમો ૨૩ થી ૨૭ ની જોગવાઈઓની વિરુદ્ધ છે. હું આપું ખાસ કરીને એટલા માટે કહી રહ્યો છું, કારણ કે નીચલી અપીલ અદાલતને દાવો નામંજૂર કરતા ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમનામામાં કોઈ ખામી કે ભૂલ જણાઈ ન હતી. સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧ નિયમ ૨૩ હેઠળ રિમાન્ડની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ શરતો ફરજિયાત છે અને માત્ર ઔપચારિકતા નથી. રેકર્ડ પરની સામગ્રીના આધારે એ તારણ પર આવવું કે ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો ભૂલભરેલો છે અને ઉલટાવવાને અથવા રદ કરવાને પાત્ર છે, તે અપીલ અદાલત માટે રિમાન્ડનો હુકમ પસાર કરવા માટેની પૂર્વશરત છે. જ્યાં સુધી તે તારણ પર આવવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી અપીલ અદાલત માટે ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદા અને હુકમનામાને ઉલટાવવાનો કે રદ કરવાનો અને તેના પરિણામસ્વરૂપે દાવાને નવેસરથી નિકાલ માટે રિમાન્ડ કરવાનો કોઈ અવકાશ નથી.

૨૪. બીજી એક મહત્વની બાબત જે ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ તે એ છે કે જે કેસોમાં અપીલ અદાલત એ નિષ્કર્ષ પર આવે કે મૂળ રજૂ કરવામાં આવેલ પ્લીડિંગ્સ પરથી અથવા તેની પરવાનગી કે હુકમથી સુધારવામાં આવેલ પ્લીડિંગ્સ પરથી કોઈ નવા મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત થાય છે, તેવા તમામ કેસોમાં પણ રિમાન્ડનો હુકમ કરવો અનિવાર્ય નથી. સુધારો માત્ર સ્પષ્ટીકરણના

સ્વરૂપનો પણ હોઈ શકે છે. અપીલ અદાલત દ્વારા મુદ્દાઓ ઘડવામાં આવે તે પણ સ્પષ્ટીકરણના સ્વરૂપનું હોઈ શકે છે અથવા બાબતના હાઈમાં કે વિવાદના સ્વરૂપમાં કે પુનઃઘડવામાં આવેલ મુદ્દાઓના નિર્ણય માટે રેકર્ડ પર પહેલેથી જ ઉપલબ્ધ પુરાવામાં કોઈ ખાસ તફાવત કર્યા વિના ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ઘડવામાં આવેલ મુદ્દાઓ કરતાં વધુ સંખ્યામાં મુદ્દાઓમાં પરિણમી શકે છે. જ્યારે પણ વિવાદના મુદ્દાઓ પર ન્યાયી અને સંતોષકારક નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે અપીલ અદાલતને સક્ષમ બનાવવા રેકર્ડ પર પૂરતો પુરાવો હોય, ત્યારે રિમાન્ડનો હુકમ કરવા માટે કોઈ જ કારણ રહેશે નહીં. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સમગ્ર કેસને ફરીથી ખોલવાથી અને તેને રિમાન્ડ કરવાથી કોઈ ઉપયોગી હેતુ સચવાશે નહીં.

૨૫. મને એ સમજાતું નથી કે સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ને રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ સાથે શું સંબંધ છે, ખાસ કરીને, સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૩૪૯૦/૨૦૧૭ માં આ અદાલતની સમકક્ષ બેંચ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૩૧ ઓગસ્ટ ૨૦૧૭ ના હુકમ પછી. હું તે હુકમ નીચે મુજબ ટાંકી શકું :

"૧. આ પિટિશન ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળ ફરિયાદ નં. ૮ માં કરવામાં આવેલ નીચે મુજબની અરજો માટે દાખલ કરવામાં આવેલ છે:

૮. (એ) નામદાર અદાલત રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં.

૧૦૫૬/૨૦૧૫ માં વિજ્ઞાન ક્રિકેટ એડિશનલ સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુર દ્વારા અરજી આંક-૨૦ હેઠળ પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૦૩/૦૭/૨૦૧૭ ના વાદગ્રસ્ત હુકમને કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવા મહેરબાની કરશો અને તે રીતે વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આંક-૫ દ્વારા ઘડવામાં આવેલ મુદ્દા નં. ૨ ને રદ કરવા મહેરબાની કરશો.

(બી) હાલની પિટિશનની દાખલગીરી, સુનાવણી અને આખરી નિકાલ થાય ત્યાં સુધી, નામદાર અદાલત રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૭ માં વિજ્ઞાન ક્રિકેટ એડિશનલ સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુર દ્વારા અરજી આંક-૨૦ હેઠળ પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૦૩/૦૭/૨૦૧૭ ના વાદગ્રસ્ત હુકમ સામે સ્ટે આપવા મહેરબાની કરશો અને વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આંક-૧૫ હેઠળ ઘડવામાં આવેલ મુદ્દા નં. ૨ ના અમલ સામે સ્ટે આપવા મહેરબાની કરશો.

વૈકલ્પિક રીતે;

(સી) દાખલગીરી, સુનાવણી અને આખરી નિકાલ થાય ત્યાં સુધી રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ વાળો દાવો વિજ્ઞાન ક્રિકેટ એડિશનલ સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુરની ફાઈલ પરથી તેની ટ્રાયલ ચલાવવાની સત્તા અને હક્કમત ધરાવતી

અન્ય કોઈપણ દીવાની અદાલતમાં તબદીલ કરવા મહેરબાની કરશો.

(ડી) અહીં ઉપર જણાવેલ હકીકતોને ધ્યાનમાં લેતાં, આ નામદાર અદાલત વિદ્વાન ડક્ટા એડિશનલ સિવિલ કોર્ટ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુરની ફાઈલ પર પડતર રહેલ રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ ને વિદ્વાન મુખ્ય સિવિલ કોર્ટ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુરમાં તબદીલ કરવા મહેરબાની કરશો.

(ડી) ન્યાયના હિતમાં આવા અન્ય અને વિશેષ જરૂરી હુકમો પસાર કરવા મહેરબાની કરશો.

૨. આ બાબતમાં, આખરી નિકાલ માટે નોટિસ કાઢવામાં આવી હતી. નોટિસ બજી ગયેલ હોવા છતાં, સામાવાળાઓ હાજર થયા નથી.

૩. અરજદારોએ સામાવાળા નં. ૧ વિરુદ્ધ એવું જાહેર કરવા માટે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ દાખલ કરેલ છે કે અરજદારો અને સામાવાળા નં. ૧ ને વારસામાં મળેલ દાવાવાળી જમીનો વડીલોપાર્જિત, અવિભાજિત અને સંયુક્ત મિલકતો છે અને આવી જમીનો અંગે, અરજદારોને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ હેઠળ અગ્રક્રિયાનો હક છે અને સામાવાળા નં. ૧ ને અરજદારોના આવા

અગ્રક્રિયાના હક પર કાર્યવાહી કરવા અને તેનો અમલ કરવા હુકમ કરવા અરજ કરેલ છે. અરજદારોએ સામાવાળા નં. ૧ ને દાવાવાળી જમીનોની સંયુક્ત માલિકીમાં કબજો ધરાવતા અરજદારોને અટકાવવાથી અને દાવાવાળી જમીનોમાંથી પાક લેવાથી અને દાવાવાળી જમીનો તબદીલ કરવાથી, એસાઈન કરવાથી અથવા કોઈપણ રીતે કોઈ ત્રાહિત પક્ષકારનો હક ઊભો કરવાથી અથવા તેનું સ્વરૂપ બદલવાથી અથવા દાવાવાળી જમીનોના ટાઈટલને નુકસાન પહોંચાડતું કોઈપણ કૃત્ય કરવાથી અટકાવતા કાયમી મનાઈહુકમની પણ માંગણી કરેલ છે. એવું જણાય છે કે દાવામાં એકમાત્ર પ્રતિવાદી એવા સામાવાળા નં. ૧ એ દાવામાં લેખિત જવાબ રજૂ કરેલ નથી. તેથી, અરજદારોએ દાવામાં અરજ કરેલ દાદ મંજૂર કરવા અને આવી દાદ માટે હુકમનામું પસાર કરવાની માંગણી કરતી દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૦૮ (સદર સંહિતા) ના ઓર્ડર ૮ નિયમ ૧૦ હેઠળ આંક ૧૨ પર અરજી દાખલ કરેલ. વિદ્વાન પમા એડિશનલ સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) એ તારીખ ૦૭.૦૩.૨૦૧૭ ના હુકમથી અરજી નામંજૂર કરી જેને અરજદારો દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૬૧૯૮/૨૦૧૭ દાખલ કરીને પડકારવામાં આવેલ. સદર પિટિશન મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને તારીખ ૦૭.૦૩.૨૦૧૭ નો હુકમ કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને વિદ્વાન જજને અરજી આંક ૧૨ નો નવેસરથી નિર્ણય કરવા

આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. ઉપરોક્ત પિટિશનમાં હુકમના ફકરા નં.

૧૧ માં આપવામાં આવેલ આદેશો નીચે મુજબ વંચાય છે:

"૧૧. ટ્રાયલ કોર્ટને આથી આંક ૧૨ પરની અરજીનો નવેસરથી નિર્ણય કરવાનો આદેશ આપવામાં આવે છે અને તે આ બાબતમાં બે મહિનાના સમયગાળામાં યોગ્ય હુકમ પસાર કરશે અને જો અદાલત ગુણદોષ પર દાવાની કાર્યવાહી આગળ ચલાવવા માંગતી હોય, તો તે છ મહિનાના સમયગાળામાં પૂર્ણ કરવામાં આવશે. જો ટ્રાયલ કોર્ટ દાવાની કાર્યવાહી આગળ ચલાવવા માંગતી હોય, તો સામાવાળા મૂળ પ્રતિવાદીને સમન્સ બજાવવાની જરૂર નથી."

૪. ત્યારબાદ વિદ્વાન જજે અરજી આંક ૧૨ નો નવેસરથી નિર્ણય કર્યો અને એવું અવલોકન કરીને તારીખ ૦૨.૦૬.૨૦૧૭ ના હુકમથી તે નામંજૂર કરી કે પ્રતિવાદી દ્વારા લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં આવેલ ન હોવાથી, લેખિત જવાબ રજૂ કરવાનો તેમનો હક બંધ કરવામાં આવે છે અને તેથી, હાઈકોર્ટ દ્વારા આદેશ આપ્યા મુજબ છ મહિનામાં ગુણદોષ પર દાવાનો નિર્ણય કરી શકાશે. આવો હુકમ કર્યા પછી, વિદ્વાન જજે તારીખ ૧૩.૦૬.૨૦૧૭ ના રોજ આંક ૧૫ પર મુદ્દા ઘડ્યા, જે પૈકીનો એક મુદ્દો એ છે કે "શું વાદીઓ સાબિત કરે છે કે દાવો પક્ષકારોને ન જોડવાના કારણે બાધિત છે?"

૫. ત્યારબાદ અરજદારોએ એ કારણોસર ઉપરોક્ત મુદ્દો જે મુદ્દા નં. ૨ છે

તેને રદ કરવાની માંગણી કરતી આંક ૨૦ પર અરજી કરી કે દાવામાં કોઈ બચાવ ન હોવાથી, સદર સંહિતાના ઓર્ડર ૧૪ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં મુદ્દો ઘડવો જરૂરી નથી. વિદ્વાન જજે તારીખ ૦૩.૦૭.૨૦૧૭ ના વાદગ્રસ્ત હુકમથી એવા કારણોસર આવી અરજી નામંજૂર કરી છે કે દાવા અરજીના ફકરા નં. ૯(બી) માં કરવામાં આવેલ અરજને ધ્યાનમાં લેતાં, મુદ્દા નં. ૨ ઘડવામાં આવેલ છે અને આવો મુદ્દો કાયદાનો મુદ્દો હોવાથી, તેને સાબિત કરવાનો બોજો અરજદારો પર નથી અને જ્યારે તે વિવેકાધીન સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને ઘડવામાં આવેલ છે, ત્યારે અરજદારો આવી વિવેકાધીન સત્તાઓના ઉપયોગમાં દખલગીરી કરી શકે નહીં.

૬. અરજદારો તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી જાનીએ રજૂઆત કરી કે જ્યારે પ્રતિવાદી દ્વારા કોઈ લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં આવેલ ન હોય, ત્યારે દાવામાં મુદ્દાઓ ઘડવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ રહેતો નથી. શ્રી જાનીએ રજૂઆત કરી કે દાવાના સ્વરૂપમાં અને તેમાં અરજ કરવામાં આવેલ દાદમાં પક્ષકારોના ખોટા જોડાણ અથવા પક્ષકારોને ન જોડવાનો મુદ્દો ઉપસ્થિત થતો નથી અને આવો મુદ્દો માત્ર કાયદાનો મુદ્દો જ ગણાતો નથી પરંતુ પક્ષકારોના ખોટા જોડાણ અથવા પક્ષકારોને ન જોડવાના કારણોસર પણ, દાવો નિષ્ફળ જઈ શકે નહીં. શ્રી જાનીએ રજૂઆત કરી કે વિદ્વાન જજે અરજદારોના દાવાનો નિર્ણય કરવા માટે સદર સંહિતાની યોજનાની

વિરુદ્ધ કાર્ય કર્યું હોવાથી, આ અદાલત ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળની પોતાની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને અરજી આંક ૨૦ હેઠળ કરવામાં આવેલ વાદગ્રસ્ત હુકમને કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરી શકે છે. શ્રી જાની જણાવે છે કે અરજદારો મુખ્યત્વે મુદ્દા નં. ૨ ઘડવાથી વ્યથિત હોવાથી, અરજદારો આ તબક્કે હાલની પિટિશનના ફક્ત નં. ૮(સી) અને ૮(ડી) માં કરવામાં આવેલ અન્ય અરજો પર ભાર મૂકતા નથી.

૭. અદાલતને, વિદ્વાન વકીલ શ્રી જાનીને સાંભળ્યા બાદ, જણાય છે કે દાવામાં કરવામાં આવેલ અરજો એ આધાર પર છે કે દાવાવાળી જમીનો અરજદારો અને સામાવાળા નં. ૧ – મૂળ પ્રતિવાદીને વારસામાં મળેલ વડીલોપાર્જિત, અવિભાજિત મિલકતો છે અને આવી જમીનોમાં, અરજદારોને અગ્રક્રિયાનો હક છે અને વર્તમાનપત્રમાં આપવામાં આવેલ જાહેર નોટિસ પરથી એ જાણવા મળતાં કે સામાવાળા નં. ૧ એ દાવાવાળી જમીનોના વેચાણ માટે ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં વેચાણ કરાર (બાનાખત) કરેલ છે, તેઓએ તેમના અગ્રક્રિયાના હકના અમલ માટે હાલનો દાવો દાખલ કરેલ છે. દાવો કુટુંબના સભ્યો વચ્ચેનો છે એટલે કે પક્ષકારો સમાન પૂર્વજના વંશજો છે. અરજદારો અગ્રક્રિયાના હકનો દાવો કરતા હોવાથી, સામાવાળા નં. ૧ સંયુક્ત મિલકતોમાંથી પોતાનો હિસ્સો ત્રાહિત પક્ષકારને વેચી દે તે પહેલાં તેઓએ દાવો દાખલ કરેલ છે. તેથી,

આવા દાવામાં, કુટુંબના સભ્યો અથવા કુટુંબનો જે સભ્ય સંયુક્ત મિલકતોમાંથી પોતાનો હિસ્સો વેચવા માંગે છે તેના સિવાય અન્ય કોઈ દાવામાં પક્ષકાર બનશે નહીં. ત્રાહિત પક્ષકારને જોડવાનો પ્રશ્ન ત્યારે જ ઉપસ્થિત થયો હોત જો સામાવાળા નં. ૧ એ પોતાનો હિસ્સો ત્રાહિત પક્ષકારને પહેલેથી જ વેચી દીધો હોત પરંતુ અરજદારો એવા તબક્કે આવ્યા છે જ્યારે તેઓને ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા વેચાણ કરાર કરવામાં આવ્યા અંગે જાણ થઈ શકી હતી. અદાલતને જણાય છે કે માત્ર એટલા માટે કે દાવા અરજીમાં ત્રાહિત પક્ષકારનો ઉલ્લેખ છે કે જેની તરફેણમાં સામાવાળા નં. ૧ એ વર્તમાનપત્રમાં આપવામાં આવેલ જાહેર નોટિસ મુજબ કથિત રીતે વેચાણ કરાર કરેલ છે, તેનાથી અરજદારોએ દાવામાં ત્રાહિત પક્ષકારને પક્ષકાર પ્રતિવાદી તરીકે જોડવાની જરૂર રહેશે નહીં, અને તે પણ ત્યારે કે જ્યારે દાવો અગ્રક્રિયાના હકના અમલ માટે દાખલ કરવામાં આવેલ હોય. તેથી, આ તબક્કે દાવામાં પક્ષકારોના ખોટા જોડાણ અથવા પક્ષકારોને ન જોડવાનો કોઈ પ્રશ્ન નથી.

૮. જોકે, વિદ્વાન જજે અવલોકન કર્યું છે કે દાવા અરજીના ફકરા નં. ૮(બી) માં અરજ કરવામાં આવેલ દાદને ધ્યાનમાં લેતાં, મુદ્દા નં. ૨ ઘડવામાં આવેલ છે અને આપો મુદ્દો કાયદાનો મુદ્દો હોવાથી, તેને સાબિત કરવાનો બોજો અરજદારો પર નથી.

૯. ફકરા નં. ૮(બી) માં કરવામાં આવેલ અરજ દ્વારા, અરજદારોએ

ત્રાહિત પક્ષકાર વિરુદ્ધ દાદ મેળવવાના કોઈ હકનો દાવો કરેલ નથી. તેમાં સમાવિષ્ટ અરજ અરજદારો દ્વારા દાવો કરવામાં આવેલ અગ્રિક્રિયાના હકનો અમલ કરવા માટે ઉપલબ્ધ રહે તે સારુ દાવાવાળી જમીનો તબદીલ ન કરવા માટે કાયમી મનાઈહુકમ મંજૂર કરવા માટેની છે. આવી અરજ, હકીકતમાં, દાવાવાળી જમીનો અંગે અરજદારોને અગ્રિક્રિયાનો હક છે તેવું જાહેર કરવા અને સામાવાળા નં. ૧ ને અરજદારોના આવા હકનો આદર કરવા, તે પરત્વે કાર્યવાહી કરવા અને તેનો અમલ કરવા હુકમ કરવા માટે દાવા અરજીમાં કરવામાં આવેલ મુખ્ય અરજના અનુસંધાનમાં છે. તેથી, વિદ્વાન જજે એવું અવલોકન કરવામાં ભૂલ કરી છે કે મુદ્દા નં. ૨ દાવા અરજીના ફકરા નં. ૯(બી) ના સંદર્ભમાં ઉપસ્થિત થાય છે.

૧૦. સામાન્ય રીતે, આ અદાલત દાવામાં મુદ્દો ઘડવા માટે વિદ્વાન ટ્રાયલ જજ દ્વારા કરવામાં આવેલ હુકમમાં દખલગીરી કરતી નથી, જોકે, ઉપર જે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે તેને ધ્યાનમાં લેતાં, જ્યારે લેખિત જવાબના અભાવે વિદ્વાન જજને મુદ્દાઓ ઘડવાની જરૂર ન હતી અને આ અદાલતે સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૬૧૯૮/૨૦૧૭ માં હુકમ કર્યા પછી દાવાનો નિર્ણય કરવાની જરૂર હતી, ત્યારે અદાલતને જણાય છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને વાદગ્રસ્ત હુકમમાં આ અદાલત દ્વારા દખલગીરી કરવી જરૂરી છે.

૧૧. સદર સંહિતાના ઓર્ડર ૧૪ ની યોજના મુજબ, જ્યારે કોઈ લેખિત જવાબ ન હોય ત્યારે વિદ્વાન ટ્રાયલ જજને હકીકતનો મુદ્દો ઘડવાની જરૂર નથી. સદર સંહિતાના ઓર્ડર ૧૪ ના નિયમ ૧ નો પેટા-નિયમ ૬ નીચે મુજબ વંચાય છે:

"વાદી, પોતાની પસંદગી મુજબ, વિનિમય પત્રો, હૂંડીઓ અને પ્રોમિસરી નોટોના પક્ષકારો સહિત, કોઈ એક કરાર પર અલગ-અલગ રીતે, અથવા સંયુક્ત રીતે અને અલગ-અલગ રીતે જવાબદાર હોય તેવી તમામ અથવા કોઈપણ વ્યક્તિઓને એક જ દાવામાં પક્ષકારો તરીકે જોડી શકશે."

આમ, જ્યારે પ્રતિવાદીએ લેખિત જવાબ રજૂ કરીને દાવામાં બચાવ કરેલ ન હોય ત્યારે ટ્રાયલ કોર્ટને મુદ્દા નં. ૨ ઘડવાની જરૂર ન હતી. સદર સંહિતાના ઓર્ડર ૧ નો નિયમ ૯ જોગવાઈ કરે છે કે પક્ષકારોના ખોટા જોડાણ અથવા પક્ષકારોને ન જોડવાના કારણોસર કોઈ દાવો નિષ્ફળ જશે નહીં, અને અદાલત દરેક દાવામાં ખરેખર તેની સમક્ષ રહેલા પક્ષકારોના હકો અને હિતોને સંબંધ છે ત્યાં સુધી વિવાદમાં રહેલી બાબત અંગે કાર્યવાહી કરી શકશે. નિયમ ૯ ના પરંતુક મુજબ, નિયમ ૯ જરૂરી પક્ષકારને ન જોડવાને લાગુ પડશે નહીં. ઉપર જણાવ્યા મુજબ દાવાના સ્વરૂપમાં, કુટુંબના સભ્યો સિવાય, અન્ય કોઈ પક્ષકાર જરૂરી પક્ષકાર ગણાશે નહીં કારણ કે દાવાવાળી જમીનમાંથી કુટુંબના કોઈ સભ્ય દ્વારા

કોઈ વેચાણ કરવામાં આવેલ નથી.

૧૨. ગુજરાત મેરીટાઈમ બોર્ડ વિ. જી.સી. પંડ્યા, (૨૦૧૫) ૧૨ એસ.સી.સી. ૪૦૩ માં રિપોર્ટેડ કેસમાં, નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે અને અવલોકન કર્યું છે કે જ્યારે પ્રતિવાદી દ્વારા કોઈ લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં આવેલ ન હોય, ત્યારે દાવામાં મુદ્દાઓ ઘડવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ રહેતો નથી. એવું નથી કે જ્યારે પણ કોઈ લેખિત જવાબ ન હોય, ત્યારે વિદ્વાન ટ્રાયલ જજને સમયમર્યાદા વગેરે જેવા કાયદાના મુદ્દાઓ નિર્ણય કરવાથી અને વાદીઓને દાવામાં કેસ સાબિત કરવા માટે પુરાવો આપવાનું કહેવાથી પણ અટકાવવામાં આવે છે.

૧૩. સી.એન. રામપ્પા ગોંડા વિ. સી.સી. ચંદ્રેગોંડા અને અન્ય, (૨૦૧૨) ૫ એસ.સી.સી. ૨૬૫ માં રિપોર્ટેડ કેસમાં, નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટે ફકરા નં. ૨૫ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે અને અવલોકન કર્યું છે:

"૨૫. અમને અહીં ઉપર ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવેલ આ અદાલતના યોગ્ય અવલોકનોમાંથી પૂરતી મદદ મળે છે જેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે લેખિત જવાબ રજૂ ન કરવાની અને દાવાની ટ્રાયલ ચલાવવાની કાર્યવાહી આગળ વધારવાની અસર સ્પષ્ટપણે દાવાના નિકાલને ઝડપી બનાવવાની છે અને તે દંડાત્મક સ્વરૂપની નથી કે જેમાં હુકમનામું પસાર કરીને યાંત્રિક રીતે દાવાની ટ્રાયલ ચલાવીને લેખિત જવાબ રજૂ ન કરવા બદલ પ્રતિવાદીને

દંડિત કરવાના હોય. અમે એ વાતનો પુનરોચ્ચાર કરવા માંગીએ છીએ કે જ્યાં લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં આવેલ ન હોય તેવા કેસમાં, અદાલતે સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૮, નિયમ ૧૦ હેઠળ કાર્યવાહી આગળ વધારવામાં થોડી વધુ સાવચેતી રાખવી જોઈએ અને ચુકાદો પસાર કરતા પહેલાં, તેણે એ ખાતરી કરવી જોઈએ કે જો દાવા અરજીમાં જણાવેલ હકીકતો સ્વીકારાયેલી ગણવામાં આવે તો પણ, દાવા અરજીમાં રજૂ કરવામાં આવેલ હકીકત સાબિત કરવાની તેમની પાસેથી અપેક્ષા રાખ્યા વિના ચુકાદો અને હુકમનામું સંભવતઃ પસાર કરી શકાય નહીં."

૧૪. શાંતિલાલ ગુલાબચંદ મુથા વિ. ટાટા એન્જિનિયરિંગ એન્ડ લોકોમોટિવ કંપની લિમિટેડ અને અન્ય, (૨૦૧૩) ૪ એસ.સી.સી. ૩૯૬ માં રિપોર્ટેડ કેસમાં, નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટે ફકરા નં. ૯ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે અને અવલોકન કર્યું છે:

"૯. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, એ સુપ્રસ્થાપિત કાનૂની સિદ્ધાંત જણાય છે કે સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૮ નિયમ ૧૦ હેઠળની દાદ વિવેકાધીન છે, અને જ્યાં પ્રતિવાદી લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ જાય ત્યાં આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલતે વધુ સાવચેત રહેવું પડે છે. આવા સંજોગોમાં પણ, અદાલતને એ ખાતરી થવી જોઈએ કે પ્રતિવાદી દ્વારા માની લેવામાં

આવેલ સ્વીકાર હોવા છતાં એવી કોઈ હકીકત નથી જે સાબિત કરવાની જરૂર હોય, અને અદાલતે આવો ચુકાદો પસાર કરવા માટે કારણો આપવા જોઈએ, ભલે તે ગમે તેટલો ટૂંકો હોય, પરંતુ ચુકાદો વાંચીને, પક્ષકારને એ સમજાવું જોઈએ કે કઈ હકીકતો અને સંજોગો હતા કે જેના આધારે અદાલતે કાર્યવાહી આગળ વધારવી જોઈએ, અને કયા કારણો હેઠળ દાવામાં હુકમનામું કરવામાં આવ્યું છે."

૧૫. માયા દેવી વિ. લલતા પ્રસાદ, (૨૦૧૫) ૫ એસ.સી.સી. ૫૮૮ માં રિપોર્ટેડ કેસમાં, નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટે ફકરા નં. ૪૧ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે અને અવલોકન કર્યું છે:

"૪૧. પ્રતિવાદીની ગેરહાજરી ટ્રાયલ કોર્ટને વાદીના દાવાની હકીકતલક્ષી અને કાનૂની સત્યતા અંગે પોતાની જાતને સંપૂર્ણપણે સંતુષ્ટ કરવાથી મુક્ત કરતી નથી; બલ્કે, મુકદ્દમાનું આ લક્ષણ ટ્રાયલ કોર્ટ તેમજ દરખાસ્ત ચલાવતી અદાલત પર સંપૂર્ણપણે સંતુષ્ટ થવાની વધુ મોટી જવાબદારી અને ભારે ફરજ નાખે છે કે વાદી દ્વારા દાવો સંપૂર્ણપણે સાબિત અને સમર્થિત કરવામાં આવેલ છે. શાંતિલાલ ગુલાબચંદ મુથા વિ. ટેલ્કો લિમિટેડનો સંદર્ભ પૂરતો થશે. લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં નિષ્ફળતા, જેનાથી સી.પી.સી. નો ઓર્ડર ૮ નિયમ ૧૦ અમલમાં આવે છે, અથવા પ્રતિવાદી સામે એકતરફી કાર્યવાહી કરવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું

હોવાની હકીકત, આપોઆપ હુકમનામાના સ્વરૂપમાં સજાને આમંત્રિત કરતી નથી. સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૮ નિયમ ૧૦ હેઠળ અને સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૯ નો આશરો લેવા પર એમ બંને સ્થિતિમાં, અદાલત તેમ છતાં ખંતપૂર્વક એ ખાતરી કરવા માટે ફરજથી બંધાયેલી છે કે દાવા અરજી સાબિત થયેલી છે અને તેમાં કરવામાં આવેલ અરજો મંજૂર કરવાને પાત્ર છે.

૧૬. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, ફકરા નં. ૮(એ) માં કરવામાં આવેલ પ્રથમ અરજ માટે પિટિશન મંજૂર કરવાની જરૂર છે. તે મુજબ પિટિશન મંજૂર કરવામાં આવે છે. રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ માં અરજી આંક ૨૦ હેઠળ વિદ્વાન પમા એડિશનલ સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૦૩.૦૭.૨૦૧૭ નો વાદગ્રસ્ત હુકમ આથી કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવામાં આવે છે. બાર તરફથી જણાવવામાં આવેલ છે કે વાદીઓએ પહેલેથી જ તેમનો પુરાવો રજૂ કરી દીધેલ છે. તેથી, વિદ્વાન જજે દાવાનો આખરી નિર્ણય કરવા માટે દાવાની કાર્યવાહી આગળ ચલાવવી જોઈએ.

ડાયરેક્ટ સર્વિસની પરવાનગી આપવામાં આવે છે."

૨૬. ઉપર ઉલ્લેખિત હુકમનો છેલ્લો ફકરો ચિત્રને અત્યંત સ્પષ્ટ કરે છે. સમકક્ષ બેંચે નોંધ્યું કે વાદીઓએ પહેલેથી જ તેમનો પુરાવો રજૂ કરી દીધેલ છે અને, તેથી, ટ્રાયલ કોર્ટે દાવાનો આખરી નિર્ણય કરવા માટે દાવાની કાર્યવાહી

આગળ ચલાવવી જોઈએ.

૨૭. એ એટલું સ્પષ્ટ છે કે નીચલી અપીલ અદાલતનો હુકમ માત્ર રિમાન્ડનો હુકમ નથી પરંતુ તેણે પક્ષકારોના હકોનો આખરી નિર્ણય કરેલ છે અને આમ તે 'હુકમનામું' શબ્દના અર્થને આકર્ષિત કરશે. આમ, તે વાદીઓને હાલની અપીલ ટકાવી રાખવા સક્ષમ બનાવે છે. હાલના કેસમાં, પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરતી ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ છે અને તે રીતે સેકન્ડ અપીલ ટકવાપાત્ર છે.

૨૮. જો હાલ પૂરતું એવું માનવામાં આવે કે નીચલી અપીલ અદાલતે રિમાન્ડના હેતુ માટે સી.પી.સી. ની કલમ ૧૫૧ હેઠળ અંતર્નિહિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કર્યો છે, તો પણ વિવાદનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હોવાથી આ સેકન્ડ અપીલ ટકવાપાત્ર છે. નીચલી અપીલ અદાલતે નિઃશંકપણે અગ્રજિયાના મુદ્દા અંગે પક્ષકારોના મૂળભૂત હકો પર ન્યાયનિર્ણય કર્યો છે. મુદ્દાનો આવો નિર્ણય એ હકીકતનો નિર્દેશ કરે છે કે તેણે આ મુદ્દા પર આખરી ન્યાયનિર્ણય કર્યો હતો.

૨૯. આ સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતા અંગેના મારા મતને દઢ કરવા માટે, હું આ વિષય પરના કેટલાક પૂર્વ ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરવા અને તેના પર આધાર રાખવા ધારું છું. ખૂબ ચંદ (મૃતક તરફે કાયદેસરના પ્રતિનિધિઓ) શ્રીમતી કટોરી દેવી વિ. રામ ચન, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૮ અલાહાબાદ ૬૪ ના કેસમાં, સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતા અંગે એ કારણોસર પ્રાથમિક

વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે વાદગ્રસ્ત હુકમને 'હુકમનામું' ગણી શકાય નહીં કારણ કે તેણે પક્ષકારો વચ્ચેના વાદનો નિર્ણય કર્યો નથી કે તેમાં રહેલા હુકમને સી.પી.સી. ના નિયમ ૨૩-એ અથવા નિયમ ૨૫ સાથે વાંચતાં ઓર્ડર ૪૧ નિયમ ૨૩ હેઠળ આવતો હુકમ કહી શકાય નહીં. અલાહાબાદ હાઈકોર્ટના વિદ્વાન સિંગલ જજે, આવી દલીલને નકારી કાઢતાં, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું :

"[૧૧] આ અપીલ ટકવાપાત્ર છે કે નહીં તે પ્રશ્ન પર વિચારણા કરવા આગળ વધતા પહેલાં એ તપાસવું સુસંગત છે કે શું નીચલી અપીલ અદાલત માત્ર મુદ્દા નં. ૨ પર જરૂરી જણાય તેવો મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવો રજૂ કરવા માટે બંને પક્ષકારોને તક આપવા માટે વિદ્વાન મુન્સિફને કેસ પાછો રિમાન્ડ કરવામાં અને મુદ્દા નં. ૧ પર નોંધાયેલ તારણો વિદ્વાન મુન્સિફ પર બંધનકર્તા ગણાશે એવું ઠરાવવામાં વાજબી હતી કે કેમ. અપીલકર્તાની ફરિયાદ એ છે કે રિમાન્ડનો હુકમ માત્ર મુદ્દા નં. ૨ પર જ કરવામાં આવ્યો છે જ્યારે પક્ષકારો વચ્ચેના વાદનો નિર્ણય કરતા મુદ્દા નં. ૧ ને મુન્સિફ પર બંધનકર્તા રહેવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે.

[૧૨] હાલની અપીલ વર્ષ ૧૯૬૮ માં સદર સંહિતાની કલમ ૪૭ સાથે વાંચતાં કલમ ૧૦૦ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલ છે જે નવી સંહિતા તારીખ ૧.૨.૧૯૭૭ થી અમલમાં આવી હોવાથી અસુધારિત રહી હતી. એ બાબતે કોઈ પડકાર નથી કે નીચેના કારણોસર અપીલ થઈ શકશે :

(એ) નિર્ણય કાયદાની અથવા કાયદાનું બળ ધરાવતી કોઈ પ્રથાની વિરુદ્ધ હોવો;

(બી) નિર્ણય કાયદાના અથવા કાયદાનું બળ ધરાવતી પ્રથાના કોઈ મહત્વના મુદ્દાનો નિર્ણય કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હોવો;

(સી) આ સંહિતા દ્વારા અથવા તે સમયે અમલમાં હોય તેવા અન્ય કોઈ કાયદા દ્વારા જોગવાઈ કરવામાં આવેલ કાર્યપદ્ધતિમાં કોઈ મહત્વની ભૂલ અથવા ખામી, જેણે સંભવતઃ ગુણદોષ પર કેસના નિર્ણયમાં ભૂલ અથવા ખામી ઉત્પન્ન કરી હોય, જૂની સંહિતાની કલમ ૨, પેટા-ખંડ (૨) હેઠળ "હુકમનામું" ની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કરવામાં આવેલ છે : --

"(૨) "હુકમનામું" એટલે ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ જે, તેને વ્યક્ત કરતી અદાલતને સંબંધ છે ત્યાં સુધી, દાવામાં વિવાદમાં રહેલી તમામ અથવા કોઈપણ બાબતો અંગે પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરે છે અને તે પ્રાથમિક અથવા આખરી હોઈ શકે છે. તેમાં દાવા અરજી નકારી કાઢવાનો અને કલમ ૧૪૪ હેઠળના કોઈપણ પ્રશ્નના નિર્ણયનો સમાવેશ થતો હોવાનું માનવામાં આવશે, પરંતુ તેમાં નીચેનાનો સમાવેશ થશે નહીં --

(એ) કોઈપણ ન્યાયનિર્ણય કે જેમાંથી હુકમ સામેની અપીલ તરીકે

અપીલ થઈ શકે છે, અથવા

(બી) કસૂર બદલ નામંજૂર કરવાનો કોઈપણ હુકમ."

[૧૩] વાદીએ વિભાજન અને તેના કબજા માટે દાવો દાખલ કર્યો હતો. જો આખરી હુકમનામું પસાર થતા પહેલાં અમુક સુખાધિકાર સંબંધી દબાણ અસ્તિત્વમાં હતું, તો એ વિચારવું સુસંગત રહેશે કે શું હુકમનામાની બજવણીમાં અદાલતને આવા સુખાધિકાર સંબંધી દબાણને તોડી પાડ્યા પછી અને દૂર કર્યા પછી કબજો સોંપવાની હકૂમત રહેશે કે કેમ. અપીલકર્તા તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે રજૂઆત કરી છે કે નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા ઘડવામાં આવેલ મુદ્દાનો નિર્ણય કરતી વખતે, આ મુદ્દાનો આખરી અને નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય અને ન્યાયનિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે. વધુમાં એવું તારણ નોંધવામાં આવ્યું છે કે મુદ્દા નં. ૧ પર લેવાયેલ નિર્ણય મુન્સિફ પર બંધનકર્તા રહેશે. આમ એ સ્પષ્ટ છે કે પક્ષકારો વચ્ચેના વાદનો ન્યાયનિર્ણય કરતું તારણ નોંધવામાં આવ્યું છે. નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા મુદ્દા નં. ૧ પર નોંધવામાં આવેલ તારણે આમ પક્ષકારોના હકો પર નિર્ણાયક રીતે ન્યાયનિર્ણય કર્યો છે અને આમ તે 'હુકમનામું' શબ્દના કાર્યક્ષેત્રમાં આવશે. હાલના કેસમાં નીચલી અપીલ અદાલતે મુદ્દા નં. ૧ નો આખરી નિર્ણય કરતી વખતે માત્ર મુદ્દા નં. ૨ પર નિર્ણય કરવા માટે કેસને રિમાન્ડ કર્યો છે. આવો નિર્ણય સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે મુદ્દા નં. ૧ નો આખરી નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે અને વિવાદના

આવા નિર્ણય અને ન્યાયનિર્ણય વિરુદ્ધ અપીલ ટકવાપાત્ર રહેશે. જોકે, નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ ચોક્કસ તારણ આખરી નિર્ણય છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટેની કસોટી એ તારવવાની છે કે શું રિમાન્ડના હુકમ દ્વારા નીચલી અપીલ અદાલતે વિવાદના તમામ મુદ્દાઓના નિર્ણય માટે કેસને રિમાન્ડ કર્યો છે કે પછી વિવાદમાં રહેલા કેટલાક મુદ્દાઓનો નિર્ણય કર્યો છે અને બાકીના મુદ્દાઓના નિર્ણય માટે કેસને રિમાન્ડ કર્યો છે. હાલના કેસમાં નીચલી અદાલતે મુદ્દા નં. ૧ નો આખરી નિર્ણય કર્યો છે અને આમ આ મુદ્દા પર અપીલકર્તાના હકોને અસમર્થ બનાવ્યા છે. પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદનો આમ આખરી નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે. આ મતને સુંદર આર્દિર વિ. મુસ્સામત ફૂલઝરીયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ પટલા ૫૩૪ ના કેસમાં સમર્થન મળે છે. રામ કિશોર વિ. યશપાલ કુંવર, એ.આઈ.આર. ૧૯૪૧ અલાહાબાદ ૨૨૪ ના કેસમાં સમાન મત લેવામાં આવ્યો હતો અને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જો હુકમ પક્ષકારો વચ્ચે ઉપસ્થિત થયેલા અને હુકમનામાની બજવણી, મુક્તિ અથવા સંતોષને લગતા વિવાદમાં પક્ષકારોના હકો અને જવાબદારીઓનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરે, તો અપીલ થઈ શકશે. આ કસોટી લાગુ કરતાં એવું જણાય છે કે નીચલી અપીલ અદાલતે નિર્ણાયક રીતે ઠરાવ્યું છે કે આખરી હુકમનામું તૈયાર કરવામાં આવ્યા પછી કબજો સોંપવા અંગેનું હુકમનામું વાદીને દબાણો દૂર કરીને તેની બજવણી

કરવાની પરવાનગી આપશે નહીં. હાજી અબ્દુલ કરીમ વિ. મોહમ્મદ ઈસ્માઈલ, ૧૯૭૮ યુ.પી.આર.સી.સી. ૬૯૧ ના કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જો સમગ્ર હુકમનામું રદ કરવામાં આવ્યું હોય અને કેસ રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યો હોય તો સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૩, નિયમ ૧ હેઠળ રિમાન્ડના હુકમમાંથી માત્ર પ્રથમ અપીલ જ થઈ શકશે. આવા સંજોગોમાં કોઈ સેકન્ડ અપીલ થઈ શકશે નહીં. વધુમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે હુકમના બે અલગ ભાગોને ધ્યાનમાં લેતાં અપીલકર્તાને બંને ઉપાયો ઉપલબ્ધ હતા અને સેકન્ડ અપીલ પણ ટકવાપાત્ર હતી. હાલના કેસમાં નીચલી અપીલ અદાલતનો હુકમ માત્ર રિમાન્ડનો હુકમ નથી. તે બે ભાગમાં છે અને તે રીતે આ અપીલ સંપૂર્ણપણે સક્ષમ છે.

[૧૪] વધુમાં એ નોંધી શકાય કે નીચલી અપીલ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે માત્ર કબજો સોંપવાની દાદનો દાવો કરતા વિભાજન માટેના આખરી હુકમનામાની બજવણીમાં બજવણી અદાલતને સુખાધિકાર સંબંધી દબાણને તોડી પાડવાનો અને દૂર કરવાનો હુકમ કરવાની કોઈ હકૂમત ન હતી પરંતુ મુદ્દા નં. ૨ પર તારણ નોંધતી વખતે એવું ઠરાવ્યું છે કે અપીલનો ગુણદોષ પર નિર્ણય કરી શકાય તેમ નથી અને કોઈ વિકલ્પ બાકી ન રહેતાં વિદ્વાન મુન્સિફ દ્વારા નવેસરથી ટ્રાયલ માટે કેસને રિમાન્ડ કર્યો છે. જોકે, નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે મુદ્દા નં. ૧ પરનું તારણ અને મુદ્દા નં. ૨ માં સમાવિષ્ટ તારણ પણ

તેના દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા મુજબ વિદ્વાન મુન્સિફ પર બંધનકર્તા રહેશે. આમ એ સ્પષ્ટ છે કે કબજો સોંપવાના મુદ્દા પર આખરી ન્યાયનિર્ણય થયો હતો અને આવો નિર્ણય હુકમનામા બરાબર ગણાય છે. દેખીતી રીતે જ સામાન્ય તારણ અને પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણય કરતા તારણ વચ્ચે તફાવત છે. નિઃશંકપણે હુકમનામું તૈયાર કરવામાં ન પણ આવે પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે નીચલી અદાલતનો હુકમ જે પક્ષકારોના હકોનો આખરી નિર્ણય કરે છે તે હુકમનામું નથી. નીચલી અપીલ અદાલતે નિઃશંકપણે કબજા માટેના વિવાદ અંગે પક્ષકારોના મૂળભૂત હકો પર ન્યાયનિર્ણય કર્યો છે. મુદ્દાનો આવો નિર્ણય એ હકીકતનો નિર્દેશ કરે છે કે તેણે આ પાસા પર આખરી ન્યાયનિર્ણય કર્યો છે.

[૧૫] દિનામણી વિ. પરમાનંદ ચૌધરી, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૦ ઓરિસ્સા ૧૭૭ ના કેસમાં કુલ બેંચના ચુકાદામાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે હુકમનામું સૂચવે છે કે તે વિવાદમાં રહેલી તમામ અથવા કોઈપણ બાબત અંગે પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરતી ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ હોવી જોઈએ. દેખીતી રીતે નીચલી અપીલ અદાલતનો હુકમ માત્ર રિમાન્ડનો હુકમ નથી પરંતુ તેણે પક્ષકારોના હકોનો આખરી નિર્ણય કર્યો છે અને આમ તે "હુકમનામું" શબ્દના અર્થને આકર્ષિત કરશે અને આમ અપીલકર્તાને હાલની અપીલ ટકાવી રાખવા સક્ષમ બનાવશે. પાર્શ્વ પ્રોપર્ટીઝ લિમિટેડ વિ. એ.કે. બોઝ,

એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ પટલા ૩૦૮ ના ચુકાદાથી મારા મતને વધુ સમર્થન મળે છે. હાલના કેસમાં પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરતી ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ છે અને તે રીતે અપીલ ટકવાપાત્ર છે. કાનજી હીરજીભાઈ વિ. જીવરાજ ધરમશી, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ ગુજરાત ૧૫૨ ના કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં મુદ્દા પર આખરી ન્યાયનિર્ણય થયો હોય ત્યાં આવો નિર્ણય હુકમનામા બરાબર ગણાય છે. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં એ સ્પષ્ટ છે કે મુદ્દા નં. ૧ પરનું તારણ 'હુકમનામું' શબ્દની વ્યાખ્યાને આકર્ષિત કરશે અને અપીલ કાયદેસર રીતે ટકવાપાત્ર છે.

[૧૬] સામાવાળા તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે રજૂઆત કરી છે કે મુદ્દા નં. ૧ પરના વાદગ્રસ્ત તારણને હુકમનામું ગણી શકાય નહીં તે દલીલ વજુદ વિનાની છે. એ સુપ્રસ્થાપિત કાયદો છે કે સેકન્ડ અપીલ માત્ર હુકમનામા વિરુદ્ધ જ થઈ શકશે. ઉપર દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેમ મુદ્દા નં. ૧ પરનું તારણ 'હુકમનામું' શબ્દની વ્યાખ્યાને આકર્ષિત કરશે તેથી સામાવાળા તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલની એ દલીલ કે કોઈ અપીલ થઈ શકતી નથી તે ફગાવી દેવાને પાત્ર છે. સામાવાળા તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલ વતી કરવામાં આવેલ બીજી દલીલ કે આવો હુકમ સી.પી.સી. ની કલમ ૧૫૧ હેઠળ પસાર કરવામાં આવેલ છે તે પણ એટલી જ નકારી કાઢવાને પાત્ર છે. એ સ્પષ્ટ છે કે સી.પી.સી. ની કલમ ૧૫૧ હેઠળના હુકમ વિરુદ્ધ કોઈ

અપીલ થઈ શકશે નહીં પરંતુ ઉપર દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેમ વિવાદનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હોવાથી અપીલ થઈ શકશે."

૩૦. રાજસ્થાન હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેંચને, માણકલાલ વિ. મદનલાલ, લોક (રાજ.) ૧૯૫૪(૨) ૧૫ ના કેસમાં, સેકન્ડ અપીલમાં લગભગ આવા જ સમાન મુદ્દા પર વિચારણા કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો હતો. ન્યાયમૂર્તિ વાંચૂ (તેઓ તે સમયે જે હોદ્દા પર હતા તે મુજબ) એ, બેંચ વતી ચુકાદો આપતાં, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું :

"ચાલો આપણે 'હુકમનામું' શબ્દની વ્યાખ્યાનું વિશ્લેષણ કરીએ. અદાલતના નિર્ણયને હુકમનામું કહી શકાય તે પહેલાં, નીચેની શરતો પૂર્ણ થવી જોઈએ - (૧) ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ હોવી જોઈએ. (૨) તે અભિવ્યક્તિ, તેને વ્યક્ત કરતી અદાલતને સંબંધ છે ત્યાં સુધી, પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરતી હોવી જોઈએ. (૩) આ નિર્ણય દાવામાં વિવાદમાં રહેલી તમામ અથવા કોઈપણ બાબતો અંગે હોઈ શકે છે.

અપીલકર્તા તરફે હાજર રહેલા શ્રી મુરલીમનોહર રજૂઆત કરે છે કે આ કેસમાં ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ છે, કારણ કે પ્રથમ અપીલ અદાલતે પોતાના નિર્ણય અનુસાર હુકમનામું ઘડ્યું છે, અને તેથી પ્રથમ શરત સંતોષાય છે. તેઓ વધુમાં રજૂઆત કરે છે કે બીજી શરત પણ સંતોષાય છે, કારણ કે પ્રથમ અપીલ અદાલતે તેની સમક્ષના બે પ્રશ્નો

પૈકીના એક પ્રશ્ન પર, એટલે કે ગીરો છોડાવવાના વાદીના હક પર, પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કર્યો છે. તેઓ વધુમાં રજૂઆત કરે છે કે ત્રીજી શરત પણ સંતોષાય છે કારણ કે ન્યાયનિર્ણય હુકમનામું બને તે માટે એ જરૂરી નથી કે તેણે દાવામાં વિવાદના તમામ મુદ્દાઓનો નિર્ણય કરવો જ જોઈએ, જો દાવામાં વિવાદમાં રહેલી કોઈપણ બાબતનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરવામાં આવે તો તે પૂરતું છે.

અમારો એવો મત છે કે શ્રી મુરલીમનોહરની દલીલ સાચી છે, અને આ કેસમાં પ્રથમ અપીલ અદાલતનો નિર્ણય હુકમનામા બરાબર ગણાય છે.

રહીમભોય હબીબભોય વિ. સી.એ. ટર્નરના કેસમાં, ૧૮૮૨ ની દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૫૯૫ માં આવતા 'આખરી' શબ્દના અર્થ અંગે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો. તે હિસાબો માટેનો દાવો હતો, અને પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થયો હતો કે શું પ્રતિવાદી હિસાબ આપવા માટે જવાબદાર હતો કે કેમ. તેનો બચાવ એવો હતો કે તે જવાબદાર ન હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે નિર્ણય કર્યો કે તે અંશતઃ હિસાબ આપવા માટે જવાબદાર હતો, અને હિસાબો લેવાનો હુકમ કર્યો. આમાંથી હાઈકોર્ટમાં અપીલ કરવામાં આવી હતી, અને ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને વ્યવહારુ રીતે કાયમ રાખવામાં આવ્યું હતું. જોકે, હાઈકોર્ટે એ કારણોસર પ્રિવી કાઉન્સિલમાં અપીલ કરવાની પરવાનગી આપવાનો ઇનકાર કર્યો હતો કે હુકમનામું આખરી ન હતું. પ્રિવી કાઉન્સિલના માનનીય ન્યાયમૂર્તિઓએ ઠરાવ્યું કે તે સંજોગોમાં

હુકમનામું આખરી હતું અને ખાસ પરવાનગી મંજૂર કરી. વાદી વતી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે આ કેસ એ કારણોસર અલગ પડે છે કે તે હુકમનામું હવે પ્રાથમિક હુકમનામું ગણાશે અને અપીલને પાત્ર રહેશે. તે વાત સાચી છે, પરંતુ પ્રિવી કાઉન્સિલના માનનીય ન્યાયમૂર્તિઓના ચુકાદા પાછળનું કારણ એ હતું કે હિસાબ લેવો જોઈએ કે ન લેવો જોઈએ તે મુદ્દાનો આખરી નિર્ણય થઈ ગયો હતો, અને તેથી તે ન્યાયનિર્ણય હુકમનામા બરાબર ગણાયો હતો, અને અંકગણિતની ગણતરીઓ, જે અંતે ચોક્કસ રકમ માટેના હુકમનામામાં પરિણમશે, તે ત્યાં સુધી કરવામાં આવી ન હોવા છતાં અપીલ થઈ શકશે.

સૈયદ મઝહર હુસૈન વિ. મુસ્સામત બોધા બીબીના કેસમાં, પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થયો હતો કે શું પ્રિવી કાઉન્સિલમાં અપીલ કરવાની પરવાનગી મંજૂર કરવી જોઈતી હતી કે કેમ. તે કેસમાં વસિયતનામા દ્વારા બક્ષિસ પર દાવો માંડવામાં આવ્યો હતો. અન્ય બચાવો પૈકી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કોઈ માન્ય બક્ષિસ ન હતી. ટ્રાયલ કોર્ટે ઠરાવ્યું કે વસિયતનામું સાબિત થયું ન હતું, અને દાવામાં ઉઠાવવામાં આવેલ અન્ય મુદ્દાઓનો નિર્ણય કર્યા વિના તે નામંજૂર કર્યો. હાઈકોર્ટમાં અપીલ કરવામાં આવી હતી જેણે નિર્ણય કર્યો કે વસિયતનામા દ્વારા બક્ષિસ માન્ય હતી અને અન્ય મુદ્દાઓ પર નિર્ણય માટે દાવો રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રિવી કાઉન્સિલમાં અપીલ કરવાની પરવાનગી માટે હાઈકોર્ટમાં અરજી

કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તે એ કારણોસર નામંજૂર કરવામાં આવી હતી કે જે હુકમ સામે વાંધો લેવામાં આવ્યો હતો તે આખરી હુકમ ન હતો. પ્રિવી કાઉન્સિલના માનનીય ન્યાયમૂર્તિઓએ ઠરાવ્યું કે હાઈકોર્ટનું હુકમનામું આખરી હતું કારણ કે દાવામાં મુખ્ય મુદ્દાનો આખરી નિર્ણય થઈ ગયો હતો, અને તે નિર્ણય પછી તે અંગે ફરી ક્યારેય વિવાદ થઈ શકશે નહીં. ઉપર ટાંકેલા રહીમભોય હબીબભોયના કેસમાં પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલ સિદ્ધાંત પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

આ બે કેસો, અમારા મતે, એ સિદ્ધાંતો પ્રસ્થાપિત કરે છે કે જેના પર અદાલતે એ નિર્ણય કરવાનો હોય છે કે શું પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદમાં રહેલા કેટલાક હકોનો નિર્ણય થયો છે કે કેમ. જો આવો આખરી નિર્ણય થયો હોય, અને તે ન્યાયનિર્ણય ઔપચારિક રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હોય તો દેખીતી રીતે જ અપીલનો હક રહે છે. જોકે એ ઉમેરવું જોઈએ કે આ કેસો બિલકુલ આ મુદ્દા પર નથી કારણ કે પ્રિવી કાઉન્સિલમાં અપીલો અંગેની જોગવાઈઓ કંઈક અંશે અલગ છે.

બિલકુલ આ જ મુદ્દા પરના કેસો તરફ વળતાં, આપણે ભૈરબ ચંદ્ર દત્ત વિ. કાલી કુમાર દત્તનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ. તે કેસમાં દાવો વિભાજન માટેનો હતો, અને ટ્રાયલ કોર્ટે તે નામંજૂર કર્યો હતો. અપીલ કરવામાં આવી હતી અને પ્રથમ અપીલ અદાલતે, દાવામાંના કોઈપણ મુદ્દાનો નિર્ણય કર્યા વિના, ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને ઉલટાવ્યા પછી ફરીથી ટ્રાયલ

ચલાવવાનો હુકમ કર્યો હતો. ત્યારબાદ હાઈકોર્ટમાં સેકન્ડ અપીલ કરવામાં આવી હતી અને પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થયો હતો કે શું સેકન્ડ અપીલ થઈ શકશે કે કેમ. જે મત લેવામાં આવ્યો હતો, તે એ હતો કે ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને ઉલટાવતું ડિસ્ટ્રિક્ટ જજનું હુકમનામું હોવાથી અપીલ થઈ શકતી હતી. આ કેસે અંતિમવાદી મત લીધો છે, અને જો અમે આદરપૂર્વક કહી શકીએ તો તેણે દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) માં આવતી "હુકમનામું" શબ્દની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં લીધી નથી. વ્યાખ્યા મુજબ એ જરૂરી છે કે દાવામાં વિવાદમાં રહેલી તમામ અથવા કોઈપણ બાબતો અંગે પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક નિર્ણય થયેલો હોવો જોઈએ, અને તે કેસમાં ડિસ્ટ્રિક્ટ જજે કશું જ નક્કી કર્યું ન હતું. તેથી અમને લાગે છે કે આપણે તે કેસ જેટલે દૂર જઈ શકીએ નહીં. પરંતુ જ્યાં પ્રથમ અપીલ અદાલત દાવામાં વિવાદમાં રહેલી કોઈપણ બાબતો પર આખરી નિર્ણય પર આવી હોય, અને ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને ઉલટાવે અને અન્ય મુદ્દાઓ પર નિર્ણય માટે કેસને રિમાન્ડ કરે, ત્યાં કલમ ૨ (૨) માંના તે શબ્દના અર્થમાં હુકમનામું ગણાશે, અને અપીલ થઈ શકશે.

૩. પરમાનંદ કુમાર વિ. ભોન લોહારના કેસમાં, એ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે કલમ ૧૫૧ હેઠળનો રિમાન્ડનો હુકમ ત્યારે જ અપીલપાત્ર છે જ્યારે તે હુકમનામા બરાબર ગણાય. જ્યાં રિમાન્ડનો હુકમ માત્ર ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને રદ કરે છે અને પોતે નિર્ણય માટે ઉઠાવવામાં આવેલ

કોઈપણ મુદ્દાનો નિર્ણય કરતો નથી, અને દાવામાં વિવાદમાં રહેલી કોઈપણ બાબતો અંગે પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણય કરતો નથી, ત્યાં તે હુકમનામા બરાબર ગણી શકાય નહીં અને તેને હુકમ તરીકે જ ગણવો જોઈએ, અને હુકમનામા તરીકે તેની વિરુદ્ધ કોઈ અપીલ થઈ શકશે નહીં. માત્ર એ હકીકત કે હુકમ ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને ઉલટાવે છે અને વાદીને તે હેઠળ પ્રાપ્ત થયેલ મૂલ્યવાન હકથી વંચિત કરે છે, તે રિમાન્ડના હુકમને હુકમનામું બનાવશે નહીં, સિવાય કે તે હુકમ પોતે આ દાવામાં વિવાદમાં રહેલી બાબતો અંગે નિર્ણય માટે ઉપસ્થિત થતા કોઈપણ મુદ્દાનો નિર્ણય કરતો હોય. જો અમે આદરપૂર્વક કહી શકીએ તો, આ સાચો મત છે, જ્યાં પ્રથમ અપીલ અદાલત હુકમનામાને ઉલટાવે છે અને વિવાદમાં રહેલા કેટલાક મુદ્દાઓનો નિર્ણય પણ કરે છે અને આગળની ટ્રાયલ માટે કેસ પાછો મોકલે છે, ત્યાં દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) ના અર્થમાં સ્પષ્ટપણે હુકમનામું છે.

વાદી તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલ ચનમલસ્વામી સ્વસ્વામી વિ. ગંગાધરપ્પા બસલિંગપ્પા પર આધાર રાખે છે. તે કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ખોટા જોડાણ, સમયમર્યાદા અથવા હકૂમત અંગેનો નિર્ણય કલમ ૮૭ ના અર્થમાં પ્રાથમિક હુકમનામા બરાબર ગણાતો નથી, અને તેથી વિવાદમાં રહેલી બાબતો દીવાની અદાલતોની હકૂમત બહારની હતી તેવા પ્રાથમિક બચાવ પર વાદીની તરફેણમાં આપવામાં આવેલ નિર્ણય

પ્રાથમિક હુકમનામા બરાબર ગણાતો નથી કે જેમાંથી અસફળ પક્ષકારે સદર સંહિતાની કલમ ૯૭ ના કારણે તાત્કાલિક અપીલ કરવી પડે. જોકે તે એવા દાવાનો કેસ હતો જે હકૂમતના પ્રાથમિક મુદ્દાના નિર્ણય પછી પડતર રહ્યો હતો. અમારી સમક્ષના કેસમાં સ્થિતિ અલગ છે, અને તે એવી અપીલને લગતી છે જેનો આખરી નિર્ણય થઈ ગયો છે અને પ્રથમ અપીલ અદાલત સમક્ષ પડતર રહેતી નથી. અમે તે કેસમાં લેવામાં આવેલ મત સાથે આદરપૂર્વક સહમત છીએ; પરંતુ અમારો મત છે કે તે કેસની હકીકતો અલગ હોવાથી, તે અમારી સમક્ષના કેસની હકીકતોને લાગુ પડતો નથી.

વાદી તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે જે બીજા કેસ પર આધાર રાખ્યો તે બળીરામ ગણપતરાવ ભૂત વિ. મનોહર દામોદર ભૂત છે. તે કેસમાં કુલ બેંચને મોકલવામાં આવેલ પ્રશ્ન દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) માં આવતા "ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ" શબ્દોના અર્થ અંગેનો હતો. તે કેસની હકીકતો એવી હતી કે સહ-હિસ્સેદાર વિરુદ્ધ લંબરદાર દ્વારા દાવો માંડવામાં આવ્યો હતો. અમુક પ્રાથમિક મુદ્દાઓ ઘડવામાં આવ્યા હતા, અને ટ્રાયલ કોર્ટે આ મુદ્દાઓનો પ્રથમ પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ નિર્ણય કર્યો હતો અને ત્યારબાદ દાવાની ટ્રાયલ આગળ વધારી હતી. પ્રતિવાદી દ્વારા અપીલ કરવામાં આવી હતી, અને પ્રથમ અપીલ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે તે તારણો હુકમનામા બરાબર ગણાતા નથી અને

અપીલ નામંજૂર કરી હતી. ત્યારબાદ આ બાબત હાઈકોર્ટમાં રિવિઝનમાં લઈ જવામાં આવી હતી, અને ફુલ બેંચે નિર્ણય કર્યો હતો કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પ્રાથમિક મુદ્દાઓ પરનું તારણ હુકમનામા બરાબર ગણાતું ન હતું કારણ કે તે કલમ ૨ (૨) ના અર્થમાં 'ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ' ન હતું. આ કેસ, અમારા મતે, ઉપર ઉલ્લેખિત ચનમલસ્વામી રુદ્રસ્વામી વિ. ગંગાધરપ્પા બસલિંગપ્પાના કેસ જેવા જ પ્રકારનો છે. તે કેસમાં પણ ટ્રાયલ કોર્ટે જ અમુક પ્રાથમિક મુદ્દાઓનો નિર્ણય કર્યો હતો, અને દાવો પડતર રહ્યો હતો. જોકે અમારી સમક્ષના કેસમાં પ્રથમ અપીલ અદાલતે એક મુદ્દાનો નિર્ણય કર્યો છે, અને ટ્રાયલ કોર્ટનો નિર્ણય ઉલટાવવામાં આવ્યો છે, અને અપીલ હવે પ્રથમ અપીલ અદાલત સમક્ષ પડતર નથી. આ સંજોગો સંપૂર્ણપણે અલગ છે, અને તેથી તે કેસમાં લેવામાં આવેલ મત હાલના કેસની હકીકતોને લાગુ પડતો નથી. શિયોલાલ બાલમુકુંદ વિ. જુગલ કિશોરના કેસમાં નાગપુર હાઈકોર્ટના અગાઉના ચુકાદાનો તે કેસમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તેને ઉલટાવવામાં આવ્યો ન હતો. તે અગાઉના કેસમાં, નાગપુર હાઈકોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે રિમાન્ડના હુકમમાંથી કોઈ અપીલ થઈ શકતી નથી સિવાય કે તે ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળ આવે, અથવા સિવાય કે તે કલમ ૨ (૨) ના અર્થમાં હુકમનામા બરાબર ગણાય તેમ કહી શકાય.

છેલ્લો કેસ, જેનો ઉલ્લેખ કરી શકાય, તે મુસ્સામત ચૌલી ઉર્ફે સુભદ્રા દેવી

વિ. મુસ્સામત મેઘુ છે. તે કેસમાં, વિદ્વાન ન્યાયાધીશો એ વિચારણા કરી
 રહ્યા હતા કે શું ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૫ હેઠળના રિમાન્ડ પર, રિમાન્ડ
 કરતી અદાલત કેટલાક મુદ્દાઓ પરના અગાઉના તારણોથી બંધાયેલી છે
 કે કેમ. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે પક્ષકારોને તે બાબત પર આગળ
 તકરાર કરવાનો કોઈ હક ન હોવા છતાં, આવા સંજોગોમાં તારણ
 બંધનકર્તા નથી, જો બીજી વખત કેસની સુનાવણી કરતા વિદ્વાન
 ન્યાયાધીશો એવું માને કે અગાઉના મત પર પુનઃવિચારણા શા માટે કરવી
 જોઈએ તે માટેના ખાસ કારણો છે. આ જ મત આ અદાલત દ્વારા
 મુસ્સામત ગોવિંદી વિ. છગન લાલમાં લેવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આ કેસો,
 અમારા મતે, હાલના કેસની હકીકતોને લાગુ પડતા નથી. તે એવી
 સ્થિતિનો ઉલ્લેખ કરે છે જ્યાં અપીલ હજુ પણ પડતર હોય અને ઓર્ડર
 ૪૧, નિયમ ૨૫ દ્વારા જોગવાઈ કર્યા મુજબ રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યો
 હોય. પરંતુ જ્યાં અપીલનો પણ નિકાલ કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં ઓર્ડર
 ૪૧, નિયમ ૨૫ લાગુ પડતો નથી. આ કેસો, તેથી, હાલના કેસની
 હકીકતોને લાગુ પડતા નથી. એ બની શકે કે આ કેસમાં પ્રથમ અપીલ
 અદાલત ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૫ હેઠળ કાર્ય કરી શકી હોત કારણ કે
 સમયમર્યાદાનો મુદ્દો ઘડવામાં આવ્યો ન હતો, અને અપીલ પડતર રાખી
 શકી હોત અને સમયમર્યાદાના મુદ્દા પર ટ્રાયલ કોર્ટ પાસેથી તારણ
 મંગાવી શકી હોત. આવા કેસમાં કોઈ હુકમનામું ન હોત, અને આ

અદાલતમાં કોઈ સેકન્ડ અપીલ થઈ શકી ન હોત. પરંતુ અમારી સમક્ષના કેસમાં પ્રથમ અપીલ અદાલતે જે કર્યું તે એ હતું કે તેણે એક મુદ્દાનો આખરી નિર્ણય કર્યો અને ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને રદ કર્યું, અને કેસને ટ્રાયલ માટે પાછો મોકલ્યો. વિવાદમાં રહેલી બાબતો પૈકીની એક બાબત પરનો નિર્ણય, તેથી, આખરી હતો, અને પ્રથમ અપીલ અદાલત માટે તે નિર્ણયનું પુનઃઅવલોકન કરવાનું ખુલ્લું રહેશે નહીં. આ સંજોગોમાં, જ્યારે પ્રથમ અપીલ અદાલત હુકમનામું ઘડીને પોતાના નિર્ણયને ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ પણ આપે છે, ત્યારે આ અદાલતમાં સેકન્ડ અપીલનો હક રહેશે.

આ ચુકાદાઓની સમીક્ષા કરતાં, તેથી, અમે જે નિષ્કર્ષ પર આવીએ છીએ, તે એ છે કે જ્યાં અપીલ અદાલત અપીલનો સંપૂર્ણપણે નિકાલ કરે છે, અને આવા નિકાલ અનુસાર હુકમનામું ઘડે છે, અને દાવામાં વિવાદમાં રહેલી કેટલીક બાબતોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરે છે અને ત્યારબાદ ફરીથી ટ્રાયલ અથવા રિમાન્ડનો હુકમ કરે છે, ત્યાં તે નિર્ણય દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) ના અર્થમાં હુકમનામા બરાબર ગણાય છે, કારણ કે ત્યાં ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ છે જે તેને વ્યક્ત કરતી અદાલતને સંબંધ છે ત્યાં સુધી, દાવામાં વિવાદમાં રહેલી કેટલીક બાબતો અંગે પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરે છે. પ્રથમ અપીલ અદાલત દ્વારા નિલકુલ આ જ કરવામાં આવ્યું છે, અને

તેથી, અમારો એવો મત છે કે આ અદાલતમાં સેકન્ડ અપીલ થઈ શકે છે.

સામાવાળા તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલ રજૂઆત કરે છે કે જો આ સાચો મત હોય તો ઓર્ડર ૪૩, નિયમ ૧ (યુ) માં ખાસ જોગવાઈ દ્વારા ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળ રિમાન્ડના હુકમમાંથી અપીલની જોગવાઈ કરવાની કોઈ જરૂરિયાત ન હતી. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળ રિમાન્ડનો હુકમ, જેટલા અંશે તે ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને ઉલટાવે છે, જે પ્રાથમિક મુદ્દાના નિર્ણય પર આધારિત છે, તે અમારા દ્વારા અર્થઘટન કરવામાં આવ્યા મુજબ દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) ના અર્થમાં હુકમનામા બરાબર ગણાઈ શકે છે, શરત એ છે કે અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલ ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ હોય. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અમે જે મત લીધો છે તે મુજબ આ જોગવાઈ બિનજરૂરી બની જશે, અને આ જોગવાઈ ત્યાં છે તે હકીકત દર્શાવે છે કે રિમાન્ડનો હુકમ, કોઈપણ સંજોગોમાં હુકમનામા બરાબર ગણાઈ શકે નહીં. અમે આ દલીલ સ્વીકારી શકીએ નહીં. અમને એવું જણાય છે કે પૂરી કોર્ટ ફીની ચુકવણી ટાળવા માટે કદાચ ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળના હુકમોના કિસ્સામાં ઓર્ડર ૪૩, નિયમ ૧ (યુ) હેઠળ અપીલ માટે ખાસ જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. ઓર્ડર ૪૩, નિયમ ૧ (યુ) માંની આ ખાસ જોગવાઈને કારણે જ પક્ષકારો માટે થોડા રૂપિયાની નિયત કોર્ટ ફી પર ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળના હુકમ વિરુદ્ધ અપીલ કરવાનું શક્ય બને

છે. અમે જે મત લીધો છે તે મુજબ, જો ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ પણ હોય તો ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળનો હુકમ હુકમનામા બરાબર ગણાઈ શકે છે; પરંતુ આ ખાસ જોગવાઈના અભાવે હુકમનામાની જેમ પૂરી કોર્ટ ફી ચૂકવવી પડશે. એ બની શકે કે ધારાસભ્યે વિચાર્યું હોય કે ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળના વિશિષ્ટ કેસોમાં પક્ષકારોને પૂરી કોર્ટ ફી ચૂકવવામાંથી બચાવવા માટે આ ખાસ જોગવાઈ કરવી જોઈએ. કોઈપણ સંજોગોમાં, આ ખાસ જોગવાઈની હાજરી, અમારા મતે, જ્યારે દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) નું અર્થઘટન તદ્દન સ્પષ્ટ હોય ત્યારે તે અર્થઘટનમાં કોઈ તફાવત કરી શકે નહીં.

૪. એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમનામાને ન તો પ્રાથમિક કહી શકાય કે ન તો આખરી, અને તેથી તે બિલકુલ હુકમનામું નથી, અને તેને માત્ર રિમાન્ડના હુકમ તરીકે જ ગણવું જોઈએ. અમારો એવો મત છે કે જ્યાં સુધી પ્રથમ અપીલ અદાલતને સંબંધ છે, આ કેસમાં પસાર કરવામાં આવેલ હુકમ આખરી હુકમનામા બરાબર ગણાયો હતો, કારણ કે જ્યાં સુધી અપીલના નિકાલને સંબંધ હતો ત્યાં સુધી તે અદાલતને આગળ કશું જ કરવાનું બાકી ન હતું. તેથી, અમે ઠરાવીએ છીએ કે આ કેસમાં સેકન્ડ અપીલ થઈ શકે છે."

૩૧. આમ, ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, હું ઠરાવું છું કે આ સેકન્ડ અપીલ

ટકવાપાત્ર છે અને આવા સંજોગોમાં હું અગ્રક્રિયાના હક અંગેના મુખ્ય મુદ્દાની ગુણદોષ પર તપાસ કરવા આગળ વધું છું.

૩૨. અગ્રક્રિયાના હક પર કરવામાં આવેલ મુખ્ય રજૂઆતો પર વિચારણા કરવા હું આગળ વધું તે પહેલાં, મારે નીચેની બે અદાલતો દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણો જોવા જોઈએ. મને ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો તદ્દન સ્પષ્ટ અને વિશ્વતાપૂર્ણ જણાય છે. ટ્રાયલ કોર્ટે, વાદીઓના અગ્રક્રિયાના હક અંગેના તેમના કેસની મૂલવણી કરતી વખતે, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું :

"ઉપરોક્ત કાયદાની જોગવાઈને ધ્યાનમાં લેતાં એ સ્પષ્ટ થાય છે કે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૮ ની અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં ઉલ્લેખિત વારસદારો હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ મુજબ અગ્રક્રિયાના હક માટે દાવો સંસ્થિત કરી શકે છે. વાદીઓએ દાવા અરજીના ફકરા-૧ માં પેઢીનામું રજૂ કરેલ છે અને તેને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું જણાય છે કે દાવાવાળી મિલકત ચતુરભાઈ ધરમદાસ પટેલની માલિકીની હોવાથી અને તેઓ બિનવસિયતી અવસાન પામ્યા હોવાથી, તે આશાભાઈ, અંબાલાલભાઈ અને કાળીદાસભાઈને મળી હતી. ત્યારબાદ, મૃતક ચતુરભાઈ ધરમદાસ પટેલના વારસદારો વચ્ચે તેનું વિભાજન કરવામાં આવ્યું હતું. સદર વિભાજન અંગેની નોંધ આંક-૪૦ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ છે. સદર વિભાજન મુજબ, સ્વર્ગસ્થ ચતુરભાઈ ધરમદાસ પટેલની મિલકતો તેમના વારસદારો - આશાભાઈ, અંબાલાલભાઈ અને

કાળીદાસભાઈ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, ઉપરોક્ત વારસદારોના મૃત્યુ પછી, આ મિલકતો આ દાવાના વાદી નં. ૧, ૬ થી ૧૦ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલ છે. આમ, એવું માની શકાય કે, મૃતક આશાભાઈ, અંબાલાલભાઈ અને કાળીદાસભાઈના મૃત્યુ પછી, વાદી નં. ૧, ૬ થી ૧૦ ને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ - ૮ માં અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં ઉલ્લેખિત વારસદારો મુજબ વિભાજિત મિલકતોમાં હકો છે. હાલના પ્રતિવાદી - દિપક નટવરભાઈ પટેલ વાદી નં. ૧ - નટવરભાઈ આશાભાઈ પટેલના પુત્ર છે. તેથી, વાદી નં. ૧ હયાત હોવાથી, પ્રતિવાદીને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ માં જણાવ્યા મુજબ અનુસૂચિના વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકે ગણી શકાય નહીં. આમ, હાલના પ્રતિવાદી હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની અનુસૂચિના વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકે આવરી લેવાતા ન હોવાથી, તેમની વિરુદ્ધનો હાલનો દાવો અને તેમાં અરજ કરવામાં આવેલ દાદ મંજૂર કરી શકાય નહીં.

(૧૪) તદુપરાંત, તેમની દલીલોના સમર્થનમાં, વાદીએ એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ કેરળ ૧૯, જે.ટી. ૨૦૦૮(૬) એસ.સી. ૩૫૪, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ મદ્રાસ ૫૧૬, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૮ ઓરિસ્સા ૧૫૬, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૦ ઓરિસ્સા ૭, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૧ પટણા ૮૫ માં રિપોર્ટેડ નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટ અને નામદાર હાઈકોર્ટના ચુકાદાઓમાં

પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલ સિદ્ધાંત પર આધાર રાખેલ છે. એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ કેરળ ૧૯, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ મદ્રાસ ૫૧૬, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૮ ઓરિસ્સા ૧૫૬, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૦ ઓરિસ્સા ૭, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૧ પટણા ૯૫ માં રિપોર્ટેડ નામદાર હાઈકોર્ટના ચુકાદાઓમાં પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં લેતાં, તેમાં એવું ઠરાવવામાં આવેલ છે કે, હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ મુજબ, અગ્રક્રિયાનો હક માત્ર અનુસૂચિના વર્ગ-૧ ના વારસદારોને જ લાગુ પડે છે.

(૧૫) તદુપરાંત, વાદીએ જે.ટી. ૨૦૦૮(૬) એસ.સી. ૩૫૪ માં રિપોર્ટેડ નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલ સિદ્ધાંત પર આધાર રાખેલ છે. જોકે, આ ચુકાદામાંની હકીકતો હાલના કેસની હકીકતો કરતાં અલગ છે અને, તેથી, તેમાં પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંત હાલના કેસમાં મદદરૂપ થઈ શકે નહીં કારણ કે તે ચુકાદામાં સી.પી.સી. ના ઓર્ડર-૬ નિયમ-૧૭ ની જોગવાઈઓ અંગે વિવાદ હતો અને, તેથી, તેની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી અને તેમાં હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ હેઠળ કોઈ સિદ્ધાંત પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો ન હતો. આમ, ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ વાદી નં. ૧ મુદ્દા નં. ૧ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયેલ છે. તેથી, હું મુદ્દા નં. ૧ નો મારો જવાબ નકારમાં આપું છું.

મુદ્દા નં. ૩ :

(૧૬) આ મુદ્દાની વિગતવાર ચર્ચા મુદ્દા નં. ૧ માં આવરી લેવામાં આવેલ હોવાથી, પુનરાવર્તન ટાળવા માટે તેની અહીં ચર્ચા કરવામાં આવતી નથી. પરંતુ, તે મુદ્દાની ચર્ચાને હાલના મુદ્દાના ભાગ તરીકે ધ્યાનમાં લેતાં અને વાદી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું જણાય છે કે, વાદીઓ એ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે કે તેઓને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ મુજબ પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ અગ્રક્રિયાનો હક છે. આવા સંજોગોમાં, દાવા અરજીના ફકરા-૯ (બી) માં માંગવામાં આવેલ દાદ આનુષંગિક દાદ છે અને, તેથી, તે પણ મંજૂર કરી શકાય નહીં. તેથી, હું મુદ્દા નં. ૩ નો નિર્ણય નકારમાં કરું છું અને ન્યાયના હિતમાં, મુદ્દા નં. ૪ હેઠળ નીચે મુજબનો આખરી હુકમ પસાર કરવામાં આવે છે."

૩૩. નીચલી અપીલ અદાલતે, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણોને માન્ય રાખતી વખતે, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

"૬. અપીલકર્તાઓએ હાલની અપીલ મંજૂર કરવા માટેના કારણો નિર્દિષ્ટ કર્યા છે, જે એવા છે કે, વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે રેકર્ડ પરના દસ્તાવેજ અને મૌખિક પુરાવાની મૂલવણી કરવામાં મહત્વની ભૂલ કરી છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ વાદગ્રસ્ત ચુકાદો અને હુકમનામું નક્કી કરતી અને પસાર કરતી વખતે કાયદાની સુસંગત જોગવાઈઓનું તેના સાચા હાર્દ અને પરિપ્રેક્ષ્યમાં અર્થઘટન કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ તારણ

કાઢવામાં મહત્વની ભૂલ કરી છે કે વાદીઓ દાવો સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે. વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ તારણ કાઢવામાં ભૂલ કરી છે કે વાદીઓ પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ અગ્રક્રિયાના હક માટેનો દાવો પ્રસ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે. વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટ દાવાના પ્લીડિંગ્સ અને તેમાં વાદીઓ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ દસ્તાવેજી પુરાવાઓની મૂલવણી કરવામાં સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ ગઈ છે અને તે રીતે, ગંભીર ભૂલ કરી છે. વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટ એ હકીકતની મૂલવણી કરવામાં સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ ગઈ છે કે દાવાવાળી મિલકત હિન્દુ અવિભાજિત બિનવસિયતી સંયુક્ત કુટુંબની મિલકત છે અને વાદીઓ કાયદેસરના વારસદારો છે જેમણે દાવાવાળી મિલકત પર હક, ટાઈટલ અને હિત પ્રાપ્ત કરેલ છે. વાદી નં. ૧ હયાત હોવા છતાં, તેમણે પોતાના પુત્રને હકપત્રકમાં દાખલ કરાવ્યો હતો અને પ્રતિવાદી તેમના પુત્રો પૈકીનો એક હોવાથી તેને વાદીઓની જાણ બહાર અને નોટિસ આપ્યા વિના ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં પોતાના હિસ્સા પૂરતી દાવાવાળી મિલકત વેચવાનો સંપૂર્ણ હક અને ટાઈટલ હોઈ શકે નહીં. સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની જોગવાઈ આવી સ્થિતિમાં વાદીઓને પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ અગ્રક્રિયાના હકનો અમલ કરવા માટે રક્ષણ આપે છે. વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટ વાદીઓ પ્રત્યે સંપૂર્ણપણે પૂર્વગ્રહયુક્ત હતી અને દાવાની કાર્યવાહીમાં પૂર્વનિર્ધારિત હતી. અન્યાયની દહેશતથી, વાદીઓએ નામદાર હાઈકોર્ટ સમક્ષ દાવાની તબદીલીની માંગણી કરતી

રિટ પિટિશન દાખલ કરેલ હતી. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવેલ છે કે વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે વાદીઓનો કેસ રેકર્ડ પર વિધિવત રીતે સાબિત થયેલ વિવિધ દસ્તાવેજ પુરાવાઓ રજૂ કરીને અને વાદીઓના સમર્થનકારી અખંડિત મૌખિક પુરાવાથી રેકર્ડ પર સ્પષ્ટપણે પ્રસ્થાપિત થયેલ છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે, કાયદાની સુપ્રસ્થાપિત સ્થિતિ મુજબ, વાદીઓએ અવિભાજિત બિનવસિયતી મિલકતના વારસદારો હોવાથી દાવાવાળી મિલકતમાં હક પ્રાપ્ત કરેલ છે અને તેઓ જાહેરાત અને કાયમી મનાઈહુકમની માંગણી કરતો રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ દાખલ કરીને સક્ષમ દીવાની અદાલતનો આશરો લેવાનો કાયદામાં ઉપાય ધરાવે છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે વાદીઓ પૂર્વ-હકદારના કાયદેસરના વારસદારો છે અને દાવાવાળી મિલકતના હકપત્રકમાં તેઓના નામની નોંધ પડી હતી, અને તેથી, વાદીઓને દાવાવાળી મિલકતમાં સંપૂર્ણ ટાઈટલ મળ્યું હતું અને સહ-વારસદાર દ્વારા કોઈપણ ખલેલ પહોંચાડવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે તો તે વાદીને કાયદામાં ઉપલબ્ધ ઉપાય મેળવવા હકદાર બનાવી શકે છે, જેવું હાલના કેસમાં કરવામાં આવ્યું હતું. વાદીઓને દાવાવાળી મિલકતમાં અગ્રક્રિયાનો હક છે અને પક્ષકારોના પેઢીનામાને જોતાં હાલના પ્રતિવાદી પ્રશ્નવાળી જમીનના પૂર્વ-હકદારના સીધા વારસદાર છે. તેથી, જ્યારે પ્રતિવાદી પોતાનામાં

આવું હિત હોવાનું જણાવીને દાવાવાળી મિલકતમાં પોતાના અવિભાજિત હિસ્સા અથવા હિત અંગે વ્યવહાર કરવા અથવા તબદીલ કરવા પ્રયાસ કરી રહ્યા છે, ત્યારે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની જોગવાઈ સ્પષ્ટપણે લાગુ પડે છે અને વાદીઓ (અહીંના અપીલકર્તાઓ) ની તરફેણમાં સદર હિત પ્રાપ્ત કરવા માટે અગ્રક્રિયાનો સ્પષ્ટ હક આપે છે. જો વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ એ મતલબનું તારણ કે પ્રતિવાદીને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ હેઠળ વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકે ગણી શકાય નહીં તે સાચું તારણ હોવાનું માની લેવામાં આવે, તો પણ પ્રતિવાદી દાવાવાળી મિલકતમાં કોઈ હિતનો દાવો કરી શકે નહીં. જ્યારે વાદીઓ નિર્વિવાદપણે વર્ગ-૧ ના વારસદાર છે, ત્યારે દાવામાં હુકમનામું થવું જોઈતું હતું. વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટ વાદીઓ દ્વારા ટાંકવામાં આવેલ અને આધાર રાખવામાં આવેલ ચુકાદાઓ/સંદર્ભોની મૂલવણી કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે, અને તે રીતે, કાયદાની વિરુદ્ધ તારણો આપીને ભૂલ કરી છે. વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટ એ હકીકતની મૂલવણી કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે કે દાવામાં પ્રતિવાદીને અનેક નોટિસો બજી હોવા છતાં, પ્રતિવાદી ન તો દાવામાં હાજર થયા હતા કે ન તો દાવામાં રજૂ કરવામાં આવેલ હકીકતોનું ખંડન કરવા અને વાદીઓના દાવાને ખોટો સાબિત કરવા માટે કોઈ મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવાઓ રજૂ કર્યા હતા. વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે દસ્તાવેજી પુરાવાઓથી સમર્થિત, દાવા

અંગેની અપીલકર્તાઓની રજૂઆતને ખોટી સાબિત કરવાનો બોજો પ્રતિવાદી પર હતો અને પ્રતિવાદીએ આવો બોજો નિભાવ્યો નથી. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે પ્રતિવાદીને નોટિસની બજવણી થઈ હોવા છતાં તેમણે હાજર થવાનું અને કોઈ જવાબ રજૂ કરવાનું પસંદ કર્યું ન હતું. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ તારણ કાઢવામાં ભૂલ કરી છે કે સદર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૮ માં નિર્દિષ્ટ વારસદારો પ્રશ્નવાળી જમીન પર અગ્રક્રિયાના હકનો દાવો કરી શકે છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે જો પ્રતિવાદી વર્ગ-૧ ના વારસદાર નથી, અને પિતા-વાદી નં. ૧ હયાત હોવાથી તેમને વર્ગ-૧ ના વારસદાર માની શકાય નહીં, તો તે તારણ પર પણ વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે દાવો મંજૂર કરવો જોઈતો હતો. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવેલ છે કે વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે જો પ્રતિવાદી વર્ગ ૧ ના વારસદારની શ્રેણીમાં આવતા નથી, તો તેઓને ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં દાવાવાળી મિલકત પૂરતા હિત અંગે વ્યવહાર કરવાનો કે તબદીલ કરવાનો હક હોઈ શકે નહીં, ખાસ કરીને, જ્યારે તેમના પિતા-વાદી નં. ૧ હજી હયાત છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે દાવાવાળી મિલકત બિનવસિયતી અને અવિભાજિત સંયુક્ત હિન્દુ કુટુંબની મિલકત છે અને પ્રતિવાદી વારસદારો પૈકીના એક હોવાથી તેઓ ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં અવિભાજિત હિત અંગે વ્યવહાર કરી શકે નહીં કે તબદીલ કરી

શકે નહીં અને તે પણ અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ અન્ય વારસદારોની સંમતિ મેળવ્યા વિના અને કાયદાની યોગ્ય પ્રક્રિયા અનુસર્યા વિના. તેથી, વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટે તારણોમાં ભૂલ કરી છે અને કાયદાના સુપ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યું નથી. અંતે એવી અરજ કરવામાં આવેલ છે કે વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો અને હુકમનામું દેખીતી રીતે જ ગેરકાયદેસર, ભૂલભરેલું અને ટકી ન શકે તેવું છે. આવા કારણોસર, અપીલકર્તાઓએ હાલની અપીલ મંજૂર કરવા અને વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદો અને હુકમનામું રદ કરવા અરજ કરેલ છે.

૮. ઉપરોક્ત હકીકતો અને પ્લીડિંગ્સને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અપીલના નિર્ણય માટે નીચેના મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત થાય છે.

(૧) શું અપીલકર્તા સાબિત કરે છે કે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ માં તારીખ ૦૬/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ વિજ્ઞાન ૮મા એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદો અને હુકમનામું, કાયદાના કાર્યક્ષેત્રમાં નથી ?

(૨) શું અપીલકર્તા સાબિત કરે છે કે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ માં તારીખ ૦૬/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ વિજ્ઞાન ૮મા એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) દ્વારા

પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદો અને હુકમનામું, વિપરીત, મનસ્વી અથવા ભૂલભરેલું છે ?

(૩) શું દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાના ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૧ હેઠળ આ અદાલત દ્વારા દખલગીરી કરવાની કોઈ જરૂરિયાત છે ?

(૪) શો હુકમ ?

૯. અહીં નોંધવામાં આવેલ કારણોસર ઉપરોક્ત મુદ્દાઓના જવાબ નીચે મુજબ છે.

(૧) નકારમાં.

(૨) નકારમાં.

(૩) આખરી હુકમ મુજબ.

(૪) આખરી હુકમ મુજબ."

"...હવે વાદીઓની દાવા અરજીના કથનો, વાદીઓ દ્વારા રેકર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવેલ દસ્તાવેજ પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતાં, પ્રતિવાદીએ દાવા અરજીની હકીકતોનું ખંડન કરેલ નથી અને પ્રતિવાદી દ્વારા રેકર્ડ પર કોઈ દસ્તાવેજ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવેલ નથી. આવા સંજોગોમાં વાદીઓનો દાવો નામંજૂર કરતો, ગુણદોષ પર વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદો અને હુકમનામું કાયદાના સુપ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધ અથવા દસ્તાવેજ પુરાવાની વિરુદ્ધ નથી તેથી તેમાં કોઈ

દખલગીરીની જરૂર નથી. પરંતુ હકીકતો પરથી જણાય છે કે ત્રાહિત વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ અગાઉનો દાવો હજુ પડતર છે અને વાદીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ હાલનો દાવો વિરોધાભાસી નિર્ણય ટાળવા માટે એક જ અદાલત દ્વારા નિર્ણિત થવો જરૂરી છે. બંને દાવાઓ સમાન મિલકતોને લગતા હોવા છતાં અને પક્ષકારો પણ સમાન હોવા છતાં બંને દાવાઓ અલગ અલગ અદાલતમાં પડતર છે. ત્રાહિત વ્યક્તિ દ્વારા સંસ્થિત કરવામાં આવેલ અગાઉના દાવામાં “વિવાદમાં રહેલી બાબત સીધી રીતે અને મૂળભૂત રીતે સમાન” છે. તેથી વાદીઓએ હાલનો દાવો માત્ર અગ્રક્રિયાના હકોની જાહેરાત અને અમલ માટે દાખલ કરેલ નથી. તેથી બે દાવાઓના વિરોધાભાસી નિર્ણયને ટાળવા માટે, આ બે દાવાઓ પૈકી, એક દાવો ટ્રાયલ અને નિર્ણય માટે પડતર છે. તેથી ન્યાયના હિતમાં અપીલકર્તાઓની અપીલને ધ્યાનમાં લેતાં હાલના દાવાની પણ ત્રાહિત પક્ષકાર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ દાવાની સાથે ટ્રાયલ ચલાવવી અને નિર્ણય કરવો જરૂરી છે. તેથી ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા જે દાવાનો નિર્ણય કરવામાં આવેલ છે તેમાં કોઈ દખલગીરીની જરૂર નથી પરંતુ જો પક્ષકારોએ કોઈ પુરાવો રજૂ કરવાની જરૂર હોય તો ટ્રાયલ કોર્ટે તેને રેકર્ડ પર મૂકવો પડશે અને દાવાનો નવેસરથી નિર્ણય કરવો પડશે કારણ કે પ્રતિવાદી હાજર રહેવામાં અને કોઈ દસ્તાવેજ કે મૌખિક પુરાવો રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે. જો પક્ષકારો આ દાવામાં નવેસરથી કોઈ

પુરાવો રજૂ કરવા માંગતા હોય તો વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ પક્ષકારોને રેકર્ડ પર લાવવા પરવાનગી આપશે અને જો તેઓને તેમ કરવાનું યોગ્ય લાગે તો ટ્રાયલ કોર્ટ પક્ષકારોને રેકર્ડ પર પુરાવો રજૂ કરવા પરવાનગી આપશે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટને એવો પણ આદેશ આપવામાં આવે છે કે જો જરૂરિયાત ઊભી થાય તો નવેસરથી પુરાવો નોંધવાની જરૂર હોય તો તે મુજબ દાવાનો નિર્ણય કરવો અને સમાન મિલકતો માટે અને સમાન પક્ષકારો વચ્ચે બે અલગ અલગ અદાલતોના કોઈપણ વિરોધાભાસી મતો ટાળવા માટે આ દાવાની સાથે સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ની એકસાથે ટ્રાયલ ચલાવવી. તેથી ટ્રાયલ કોર્ટના તારણોને ધ્યાનમાં લેતાં તેને કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવાની જરૂર નથી પરંતુ પક્ષકારો દ્વારા જરૂરી પુરાવાઓ રજૂ કરવામાં આવ્યા પછી બંને દાવાનો ગુણદોષ પર નિર્ણય કરવા ટ્રાયલ કોર્ટને આદેશ આપવાની પણ જરૂર છે. ખરાઈ મુજબ સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૧૫ જથા એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજની અદાલતમાં પડતર છે, હાલનો દાવો પણ આ અદાલતમાં તબદીલ કરવાનો રહેશે, જો પક્ષકારો પુરાવો રજૂ કરવા માંગતા હોય તો રજૂ કરી શકશે. ટ્રાયલ કોર્ટ કાયદા દ્વારા પ્રસ્થાપિત જોગવાઈઓ અને કાર્યપદ્ધતિ અનુસાર બંને દાવાનો નિર્ણય કરશે."

૩૪. હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ નીચે મુજબ વંચાય છે :

"૨૨. અમુક કિસ્સાઓમાં મિલકત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક. - (૧)

જ્યાં, આ અધિનિયમના પ્રારંભ પછી, કોઈ બિનવસિયતી વ્યક્તિની કોઈ સ્થાવર મિલકતમાંનું, અથવા તેના દ્વારા એકલા હાથે અથવા અન્યોની સાથે મળીને ચલાવવામાં આવતા કોઈ વ્યવસાયમાંનું હિત, અનુસૂચિના વર્ગ ૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારોને મળે છે, અને આવા વારસદારો પૈકીનો કોઈ એક વારસદાર મિલકત અથવા વ્યવસાયમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે, ત્યાં અન્ય વારસદારોને તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક રહેશે.

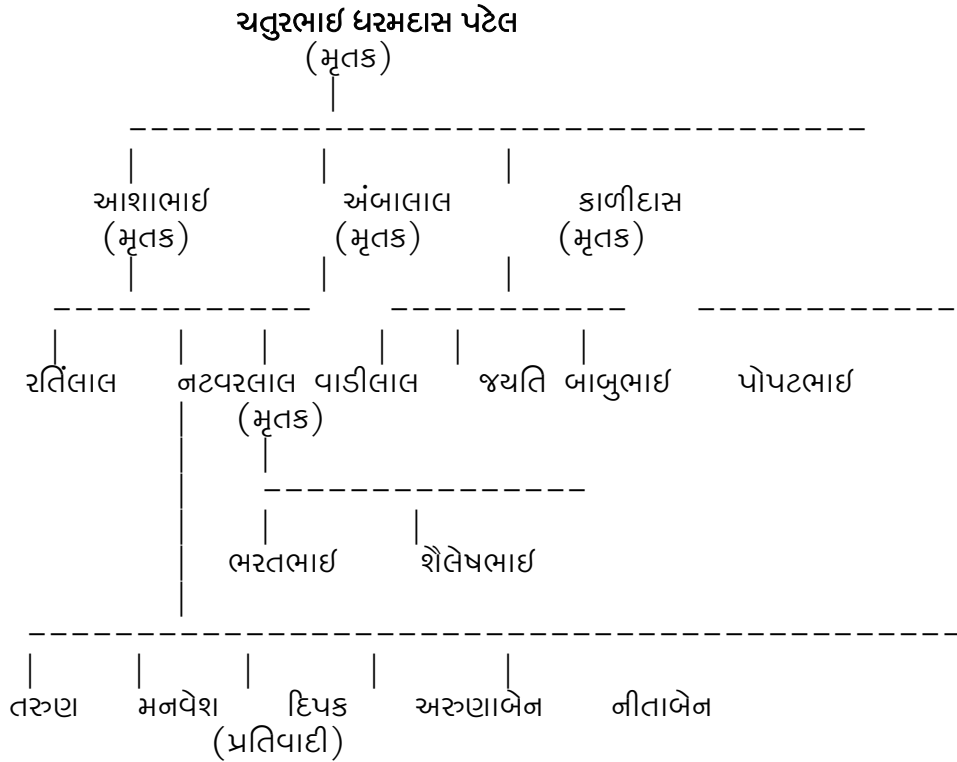
(૨) આ કલમ હેઠળ મૃતકની મિલકતમાંનું કોઈપણ હિત જે અવેજ બદલ તબદીલ કરી શકાશે તે અવેજ, પક્ષકારો વચ્ચે કોઈ કરાર ન હોય તેવા સંજોગોમાં, આ અંગે અદાલતમાં અરજી કરવામાં આવ્યેથી અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવશે, અને જો હિત પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકનાર કોઈ વ્યક્તિ આ રીતે નક્કી કરવામાં આવેલ અવેજ બદલ તે પ્રાપ્ત કરવા તૈયાર ન હોય, તો આવી વ્યક્તિ અરજીનો અથવા અરજીને આનુષંગિક તમામ ખર્ચ ચૂકવવા માટે જવાબદાર રહેશે.

(૩) જો અનુસૂચિના વર્ગ ૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારો આ કલમ હેઠળ કોઈ હિત પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકતા હોય, તો જે વારસદાર તબદીલી માટે સૌથી વધુ અવેજની ઓફર કરે તેને અગ્રતા આપવામાં આવશે.

સ્પષ્ટીકરણ:-- આ કલમમાં, 'અદાલત' એટલે જેની હકૂમતની હદમાં

સ્થાવર મિલકત આવેલી હોય અથવા વ્યવસાય ચલાવવામાં આવતો હોય તે અદાલત, અને તેમાં રાજ્ય સરકાર સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા આ અંગે નિર્દિષ્ટ કરે તેવી અન્ય કોઈપણ અદાલતનો સમાવેશ થાય છે."

૩૫. કૌટુંબિક પેઢીનામાનો ચાર્ટ ચિત્રને વધુ સ્પષ્ટ કરશે :

૩૬. મૂળ પૂર્વજની મિલકત અથવા વ્યવસાયમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકનાર સહ-વારસદારનો હિસ્સો પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક વર્ગ-૧ ના બે અથવા વધુ વારસદારો પર એકસાથે ઉત્તરાધિકાર અને મિલકત મળવાના કિસ્સાઓ પૂરતો મર્યાદિત છે. દેખીતી રીતે, આ કલમનો ઉદ્દેશ વર્ગ-૧ ના સભ્યો તરીકે એક જ સમયે અનેક વ્યક્તિઓ દ્વારા

એકસાથે ઉત્તરાધિકાર મળવાથી મિલકતના નાના ખાતાઓના પણ વિખંડન અને ટુકડા થવામાં પરિણમતી અગવડભરી અસરોને ઓછામાં ઓછા અમુક અંશે ઘટાડવાનો રહેલો છે. અમુક અંશે આ કલમ સહ-વારસદારને, જો તે તેમ ઈચ્છે તો, મિલકતને કુટુંબમાં જાળવી રાખવા અને કૌટુંબિક મિલકતના ઉપભોગમાં અજાણી વ્યક્તિના પ્રવેશને ટાળવા સક્ષમ બનાવે છે. જ્યારે કલમ ૨૨ નો ખંડ (૧) સહ-વારસદાર દ્વારા તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવા માટે અગ્રતાનો હક આપે છે, ત્યારે ખંડ (૨) જો સહ-વારસદારો કિંમત અંગે સંમત થઈ શકે તેમ ન હોય તો, અગ્રતાના હકનો ઉપયોગ કરવા માંગતા સહ-વારસદારો દ્વારા ચૂકવવાપાત્ર અવેજની રકમ અથવા મૂલ્ય નક્કી કરવા માટેની જોગવાઈ કરે છે. જો અગ્રતાના હકનો ઉપયોગ કરવા માંગતો કોઈ સહ-વારસદાર, અરજી પર અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલ અવેજ બદલ હિત પ્રાપ્ત કરવા તૈયાર ન હોવાનું જણાય, તો તેને ખરીદી પૂર્ણ કરવા માટે ફરજ પાડી શકાય નહીં, પરંતુ તેને અરજીના તમામ ખર્ચ માટે જવાબદાર ઠેરવી શકાય છે. કલમ ૨૨ નો ખંડ ૩ જોગવાઈ કરે છે કે, જો તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવા માટે વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ સહ-વારસદારો વચ્ચે સ્પર્ધા હોય, તો જે વારસદાર સૌથી વધુ કિંમતની ઓફર કરે તેને અગ્રતા આપવામાં આવશે. આટલું કહ્યા પછી, સંસદ અગ્રતાના હકનો ઉપયોગ કેવી રીતે અને ક્યારે કરવો તે પ્રસ્થાપિત કરી શકી હોત.

૩૭. એનાયત કરવામાં આવેલ હક હાર્દરૂપે અગ્રક્રિયાનો હક છે. ન્યાયમૂર્તિ મહમૂદ ગોબિંદ દેવલ વિ. ઇનાયતુલ્લાહ, ૧૮૮૫ આઈ.એલ.આર. (અલાહાબાદ) ૭૭૫ માં, અગ્રક્રિયાના મુસ્લિમ કાયદાની તપાસ કરતી વખતે નીચેના ભાવાર્થના મુસ્લિમ ગ્રંથો ટાંકે છે:

"કોઈપણ વ્યક્તિ માટે ત્યાં સુધી વેચાણ કરવું કાયદેસર નથી જ્યાં સુધી તેણે પોતાના સહ-દાયાદોને જાણ ન કરી હોય, જેઓ પોતાની ઈચ્છા મુજબ તે લઈ શકે છે અથવા જતું કરી શકે છે; અને જો તેણે આવી જાણ કર્યા વિના વેચાણ કર્યું હોય, તો સહ-દાયાદને તે હિસ્સા પર અગ્રતાનો હક રહે છે. મુસ્લિમ કાયદાના અગ્રક્રિયાના લક્ષણો સુસ્પષ્ટ બન્યા છે. અગ્રક્રિયાના હક સંબંધિત કાયદાઓ (જુઓ આગ્રા અગ્રક્રિયા) અધિનિયમ (૧૧/૧૮૨૨) સામાન્ય રીતે અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારાઓને પૂર્વ નોટિસ આપવાની જોગવાઈ કરે છે. જ્યારે અદાલતને જણાય કે વાદીને અગ્રક્રિયાનો હક છે, પરંતુ દેખીતી કિંમત એ સાચી કિંમત નથી, ત્યારે અદાલત દ્વારા વાસ્તવિક કિંમત નક્કી કરવા માટેની જોગવાઈઓ જોવા મળે છે. ચુસ્ત અર્થમાં કહી શકાય તેવા અગ્રક્રિયાના હકનો દાવો કરવાનો પ્રસંગ, અથવા દેશના ઘણા ભાગોમાં પ્રવર્તમાન ખરીદીના અગ્રતાના હકનો અમલ કરવા માટે દાવો કરવાનું કારણ, માત્ર સહ-વારસદાર દ્વારા વેચાણ થવા પર જ ઉપસ્થિત થાય છે. તે આવશ્યકપણે એવું જ હોવું જોઈએ, કારણ કે તે હક વેચાણ કરવા માટે ફરજ પાડવાનો નથી, પરંતુ

જ્યારે વેચાણનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવે ત્યારે ખરીદનાર બનવાની પસંદગી કરવાનો હક છે. જો કોઈ વ્યક્તિ અન્ય વારસદારનો સંદર્ભ લીધા વિના પોતાનું હિત વેચી દે, તો સહ-વારસદાર માટે તે બાબત આગળ વધારવા માટે સદર અધિનિયમમાં કોઈ જોગવાઈનો અભાવ શું તેની વિરુદ્ધ તે બાબતનો અંત લાવી શકે? જો જોગવાઈનો અભાવ નિર્ણાયક હોય, તો અગ્રતાનો હક આપવો નિર્ણયક અને સંપૂર્ણપણે મૂલ્યહીન છે. કલમ ૨૨ ઘડવાનો મૂળ ઉદ્દેશ જ નિષ્ફળ જશે. કટલર વિ. વાન્ડ્સવર્થ સ્ટેડિયમ લિમિટેડ, ૧૯૪૯ એ.સી. ૩૯૮ માં લોર્ડ સાયમન્ડ્સના શબ્દોનો ઉપયોગ કરીએ તો, 'કાયદો માત્ર એક પવિત્ર આકાંક્ષા બની રહેશે.' તેથી, ચાલો આપણે આ બાબતના ન્યાયશાસ્ત્રીય પાસાની તપાસ કરીએ. કલમ ૨૨ દ્વારા સહ-વારસદારોને આપવામાં આવેલ હક નિઃશંકપણે એક મૂલ્યવાન હક છે. આ કલમ જોગવાઈ કરે છે કે અન્ય વારસદારોને હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક રહેશે. જ્યારે એક સહ-વારસદાર બીજા સહ-વારસદારને તેનું હિત વેચવા માટે ફરજ પાડી શકતો નથી, ત્યારે જો તે પોતાનું હિત વેચવા માંગતો હોય, તો અન્ય સહ-વારસદારોને તે હિત ખરીદવાનો વૈધાનિક હક છે; જો તેઓ યોગ્ય અવેજ ચૂકવવા તૈયાર હોય. આ વૈધાનિક હક આવશ્યકપણે પોતાનું હિત વેચવા માંગતા સહ-વારસદાર પર અનુરૂપ ફરજ લાદે છે. આપણા ન્યાયશાસ્ત્રનો એ મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે કે, જ્યાં કાનૂની હક છે, ત્યાં અદાલતમાં કાર્યવાહી

દ્વારા અમલ કરી શકાય તેવી અનુરૂપ ફરજ છે. વળી ઉબી જસ ઈબી રેમેડિયમ જ્યાં હક છે ત્યાં ઉપાય છે. આ સૂત્રમાં 'જસ' શબ્દનો અર્થ કંઈક કરવાની અથવા માંગણી કરવાની કાનૂની સત્તા સૂચવતો હોવાનું સમજવામાં આવે છે. પ્રોફેસર હોલેન્ડ દ્વારા કાનૂની હકની વ્યાખ્યા "રાજ્યની સંમતિ અને સહાયથી, બીજાના કાર્યોને નિયંત્રિત કરવાની એક વ્યક્તિમાં રહેલી ક્ષમતા" તરીકે કરવામાં આવી છે. સિવાય કે આ કલમને સંસદના પવિત્ર ઉપદેશ તરીકે જોવામાં આવે અને કાયદેસર રીતે અમલ કરી શકાય તેવા હક તરીકે ન જોવામાં આવે, વ્યથિત સહ-વારસદાર પોતાના હકની માન્યતા માટે અને પોતાને તે હક સુનિશ્ચિત કરવા સારું જરૂરી દાદ માટે અદાલતની સહાય માંગી શકે છે. ધારાસભ્ય પોતાના કાયદાને બ્રુટમ ફુલ્મેન બનાવવાનો ઇરાદો રાખતું નથી. જો કોઈ કાયદો ફરજ ઊભી કરે છે--અહીં પ્રથમ તબક્કે સહ-વારસદારોને હિસ્સો ઓફર કરવાની ફરજ આવશ્યકપણે સમાવિષ્ટ છે જ્યારે કાયદા દ્વારા એવું કહેવામાં આવે છે કે જ્યારે સહ-વારસદાર પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે ત્યારે અગ્રતાનો હક ઉપસ્થિત થાય છે--અને કાયદો કોઈ ઉપાયની જોગવાઈ કરતો નથી કે ઘડતો નથી, ત્યારે કોમન લો હેઠળની કાર્યવાહી સ્પષ્ટપણે સક્ષમ છે. આ ફરજ તેના ભંગ સાથે સમાપ્ત થઈ જતી અપૂર્ણ જવાબદારી પૈકીની નથી. જો જવાબદાર વ્યક્તિના ખોટા કૃત્યથી હક નાશ પામી શકતો હોય, તો તેને કાયદામાં હક તરીકે ગણી શકાય

નહીં."

૩૮. કલમ ૨૨ ની વિવિધ જોગવાઈઓના વાંચનથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે સંસદનો ઇરાદો વર્ગ-૧ ના વારસદારો તરીકે વારસો મેળવતા સહ-વારસદારોને વાસ્તવિક હક આપવાનો હતો. આ કલમ પરાધીન ન કરનારા વારસદારોને પોતાનું હિત પરાધીન કરવા માંગતા સહ-વારસદારના કાર્યને નિયંત્રિત કરવાની અને તેમને હિત તબદીલ કરવા માટે તેને ફરજ પાડવાની ક્ષમતા આપે છે. જ્યારે રાજ્ય કાયદા દ્વારા સહ-વારસદારોને આ હક આપે છે, ત્યારે તેઓ સૌથી અસરકારક રીતે તે નિયંત્રણનો ઉપયોગ કરવા માટે અદાલતોનો આશરો લેવા હકદાર છે.

૩૯. વર્ગ-૧ ના વારસદારો દ્વારા વારસામાં મળેલ મિલકતનું વૈધાનિક લક્ષણ હોવાથી એવું કહી શકાય કે તે જમીન સાથે સંલગ્ન રહે છે અને અજાણ્યા ખરીદનારને બંધનકર્તા રહે છે. હું કલમ ૨૨ જે રીતે વાંચું છું તે મુજબ, સંસદે દેશમાં પ્રવર્તમાન અગ્રક્રિયાના કાયદાઓમાં હકના બેવડા પાસાને ધ્યાનમાં રાખ્યું હોવું જોઈએ : (૧) ઓફર કરવામાં આવે તે માટેનો પ્રાથમિક અથવા મૂળભૂત હક અને (૨) સહ-વારસદારોનો ગૌણ અથવા ઉપાયાત્મક હક - જો મિલકત તેઓને પ્રથમ ઓફર કર્યા વિના વેચવામાં આવે તો ખરીદનાર પાસેથી તે લઈ લેવાનો હક. મારા મતે, સંસદે અગ્રક્રિયાના પ્રાથમિક હક પર ભાર મૂક્યો છે અને સંજોગો અનુસાર તેને ઘડવા માટે અદાલતો માટે ઉપાયાત્મક હક કોમન લો પર છોડી દીધો છે.

૪૦. અવધ વિ. ગજાધર જયપુરા, ૧૯૫૫ ૧ એસ.સી.આર. ૭૦ માં, ન્યાયમૂર્તિ મુખર્જી (તેઓ તે સમયે જે હોદ્દા પર હતા તે મુજબ) એ, અગ્રક્રિયાના મુસ્લિમ કાયદાનો ઉલ્લેખ કરતાં, નિર્દેશ કર્યો કે અગ્રક્રિયાનો હક ત્યારે જ અમલપાત્ર બને છે જ્યારે વેચાણ થાય છે, પરંતુ તે હક વેચાણની પૂર્વે અસ્તિત્વમાં હોય છે. અગ્રક્રિયાના મુસ્લિમ કાયદાની સાચી સ્થિતિ આ શબ્દોમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે:

"સાચી કાનૂની સ્થિતિ એવી જણાય છે કે અગ્રક્રિયાનો કાયદો મિલકતની માલિકી પર એ હદ સુધી મર્યાદા અથવા અસમર્થતા લાદે છે કે તે માલિકોના વેચાણના અબાધિત હકને નિયંત્રિત કરે છે અને તેને પોતાની મિલકત તેના સહ-હિસ્સેદારને વેચવા ફરજ પાડે છે....જમીનમાં જે વ્યક્તિ સહ-હિસ્સેદાર છે....તેને પરિણામસ્વરૂપે મિલકતના માલિક પર જે બોજો લાદવામાં આવેલ છે તેને અનુરૂપ લાભ અથવા ફાયદો મળે છે; ભલે તે વેચાયેલી મિલકતમાં વાસ્તવિક હિત બરાબર ગણાતો ન હોય. સમગ્ર બાબતનું હાર્દ એ છે કે અગ્રક્રિયાના હકનો લાભ તેમજ બોજો જમીન સાથે સંલગ્ન રહે છે અને તે સમયે જમીનના માલિક દ્વારા અથવા તેની વિરુદ્ધ અમલમાં મૂકી શકાય છે ભલે અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારનો હક જમીનમાંના જ હિત બરાબર ગણાતો ન હોય. અહીં કાનૂની સિદ્ધાંતનું નિરૂપણ અગ્રક્રિયાના મુસ્લિમ કાયદાની કોઈ વિશિષ્ટતા પર આધારિત નથી. પોતાના સહ-વારસદારના ખરીદીના અગ્રતાના હકને તાબે થવાની

સહ-વારસદાર પરની જવાબદારીને મિલકતની માલિકી પરની મર્યાદા અથવા અસમર્થતા તરીકે ગણવામાં આવે છે, જે હદ સુધી તે માલિકના વેચાણના અબાધિત હકને નિયંત્રિત કરે છે. હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ સહ-વારસદારના પોતાના હિતના વેચાણના અબાધિત હક પર નિયંત્રણ અથવા મર્યાદા લાદે છે. વારસો મળતાં તે પોતાના વેચાણની સત્તા પરના નિયંત્રણ અને તેના સહ-વારસદારોમાં રહેલા અનુરૂપ હકને આધીન મિલકત મેળવે છે. પંજાબ અગ્રક્રિયા અધિનિયમ, જે હકની વ્યાખ્યા કરે છે અને તેના અમલ માટે કાર્યપદ્ધતિની જોગવાઈ કરે છે, તેની સાથે કામ પાર પાડતી વખતે સામાન્ય રીતે પ્રવર્તમાન અગ્રક્રિયાના હકનો ઉલ્લેખ કરતાં, ન્યાયમૂર્તિ સુબ્બા રાવ (તેઓ તે સમયે જે હોદ્દા પર હતા તે મુજબ) એ નિશન સિંહ વિ. ખઝાન સિંહ, ૧૯૫૯ ૧ એસ.સી.આર. ૮૭૮ માં અવલોકન કર્યું:

(૧) અગ્રક્રિયાનો હક એ વેચાયેલી વસ્તુ પરનો હક નથી પરંતુ વેચાવા જઈ રહેલી વસ્તુની ઓફર મેળવવાનો હક છે. આ હકને પ્રાથમિક અથવા અંતર્નિહિત હક કહેવામાં આવે છે. (૨) અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારને વેચાયેલી વસ્તુનો પીછો કરવાનો ગોણા હક અથવા ઉપાયાત્મક હક છે. (૩) તે અવેજીકરણનો હક છે પરંતુ પુનઃખરીદીનો હક નથી એટલે કે, અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનાર સમગ્ર સોદો લઈ લે છે અને મૂળ ખરીદનારનું સ્થાન ગ્રહણ કરે છે.

અહીં ઉપર ટાકેલા કેસમાં વિદ્વાન ન્યાયાધીશ દ્વારા ઉદ્દેખિત, ધની નાથ વિ. બુધુ, ૧૩૬ પી.આર. ૧૮૯૪ માં ન્યાયમૂર્તિ પ્લાઉડનના ચુકાદામાંથી એક ફરો ટાંકવો ઉપયોગી છે:

બીજાની માલિકીની જમીન, તે વ્યક્તિ દ્વારા તબદીલી કરવાના પ્રસંગે, પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક મને તે જમીન પરનો હક કે તે જમીનમાંનો હક જણાતો નથી. તે જસ એડ રેમ એલિએનમ એકિપરેન્ડમ છે, અને જસ ઈન રે એલિએના નથી. જમીનના માલિકનો હક, ટાઇટલ અને હિત, જે અગ્રક્રિયાના હકોને આધીન છે, તે એ સંજોગોથી મર્યાદિત કે પ્રભાવિત થતું નથી કે તે આ રીતે આધીન છે. તબદીલી થવા પર જે હક, ટાઇટલ અને હિત પસાર થાય છે તે બિલકુલ સમાન જ હોય છે, ભલે તબદીલી અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારને કરવામાં આવે કે અગ્રક્રિયાનો હક ન ધરાવનારને કરવામાં આવે, માત્ર તફાવત એટલો જ છે કે પાછળના કિસ્સામાં તબદીલી કોઈપણ અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારની અરજથી રદબાતલ થવાને પાત્ર હોય છે. અગ્રક્રિયાના હકના અસ્તિત્વથી જે ખરેખર પ્રભાવિત થાય છે તે માલિકનો હક, ટાઇટલ કે હિત નથી—પરંતુ માલિકોની તબદીલી કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ છે.... જ્યાં સુધી તેણે અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારને પ્રાપ્તિના અગ્રતાના હકનો ઉપયોગ કરવા માટે કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત તક ન આપી હોય ત્યાં સુધી....તે પોતાની ઈચ્છા મુજબ ગમે તેને તબદીલ કરવા માટે સંપૂર્ણપણે સ્વતંત્ર નથી.

હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ હેઠળ વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકે વારસો મેળવનાર સહ-વારસદારની સ્થિતિ પણ આવી જ છે. પ્રાથમિક અથવા મુખ્ય હક, એટલે કે વેચાવા જઈ રહેલી વસ્તુની ઓફર મેળવવાનો હક, ભલે તે પોતે મિલકતમાંનું હિત કે હક ન હોય, તેમ છતાં એક અંતર્નિહિત હક તરીકે મિલકત સાથે જોડાયેલો રહે છે. અન્ય હકો ઉપાયાત્મક તરીકે અને આ પ્રાથમિક હકના અમલમાં તેમાંથી અનુસરી શકે છે, કારણ કે કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલ અગ્રતાના હકનો ધારાકીય ઇરાદા અનુસાર અદાલતો દ્વારા આદર કરવો અને અમલ કરાવવો પડે છે. અમુક મૂળભૂત ન્યાયિક સિદ્ધાંતો છે જે દરેક કાયદા દ્વારા આવશ્યકપણે પૂર્વધારિત હોય છે અને જે યોગ્ય રીતે લાગુ કરવામાં આવે ત્યારે એ નક્કી કરે છે કે કયા કાનૂની હકો અને ફરજોનો ભંગ થયો છે, અને જેઓના હકોનો ભંગ થયો છે તેઓને, જો કાયદાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું હોત અને ફરજો બજાવવામાં આવી હોત તો તેઓ જે સ્થિતિમાં હોત તેની બને તેટલી નજીકની સમાન સ્થિતિમાં મૂકવા માટે, શું કરવું જોઈએ. કોફર્સ કન્સ્ટ્રક્શન ઓફ સ્ટેટ્યુટ્સ, ૧૯૪૦ ની આવૃત્તિમાં, પાના નં. ૪૨૭ પર, સ્વામિસ ઓન સ્ટેટ્યુટ્સને ટાંકીને, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે:

કાયદાનું ઘડતર એ એવા સામાન્ય સિદ્ધાંતોની અગાઉથી કરવામાં આવેલ સ્થાપના હોવાથી કે જેના દ્વારા નાગરિક વર્તણૂકનું નિયમન કરવાનું હોય છે, અને ન્યાયશાસ્ત્ર એ એવા સિદ્ધાંતોનું બનેલું હોવાથી કે જે અગાઉના

સિદ્ધાંતોને ચોક્કસ કિસ્સાઓમાં લાગુ કરવામાં વિકસિત થાય છે, તે પરથી એ ફલિત થાય છે કે, પાછળનું ક્ષેત્ર અગાઉનું ક્ષેત્ર કેટલું વધુ કે ઓછું સામાન્ય અથવા ચોક્કસ છે તે મુજબ વધુ કે ઓછું વિસ્તૃત હશે; જ્યારે કાયદો સૌથી વધુ સામાન્ય હોય ત્યારે ન્યાયશાસ્ત્ર સૌથી વધુ વિસ્તૃત હોય છે, અને જ્યારે કાયદો વિગતો અને ચોક્કસ બાબતોમાં સૌથી વધુ ઊંડાણમાં જાય છે ત્યારે તે સૌથી ઓછું વિસ્તૃત હોય છે. જ્યારે આવી સ્થિતિ હોય, ત્યારે તે એટલા અંશે તે સ્થાન રોકે છે જે અન્યથા ન્યાયશાસ્ત્રથી ભરાયેલું હોત. બીજી તરફ, ન્યાયશાસ્ત્ર, કાયદાનું ઘડતર ન્યાયના વહીવટમાં જે કંઈ જોગવાઈ કર્યા વિનાનું છોડી દે છે તે બધું પૂરું પાડીને, અને ત્યારબાદ ઉપસ્થિત થતા કિસ્સાઓ માટે વર્તણૂકના નિયમો તરીકે કામ કરતા સિદ્ધાંતો વિકસાવીને, એટલા અંશે તેનું સ્થાન લે છે, અને કાયદાના ઘડતરના કાર્યો બજાવે છે.

જ્યારે અદાલતો કાયદો ઘડતી નથી, ત્યારે કાયદા અને જો લાગુ પડતું હોય તો ન્યાયીપણાના જાણીતા નિયમો દ્વારા કાયદાનો અમલ કરાવી શકાય છે. સહ-વારસદારોના અગ્રતાના હકના ભંગમાં થતું વેચાણ ટાળવા માટે અદાલત, કલમોની ભાષાના મૂળ અર્થને વિકૃત કર્યા વિના, મિલકત તબદીલી અધિનિયમની કલમ ૩૮ ના અથવા વધુ પસંદગીપાત્ર રીતે કલમ ૪૦ ના પ્રથમ ભાગના સિદ્ધાંત પર આધાર રાખી શકે છે. કલમ ૩૮ નો સિદ્ધાંત એવા કિસ્સાઓમાં લાગુ કરવામાં આવ્યો છે જ્યાં કોઈ

વ્યક્તિને માત્ર અમુક સંજોગો હેઠળ જ સ્થાવર મિલકતનો નિંકાલ કરવાની સત્તા આપવામા આવી હોય. તે હિન્દુ વિધવા અને અન્ય મર્યાદિત વારસદારો દ્વારા કરવામાં આવતા પરાધીનકરણ, મિતાક્ષરા કાયદા હેઠળ પોતાના પુત્રના હકોના ભંગમાં પિતા દ્વારા કરવામાં આવતા પરાધીનકરણ અને મહંતો અને શેબૈતો દ્વારા કરવામાં આવતા પરાધીનકરણને લાગુ કરવામાં આવ્યો છે. એવું કહી શકાય કે સહ-વારસદાર પોતાના સહ-વારસદારોના અગ્રતાના હકનો સંદર્ભ લીધા વિના, અન્ય સહ-વારસદારોની સાથે પોતાને વારસામાં મળેલ મિલકતમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરી શકે નહીં. જે કાયદો વર્ગ-૧ હેઠળ સહ-વારસદારો દ્વારા વારસાની જોગવાઈ કરે છે તે સ્થાવર મિલકતના નિકાલની સ્વતંત્રતાને મર્યાદિત કરે છે. સહ-વારસદાર પોતાની પસંદગીની વ્યક્તિને પોતાનું હિત ત્યારે જ વેચી શકે છે, જો તેના સહ-વારસદારો દ્વારા ખરીદી કરવાના તેમના અગ્રતાના હકનો લાભ લેવામાં ન આવે. કલમ ૪૦ ના બીજા ફકરાનો સામાન્ય રીતે વિશિષ્ટ દાદ અધિનિયમ, ૧૮૭૭ ની કલમ ૨૭ (બી) હેઠળ વિશિષ્ટ દાદ માટે મૂળભૂત કાયદો અને આધાર પૂરો પાડવા માટે આશરો લેવામાં આવ્યો છે, જ્યાં, અગ્રક્રિયા માટેનો કરાર હોય, જે સ્થાવર મિલકતમાં તેના સહ-વારસદારોના હિસ્સામાં કોઈ હિત અથવા તેમાં કોઈ સુખાધિકાર આપતો નથી. જે સહ-વારસદાર બીજા સહ-વારસદારની સાથે જમીનમાં હિસ્સો

ધરાવે છે તેને, જ્યારે પાછળનો સહ-વારસદાર પોતાના હિતનો નિકાલ કરવા માંગે છે ત્યારે, તેમાં રહેલા પોતાના હિતના લાભદાયી ઉપભોગ માટે સ્પષ્ટપણે સામાન્ય મિલકતમાં પાછળના સહ-વારસદારનું હિત પ્રાપ્ત કરવાનો લાભ અથવા ફાયદો મળે છે. સહ-વારસદાર આમ બોજાથી લદાયેલો રહે છે અને પોતાની ઈચ્છા મુજબ ગમે તેને પોતાના હિતનો નિકાલ કરવા માટે સ્વતંત્ર એવા સંપૂર્ણ માલિક તરીકેના તેના ઉપભોગના હક પર નિયંત્રણ મૂકવામાં આવે છે. કલમ ૪૦ ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ, પરાધીન ન કરનાર સહ-વારસદારના પ્રભાવી હકનો તેની નોટિસ ધરાવનાર અવેજ બદલના ટ્રાન્સફરી વિરુદ્ધ અમલ કરાવી શકાય છે, કારણ કે સહ-વારસદાર તરીકે જમીનનો વારસો મળવાના કારણે સહ-વારસદારની વૈધાનિક જવાબદારી જમીનની માલિકી સાથે જોડાઈ જાય છે. ઉપરોક્ત ચર્ચાના પ્રકાશમાં એ ફલિત થાય છે કે વર્ગ ૧ ના અન્ય વારસદારોની સાથે વારસામાં મળેલ મિલકતમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો વ્યક્તિનો હક તબદીલી લેવાના તેના સહ-વારસદારોના અગ્રતાના હકને આધીન છે, અને તે હકના ભંગમાં કરવામાં આવેલ કોઈપણ તબદીલી સહ-વારસદારો, કે જેઓને તેમના અગ્રતાના હકથી વંચિત રાખવામાં આવ્યા છે, તેમની અરજથી રદબાતલ થવાને પાત્ર રહેશે."

૪૧. કલમ ૨૨ ના વાંચનથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ અનુસૂચિના

વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ એક કરતાં વધુ વારસદારો મૂકીને બિનવસિયતી અવસાન પામે અને જો આવો કોઈ એક વારસદાર મિલકતમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરવા માંગતો હોય અથવા તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકતો હોય, તો અન્ય વારસદારોને તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક રહેશે. આમ, સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨(૧) હેઠળ નિર્ધારિત આકસ્મિક સંજોગ એ અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારો પર બિનવસિયતી વ્યક્તિની સ્થાવર મિલકતમાંનું હિત મળવાનો છે. “બિનવસિયતી” શબ્દની વ્યાખ્યા સદર અધિનિયમની કલમ ૩(જી) દ્વારા કરવામાં આવેલ છે અને તે નીચે મુજબ વંચાય છે:

“‘બિનવસિયતી’ – જે મિલકત અંગે કોઈ પુરુષ કે સ્ત્રીએ અમલમાં આવી શકે તેવી વસિયતી વ્યવસ્થા કરેલ ન હોય તે મિલકત અંગે તે વ્યક્તિ બિનવસિયતી અવસાન પામેલ હોવાનું માનવામાં આવે છે;”

૪૨. તેથી, એ સ્પષ્ટ છે કે સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨(૧) હેઠળ અગ્રતાના હકનો દાવો કરવાના હેતુઓ માટે, આવા હકનો ઉપયોગ કરવાનો પ્રસંગ માત્ર કાયદેસરના વારસદારો પર બિનવસિયતી વ્યક્તિની મિલકતમાંનું હિત મળવા પર અને તેઓ પૈકીના એક દ્વારા આ રીતે પ્રાપ્ત કરેલ પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકવા પર જ ઉપસ્થિત થશે. તેથી હાલના કેસમાં સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨(૧) ની જરૂરિયાતો સંતોષાય છે કે કેમ તે તપાસવું જરૂરી બનશે.

૪૩. સ્પીટ લો ડિક્શનરીમાં આવતી 'અગ્રક્રિયાના હક' ની વ્યાખ્યા પરથી એ જણાશે કે તે અન્ય વ્યક્તિઓ કરતાં પહેલાં અથવા તેમની સરખામણીમાં અગ્રતાના ધોરણે મિલકત ખરીદવાનો હક છે. વધુમાં 'પ્રીએમ્પ્શન' શબ્દ 'પ્રે એમ્પ્શયો' પરથી ઉતરી આવ્યો છે અને આમ અગ્રક્રિયા એટલે બીજા કરતાં પહેલાં ખરીદવાનું કાર્ય. આ તમામ બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને મારે એ જ ઠરાવવું રહ્યું કે સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ દ્વારા જે હક આપવામાં આવેલ છે તે અગ્રક્રિયાનો હક છે, કારણ કે, અહીં જ્યારે બિનવસિયતી અવસાન પામનાર વ્યક્તિના મૃત્યુ પર અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ વારસદારો તરીકે એક અથવા અનેક વ્યક્તિઓને કોઈ સ્થાવર મિલકતમાંનું હિત મળે છે અને જ્યારે આવા વારસદારો પૈકીનો એક વારસદાર મિલકતમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે, ત્યારે અન્ય વારસદારોને તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક આપવામાં આવેલ છે. અહીં પ્રશ્નવાળો હક એ વ્યક્તિને અન્યોની સરખામણીમાં અગ્રતાના ધોરણે મિલકત ખરીદવા સક્ષમ બનાવતો હક છે. જ્યારે ઉપર ઉલ્લેખિત વારસદારો પૈકીનો એક વારસદાર મિલકતમાંનું પોતાનું હિત વેચવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે, જે હિત તેને વર્ગ-૧ ના વારસદારો તરીકે અન્યોની સાથે મળ્યું હતું, ત્યારે અન્ય વારસદારોને અજાણ્યા-ખરીદનારાઓને બાકાત રાખીને તે ખરીદવાનો હક રહેશે. તેથી, આ હક દેખીતી રીતે જ અગ્રક્રિયાનો હક છે.

૪૪. મને જણાય છે કે સદર અધિનિયમની ઉપરોક્ત જોગવાઈએ વિભાજન અધિનિયમની કલમ ૪ માં જોગવાઈ કરવામાં આવેલ હક ઉપરાંતનો અગ્રક્રિયાનો વધારાનો હક આપ્યો છે. વિભાજન અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈથી વિપરીત, અહીં, અગ્રક્રિયાનો હક અવિભાજિત કુટુંબના રહેણાંકના ઘર પૂરતો મર્યાદિત નથી પરંતુ બિનવસિયતી અવસાન પામનાર હિન્દુની કોઈપણ સ્થાવર મિલકત અથવા તેના દ્વારા એકલા હાથે કે અન્યોની સાથે મળીને ચલાવવામાં આવતા વ્યવસાયને લાગુ પડે છે. જોકે, આપો હક માત્ર અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ વારસદારોને જ મળવાપાત્ર છે.

૪૫. સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ નું એક વિશિષ્ટ લક્ષણ એ છે કે જ્યારે અન્ય કાયદાઓમાં જોગવાઈ કરવામાં આવેલ અગ્રક્રિયાના કિસ્સામાં, અગ્રક્રિયા માટે અરજી કરવાનો હક સામાન્ય રીતે તબદીલીના ખતની નોંધણી થવા પર જ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ આ જોગવાઈમાં, જો વર્ગ-૧ ના વારસદારો પૈકીનો કોઈ વારસદાર પોતાનો અવિભાજિત હિસ્સો તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે, તો વાસ્તવિક તબદીલી પહેલાં પણ અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારને આપો હક આપવામાં આવ્યો છે. હાજર રહેલું બીજું વિશિષ્ટ તત્વ એ છે કે અહીં, પ્રસ્તાવિત તબદીલીના અવેજનું મૂલ્ય અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવવું જોઈએ સિવાય કે પક્ષકારો, એટલે કે તબદીલ કરનાર અને અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનાર દ્વારા અન્યથા સંમતિ આપવામાં આવી

હોય.

૪૬. બીજી એક બાબત જે નોંધવાની જરૂર છે તે એ છે કે સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨(૧) માં 'અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ વારસદારો' શબ્દોના ઉપયોગથી, સ્પષ્ટપણે એવો ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો છે કે જ્યાં મિલકત હયાત સહ-દાયાદો પર ઉત્તરજીવિતાના નિયમથી મળે છે તેવા કિસ્સામાં આ કલમ લાગુ પડશે નહીં. જ્યાં સુધી વારસાનો કેસ પ્રસ્થાપિત કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી એ જ ઠરાવવું જોઈએ કે કલમ ૨૨ લાગુ પડશે નહીં.

૪૭. આ સંદર્ભમાં સદર અધિનિયમની કલમ ૬ સુસંગત છે અને તે નીચે ટાંકવામાં આવે છે :

"જ્યારે કોઈ હિન્દુ પુરુષ આ અધિનિયમના પ્રારંભ પછી, પોતાના મૃત્યુ સમયે મિતાક્ષરા સહ-દાયાદ મિલકતમાં હિત ધરાવતો હોય તેવી સ્થિતિમાં અવસાન પામે છે, ત્યારે મિલકતમાંનું તેનું હિત સહ-દાયાદ પદ્ધતિના હયાત સભ્યો પર ઉત્તરજીવિતાથી મળશે અને આ અધિનિયમ અનુસાર મળશે નહીં."

૪૮. હિન્દુ મિતાક્ષરા કુટુંબોને લાગુ પડતો ઉત્તરજીવિતાનો સામાન્ય નિયમ અલબત્ત સદર અધિનિયમની કલમ ૬ ની જોગવાઈઓથી આવરી લેવાતા કિસ્સાઓને આધીન રહીને હજુ પણ માન્ય રહે છે. કલમ ૬ ના પરંતુકની જોગવાઈ માત્ર એવા જ કિસ્સાઓમાં લાગુ પડશે જ્યાં મૃતક પોતાની પાછળ

અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ હયાત સ્ત્રી સગાને અથવા તે વર્ગમાં નિર્દિષ્ટ એવા પુરુષ સગાને મૂકીને અવસાન પામ્યો હોય જે આવા સ્ત્રી સગાઓ મારફતે દાવો કરે છે.

૪૯. હાથ પરના કેસ તરફ પાછા ફરતાં, મારો એવો મત છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે કાયદાને સમજ્યો છે અને સાચી રીતે લાગુ કર્યો છે. મેં ફરાર ૩૫ માં કૌટુંબિક ચાર્ટ સમાવિષ્ટ કર્યો છે. તે સ્પષ્ટ કરે છે કે ચતુરભાઈ ધરમદાસ પટેલ મૂળ પૂર્વજ છે. તેઓ ઘણા વર્ષો પહેલાં અવસાન પામ્યા હતા. આશાભાઈ, અંબાલાલ અને કાળીદાસ, એટલે કે ચતુરભાઈના ત્રણ પુત્રો, વારસદારો હોવાથી, મિલકતોના ઉત્તરાધિકારી બન્યા હતા. હું એ હકીકતની નોંધ લઉં છું કે પ્રતિવાદી, એટલે કે દિપકકુમાર નટવરલાલ પટેલ, નટવરલાલના પુત્ર છે. નટવરલાલ આશાભાઈના પુત્ર છે. આશાભાઈ, અંબાલાલ અને કાળીદાસ અવસાન પામ્યા છે. આવા સંજોગોમાં, જ્યાં સુધી આશાભાઈ, અંબાલાલ અને કાળીદાસના પુત્રોને સંબંધ છે ત્યાં સુધી ઉત્તરાધિકાર ખૂલ્યો હતો. આજની તારીખે, નટવરલાલ, જયંતિભાઈ અને બાબુભાઈ, એ ત્રણ ભાઈઓ, હજુ હયાત છે. દિપક, એટલે કે પ્રતિવાદી, નટવરલાલના પુત્ર હોવાથી અને નટવરલાલ હજુ હયાત હોવાથી, ઉત્તરાધિકાર ખૂલ્યો હોવાનું કહી શકાય નહીં. આ કલમની જોગવાઈ જાહેર કરે છે કે જ્યારે સ્થાવર મિલકતમાંનું હિત અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારો પર બિનવસિયતી ઉત્તરાધિકારથી મળે છે, ત્યારે વર્ગ-૧ ના

વારસદારો વચ્ચે અંદરોઅંદર તેઓને અગ્રક્રિયાનો હક રહે છે.

૫૦. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, હાલના કેસમાં, મૂળ પૂર્વજ ચતુરભાઈના મૃત્યુ પછી પ્રથમ વખત ઉત્તરાધિકાર ખૂલ્યો હતો. તેમના પુત્રો, એટલે કે આશાભાઈ, અંબાલાલ અને કાળીદાસ, વર્ગ-૧ ના વારસદારો તરીકે મિલકતના ઉત્તરાધિકારી બન્યા હતા. પ્રતિવાદી ચતુરભાઈના વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકે મિલકતના ઉત્તરાધિકારી બન્યા ન હતા. તેથી, વાદીઓ અને પ્રતિવાદી વચ્ચે, અગ્રક્રિયાના હકનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થશે નહીં અને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની જોગવાઈ લાગુ પડતી નથી. સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ એ અત્યંત સ્પષ્ટ કરે છે કે આ હક માત્ર અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ વારસદારોને જ મળવાપાત્ર છે.

૫૧. હું હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ પરના પ્રકરણ ૨૨ માંથી, ભારતના ભૂતપૂર્વ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ, ન્યાયમૂર્તિ રંગનાથ મિશ્રા દ્વારા સંશોધિત, મેઈન્સ હિન્દુ લો એન્ડ ચુઝેજ, ૧૬મી આવૃત્તિમાંથી એક ઉતારો ટાંકું.

"આ કલમ માત્ર વર્ગ-૧ માંના વારસદારોને જ, જ્યારે બિનવસિયતી વ્યક્તિની સ્થાવર મિલકત અથવા તેના દ્વારા એકલા હાથે અથવા અન્ય વારસદારોની સાથે મળીને ચલાવવામાં આવતા વ્યવસાયમાંનું હિત બે અથવા વધુ વારસદારો પર મળે અને જો કોઈ સહ-વારસદાર મિલકતમાંનો પોતાનો હિસ્સો તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે ત્યારે તે હિત

પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક આપે છે."

"જ્યારે એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો કે શું 'સ્થાવર મિલકત' શબ્દપ્રયોગમાં ખેતીની જમીનોનો પણ સમાવેશ થાય છે કે કેમ, ત્યારે એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે આ જોગવાઈ એવી છે જે મિલકતમાં અગ્રતાનો હક ઊભો કરે છે જે એક મૂળભૂત હક છે; કે આ કલમ ભારતના બંધારણની સાતમી અનુસૂચિમાં સંવર્તી યાદી ૩ ની નોંધ ૫ પૂરતી મર્યાદિત નથી; કે તે સ્થાવર મિલકતની તબદીલી મેળવવાનો હક હોવાથી તે નોંધ ૬ ના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે જે ખેતીની જમીનની તબદીલીને સ્પષ્ટપણે બાકાત રાખે છે; ખેતીની જમીનની તબદીલી અને પરાધીનકરણનો વિષય સાતમી અનુસૂચિમાં રાજ્ય યાદીની નોંધ ૧૮ ના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે; કે સંસદ ખેતીની જમીનો અંગે અગ્રતાના હક સંબંધિત કાયદો ઘડી શકી ન હોત; તેથી આ કલમમાં 'સ્થાવર મિલકત' શબ્દો ખેતીની જમીનોને બાકાત રાખે છે અને તેથી અગ્રતાના હકનું અર્થઘટન માત્ર વ્યવસાય અને ખેતીની જમીનોનો સમાવેશ ન કરતી હોય તેવી સ્થાવર મિલકત પૂરતું મર્યાદિત હોવાનું કરવાનું રહે છે."

"આ કલમનું લાગુ પડવું માત્ર વર્ગ-૧ ના વારસદારોને જ બક્ષવામાં આવેલ છે. કલમમાં અન્ય વારસદારોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ નથી અને તેથી તેઓ આ કલમ હેઠળ કોઈ હકનો દાવો કરી શકે નહીં. વર્ગ-૧ માં 'અન્ય વારસદારોને અગ્રતાનો હક રહેશે' એ શબ્દપ્રયોગ, 'વર્ગ-૧ માં

નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારો પર મળે છે' અને 'આવા વારસદારો પૈકીનો કોઈ એક વારસદાર તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે' એ શબ્દપ્રયોગો સાથે વાંચતાં, તેનો અર્થ અન્ય વારસદારોનો સમગ્ર સમૂહ નહીં પરંતુ પોતાનો હિસ્સો તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકનાર આવા વારસદારો પૈકીના કોઈ એક વારસદાર સિવાયના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ આવા વારસદારો જ થશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આ જોગવાઈ માત્ર અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ એવા વારસદારો પૂરતી જ મર્યાદિત છે કે જેમના પર સ્થાવર મિલકત અથવા વ્યવસાયમાં બિનવસિયતી વ્યક્તિનું હિત મળે છે."

પર. મેઈન્સ હિન્દુ લો પરની ટીકામાંથી ઉપરોક્ત ઉતારો દિલ્હી હાઈકોર્ટ દ્વારા શ્રીમતી કુસુમ કુમરિયા અને અન્યો વિ. શ્રી એસ.પી. કુમરિયા અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૩ એ.ડી. (દિલ્હી) ૬૨૮ ના કેસમાં, ચુકાદાના ફક્ત ૯ માં અનુમોદન સાથે ટાંકવામાં આવ્યો છે, જે આ મુજબ વંચાય છે :

"૯. પ્રતિવાદીઓ તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે પુનરોચ્ચાર કર્યો કે સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ માત્ર વર્ગ ૧ માંના વારસદારોને જ અગ્રતાનો હક આપે છે. તેમણે મેઈન્સ હિન્દુ લો એન્ડ ચુઝેજ ૧૫મી આવૃત્તિ અને ખાસ કરીને તેના પાના નં. ૧૧૯૫, ૧૧૯૬ અને ૧૧૯૮ ના સંદર્ભ સાથે રજૂઆત કરી કે સદર કલમ ૨૨ નું લાગુ પડવું માત્ર વર્ગ ૧ ના વારસદારો પૂરતું જ મર્યાદિત છે. સદર કલમમાં અન્ય વારસદારોનો ઉલ્લેખ કરવામાં

આવેલ નથી અને તેથી, તેઓ આ કલમ હેઠળ કોઈ હકનો દાવો કરી શકે નહીં. હું આ મતો સાથે સહમત છું."

૫૩. હું પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટના કમલ ગોયલ વિ. પુરુષોત્તમ દાસ (મૃતક તરફે કાયદેસરના પ્રતિનિધિઓ) અને અન્યો, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૯ પી. એન્ડ એચ. ૨૫૪ ના કેસના ચુકાદાનો પણ ઉલ્લેખ કરી શકું, જેમાં વિદ્વાન સિંગલ જજે ફક્ત ૧૧ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

"૧૧. ઉપરોક્ત કલમના વાંચન પરથી, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે અન્ય સહ-વારસદાર મિલકત વેચવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે ત્યારે તે માત્ર વર્ગ-૧ ના વારસદારને જ પોતાના નામ પર મિલકતની તબદીલી માંગવાનો હક આપે છે. આ કલમ પહેલેથી જ તબદીલ કરવામાં આવેલ હિતને પણ લાગુ પડે છે, પરંતુ આ કલમ ઘડવાનો ઇરાદો એ જોવાનો છે કે મિલકત માત્ર સહ-વારસદારોના હાથમાં જ રહેશે અને અજાણી વ્યક્તિઓને સહ-વારસદારનું કોઈપણ હિત પ્રાપ્ત કરતા અટકાવવાનો છે. વધુમાં એ સ્પષ્ટ છે કે આ કલમની જોગવાઈઓ માત્ર અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ વર્ગ-૧ ના વારસદારો પૂરતી જ મર્યાદિત છે. તે સહ-વારસદારો પૈકીના કોઈ એક કે બીજાને આપવામાં આવેલ માત્ર અંગત હક છે. તે હક ન તો તબદીલ કરી શકાય તેવો છે કે ન તો વારસામાં મળી શકે તેવો છે. આવા કિસ્સાઓમાં, કોમન લોનું સૂત્ર એક્ઝિયો પર્સોનાલિસ મોરિતુર-કમ પર્સોના (દાવો કરવાનો અંગત અધિકાર વ્યક્તિના મૃત્યુ સાથે સમાપ્ત થાય છે) લાગુ પડે છે."

પજ. હવે હું એ બે ચુકાદાઓ જોઉં કે જેના પર અપીલકર્તાઓ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલ છે.

પપ. ભૂપ (ઉપર મુજબ) માં, સુપ્રીમ કોર્ટે ફકરા ૭ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું :

"૭. એ સામાન્ય જાણકારીની વાત છે કે અગ્રક્રિયાનો હક સામાન્ય રીતે મિલકતમાંના સહ-હિસ્સેદારને અથવા મિલકત પર કોઈ હકનો દાવો કરતી વ્યક્તિને દા.ત., રસ્તાનો હક, વગેરે, અથવા સામીપ્યના કારણોસર એટલે કે અડીને આવેલી મિલકતના માલિક હોવાના કારણે આપવામાં આવે છે. આ હક કાયદા અથવા પ્રથા અથવા પક્ષકારો જેનાથી શાસિત હોય તે અંગત કાયદા પર આધારિત હોઈ શકે છે. સહ-હિસ્સેદાર અથવા અડીને આવેલી સ્થાવર મિલકતના માલિકને આ હક આપવાનો એકમાત્ર ઉદ્દેશ અજાણી વ્યક્તિઓને સહ-હિસ્સેદાર તરીકે સ્થાવર મિલકતમાં હિત પ્રાપ્ત કરતા બાકાત રાખવાનો અથવા વાંધાજનક અજાણી વ્યક્તિઓને પડોશથી દૂર રાખવાનો છે. આ હક સંપૂર્ણપણે અંગત છે અને તેને ત્રાહિત પક્ષકારને તબદીલ કરી શકાતો નથી કારણ કે દેખીતા કારણોસર તેમ કરવાથી તેને આપવાનો મૂળ હેતુ જ નિષ્ફળ જશે. એટલા માટે જ અલાહાબાદ હાઈકોર્ટે સરજુ પ્રસાદ (ઉપર મુજબ) માં ઠરાવ્યું કે અગ્રક્રિયા માટેનું હુકમનામું સંપૂર્ણપણે અંગત સ્વરૂપનું હોવાથી ખરીદનારને તેની બજવણી કરવા હકદાર બનાવવા માટે તબદીલ કરી

શકાય નહીં. તેથી, ડો. ઘોષે રજૂઆત કરી કે માતાદીન હુકમનામાની બજવણી કરાવવા અને અપીલકર્તા પાસેથી અગ્રક્રિયાવાળી મિલકતનો કબજો મેળવવા હકદાર ન હતા. આ રજૂઆત, અમારા મતે, દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૧૪૬, ઓર્ડર ૨૦, નિયમ ૧૪ અને ઓર્ડર ૨૧ નિયમ ૧૬ ની યોજનાને નજરઅંદાજ કરે છે."

૫૬. આશુતોષ ચતુર્વેદી (ઉપર મુજબ) માં, સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

"૮. કાયદાની શરતો મુજબ મિલકત પર અગ્રતાનો દાવો કરતો હક સામાન્ય રીતે એક નબળો હક છે. સમયમર્યાદા અધિનિયમ ૧૯૬૩, અનુચ્છેદ ૯૭ દ્વારા, આવા હકનો દાવો કરવા માટે એક વર્ષની સમયમર્યાદાની જોગવાઈ કરે છે. દાવો વર્ષ ૧૯૯૦ માં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. દાવાના પડતર રહેવા દરમિયાન, વેચાણ ખતો તારીખ ૮.૬.૧૯૯૦ અને ૧૮.૬.૧૯૯૦ ના રોજ કરવામાં આવ્યા હતા. સુધારા માટેની અરજી દાવો દાખલ કર્યાના ૧૩ વર્ષ પછી દાખલ કરવામાં આવી હતી. અગ્રતાના હકનો દાવો કરતો દાવો સામાન્ય રીતે નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં દાખલ કરવાનો રહેતો હતો.

૧૨. ભોલા નાથ રસ્તોગી અને અન્યો વિ. સંતોષ પ્રકાશ આર્ય અને અન્યો [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૫ પટલા ૩૩૬] માં, ન્યાયમૂર્તિ એલ.એમ. શર્મા (માનનીય ભારતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ તે સમયે જે હોદ્દા પર હતા તે

મુજબ) એ અભિપ્રાય આપ્યો :

"હિન્દુ મિતાક્ષરા કુટુંબોને લાગુ પડતો ઉત્તરજીવિતાનો સામાન્ય નિયમ અલબત્ત સદર અધિનિયમની કલમ ૬ ની જોગવાઈઓથી આવરી લેવાતા કિસ્સાઓને આધીન રહીને હજુ પણ માન્ય રહે છે. કલમ ૬ ના પરંતુકની જોગવાઈ માત્ર એવા ૪ કિસ્સાઓમાં લાગુ પડશે જ્યાં મૃતક પોતાની પાછળ અનુસૂચિના વર્ગ ૧ માં નિર્દિષ્ટ હયાત સ્ત્રી સગાને અથવા તે વર્ગમાં નિર્દિષ્ટ એવા પુરુષ સગાને મૂકીને અવસાન પામ્યો હોય જે આવા સ્ત્રી સગાઓ મારફતે દાવો કરે છે. હાલના કેસમાં અપીલકર્તાઓ દ્વારા એવું સૂચવવામાં આવ્યું નથી કે ધનુ લાલ પોતાના બે પુત્રો સિવાય અન્ય કોઈ વારસદાર મૂકીને અવસાન પામ્યા હતા. તેથી, મારો એવો મત છે કે પક્ષકારોને લાગુ પડતા ઉત્તરજીવિતાના નિયમને નિષ્ફળ બનાવવા માટે હાલના કેસમાં કલમ ૬ નો પરંતુક લાગુ પડતો નથી. જ્યારે ધનુ લાલ અવસાન પામ્યા, ત્યારે તેમના બે પુત્રોએ ઉત્તરજીવિતાથી સમગ્ર હિત મેળવ્યું હતું અને જેમ કે હવે નિર્વિવાદપણે બન્યું છે તેમ પ્રતિવાદીઓ રૂપ થી રૂ૮ દ્વારા વેચાણ ખત કરવામાં આવ્યું તે પહેલાં બે પુત્રો વચ્ચે વિભાજન થયું છે. તેથી, પ્રતિવાદી નં. ૧ અથવા તેમના પુત્રોને સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ના લાભનો આશરો લેવાની પરવાનગી આપી શકાય

નહીં.

૯. આ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં અપીલકર્તાઓના માર્ગમાં બીજી એક મુશ્કેલી જણાય છે. હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૨) દર્શાવે છે કે પક્ષકાર અદાલતમાં તે મતલબની અરજી કરીને અગ્રક્રિયાના હકનો અમલ કરાવી શકે છે જે આ કલમના સ્પષ્ટીકરણમાં સમજાવવામાં આવ્યું છે. જો કલમ ૨૨(૧) હેઠળ આપવામાં આવેલ હકનો લાભ લેવા માંગતો પક્ષકાર અરજી દાખલ કરે, તો અદાલતે અભિપ્રેત તબદીલી માટે અવેજની રકમ નક્કી કરવાની હોય છે અને પક્ષકારને ફરીથી આવા અવેજ પર સહ-હિસ્સેદાર પાસેથી આવી તબદીલી મેળવવાનો અથવા તેનો ઇનકાર કરવાનો વિકલ્પ આપવામાં આવે છે. જો પક્ષકાર તે જ રકમ બદલ મિલકત ખરીદવાનો ઇનકાર કરે, તો તેણે કાર્યવાહીનો ખર્ચ ભોગવવો પડે છે. કોઈપણ પક્ષકારો દ્વારા ક્યાંય પણ આવી કોઈ અરજી ક્યારેય દાખલ કરવામાં આવી નથી. નીચલી અદાલતમાં આ રજૂઆત ઉઠાવવામાં પણ આવી ન હતી. આ અપીલમાં પ્રથમ વખત જ અપીલકર્તાઓએ આ મુદ્દો ઉઠાવ્યો છે. આ અદાલતમાં પણ આવા હકના અમલ માટે કોઈ અરજી દાખલ કરવામાં આવી નથી. આ સંજોગોમાં, આ રજૂઆત નકારી કાઢવાની રહે છે."

૧૩. મુરલીધર દાસ વિ. બંસીધર દાસ અને અન્યો [એ.આઈ.આર. ૧૯૮૬ ઓરિસ્સા ૧૧૯] માં, કલકત્તા અને કેરળ હાઈકોર્ટના ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં લીધા બાદ, નીચેના શબ્દોમાં કાયદો જણાવાયો :

"પેટા-કલમ (૨) જ્યારે પક્ષકારો, એટલે કે, પ્રાપ્ત કરવા માંગનાર અને તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકનાર વચ્ચે મતભેદ હોય ત્યારે અવેજ નક્કી કરવા માટેની જોગવાઈ કરે છે. આ જોગવાઈ તેનાથી આગળ જતી નથી. કલમ ૨૨ અન્ય કોઈ કાર્યપદ્ધતિ પ્રસ્થાપિત કરતી નથી. અરજીનું કાર્યક્ષેત્ર મર્યાદિત છે અને તેથી અદાલતની હકૂમત પણ મર્યાદિત છે. આ કલમ પેટા-કલમ (૧) હેઠળ આપવામાં આવેલ હકના અમલ માટેની કાર્યપદ્ધતિ પ્રસ્થાપિત કરતી નથી. પેટા-કલમ (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલ હકના અનુસંધાનમાં ઉપસ્થિત થઈ શકે તેવા વિવાદોના માત્ર એક જ પાસાની કાળજી લેવામાં આવી છે અને અન્ય કોઈ નહીં. જોગવાઈ સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત હોવાથી અને તેમાં કોઈ સંદિગ્ધતા ન હોવાથી, અદાલત માટે જોગવાઈનું એવું અર્થઘટન કરવાનું ખુલ્લું નથી કે જે તેના પક્ષે કાયદો ઘડવા બરાબર ગણાય. સામાન્ય રીતે અદાલતો કાયદો બનાવતી નથી પરંતુ તેનું અર્થઘટન કરે છે."

૧૪. કેરળ હાઈકોર્ટનો ચુકાદો પણ સહ-હિસ્સેદારને આવા હકના અમલ માટે દાવો દાખલ કરવાના હકની જોગવાઈ કરે છે, અને જણાવે છે :

"પેટા-કલમ (૧) નો ઉદ્દેશ અમે જે રીતે સમજીએ છીએ તે મુજબ એ છે કે જે કિસ્સાઓમાં સદર અધિનિયમ હેઠળ બિનવસિયતી ઉત્તરાધિકારની રૂએ કોઈ સ્થાવર મિલકતમાંનું કોઈ હિત અનુસૂચિના વર્ગ ૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારો પર મળ્યું હોય અને આવા વારસદારો પૈકીનો કોઈ એક વારસદાર મિલકતમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે ત્યાં અન્ય વારસદારોને આ રીતે તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક હોવો જોઈએ. સંસદના સદર ઈરાદાને ત્યારે જ કાર્યાન્વિત કરી શકાય જો આપણે આ કલમને પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકનાર વારસદાર સિવાયના અન્ય વારસદારો પર અમલ કરી શકાય તેવો હક આપતી હોવાનું ગણીએ. આ કલમ આવા સહ-વારસદારોને અન્ય સહ-વારસદાર દ્વારા તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક આપે છે. જો પ્રસ્તાવિત તબદીલી સહ-વારસદારો પૈકીના એક દ્વારા તેના સહ-વારસદારોને પેટા-કલમ (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલ હકના ભંગમાં કરવામાં આવે તો પાછળના સહ-વારસદારો ચોક્કસપણે ઉપાય વિનાના હોઈ શકે નહીં કારણ કે દરેક કાનૂની હક આવશ્યકપણે પોતાના અમલ માટેનો ઉપાય પોતાની સાથે ધરાવતો હોવો જોઈએ. પરાધીન ન કરનારા સહ-વારસદારોનો

ઉપાય, આવા સંજોગોમાં, અમારા મતે, કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૧) ના ભંગમાં અન્ય સહ-વારસદાર દ્વારા તબદીલ કરી દેવામાં આવેલ હિત પ્રાપ્ત કરવા માટે તેઓને સક્ષમ બનાવવા અદાલતની દરમિયાનગીરી માંગવાનો રહેશે. આ કલમ સદર ઉપાય માંગવા માટે કોઈ ખાસ કાર્યપદ્ધતિની જોગવાઈ કરતી ન હોવાથી, કલમ ૨૨(૧) હેઠળ પોતાના હકોનો અમલ કરાવવા માંગતા સહ-વારસદારો દ્વારા કોઈપણ દીવાની હકના અમલ માટેની સામાન્ય કાર્યપદ્ધતિનો આશરો લેવો પડશે; બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો ઉપાય સક્ષમ અદાલત સમક્ષ રેગ્યુલર સિવિલ ર્યુટ મારફતે છે. જ્યાં મિલકતો અજાણી વ્યક્તિઓની તરફેણમાં પહેલેથી જ પરાધીન કરી દેવામાં આવી હોય ત્યાં સક્ષમ દીવાની અદાલત સમક્ષ ટ્રાયલ ચલાવવામાં આવતા દાવામાં સમગ્ર બાબતનો સંપૂર્ણ અને ન્યાયી ન્યાયનિર્ણય થવો જોઈએ તે માટેનું વધુ પ્રબળ કારણ રહે છે કારણ કે આવા દાવામાં નિર્ણય માટે વિવિધ હકીકતલક્ષી પ્રશ્નો આવશ્યકપણે ઉપસ્થિત થવાના જ છે જેમાં મુખ્ય મુદ્દો એ રહેશે કે શું જે તબદીલીની ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તે કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૧) ના ભંગમાં કરવામાં આવી હતી કે કેમ. સહ-વારસદાર દ્વારા સંસ્થિત કરવામાં આવેલ આવા દાવાનો મુખ્ય હેતુ આવશ્યકપણે સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨(૧) દ્વારા આપવામાં

આવેલ હકનો અમલ કરાવવાનો રહેશે. અજાણી વ્યક્તિઓની તરફેણમાં અન્ય સહ-વારસદાર દ્વારા કરવામાં આવેલ તબદીલીની અમાન્યતાનો પ્રશ્ન આવી કાર્યવાહીમાં એક આનુષંગિક બાબત તરીકે સુસંગત બને છે જેની તપાસ કલમ ૨૨(૧) દ્વારા આપવામાં આવેલ હકના અમલમાં વાદી પોતાના સહ-વારસદારો વિરુદ્ધ પોતાના દ્વારા માંગવામાં આવેલ દાદ મેળવવા માટે હકદાર છે કે કેમ તે નક્કી કરવાના હેતુ માટે આવશ્યકપણે કરવી પડે છે."

૫૭. આહિર હમીર દુદા (ઉપર મુજબ) માં, આ અદાલતની ડિવિઝન બેંચે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

"૮. સરતાજ કુઆરી વિ. દેવરાજ કુઆરી, (૧૮૮૮) આઈ.એલ.આર. ૧૦ અલાહાબાદ ૨૭૨ (પી.સી.) નો કેસ પણ અહીંના અપીલકર્તાના કેસને કોઈ મદદ કરતો નથી. ત્યાં પ્રિવી કાઉન્સિલ અવિભાજ્ય સંપત્તિ અંગેના કેસની વિચારણા કરી રહી હતી અને, તેથી, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે "અવિભાજ્ય સંપત્તિ અંગે, જ્યાં વિભાજન કરવાનો તેના પક્ષે કોઈ હક ન હતો ત્યાં જન્મથી પુત્રનો હક અસ્તિત્વમાં ન હતો; વળી પરાધીન ન કરી શકાય તેવી સ્થિતિ પ્રથા પર અથવા સત્તાપ્રકારના સ્વરૂપ પર આધારિત હતી. આ કેસમાં પુરાવાથી એ પ્રસ્થાપિત થયું ન હતું કે પ્રથાથી સંપત્તિ પરાધીન ન કરી શકાય તેવી હતી." ચર્ચા દરમિયાન પ્રિવી કાઉન્સિલે અવલોકન કર્યું—

"મિતાક્ષરા કાયદા હેઠળ જન્મથી પ્રાપ્ત થયેલ પૈતૃક અથવા વડીલોપાર્જિત સંપત્તિમાંની મિલકત, માનનીય ન્યાયમૂર્તિઓના મતે, વિભાજનના હક સાથે એટલી જોડાયેલી છે કે જ્યાં તેનો કોઈ હક ન હોય ત્યાં તે અસ્તિત્વમાં હોતી નથી."

ફરીથી આ ચુકાદામાં પણ ભાર હકના અસ્તિત્વ અંગે જ છે.

૯. વડીલોપાર્જિત મિલકતમાં હિસ્સો મેળવવાનો, સહ-દાયાદ એવા અપીલકર્તાનો જન્મથી રહેલો હક વિવાદમાં નથી. દરેક સહ-દાયાદ વિભાજન થતાં હિસ્સો મેળવવા હકદાર છે. વિભાજન માંગવાનો અથવા વિભાજનનો અમલ કરાવવાનો તેનો હક પણ નકારવામાં આવ્યો નથી. તેની વિરુદ્ધ જે મૂકવામાં આવ્યું છે તે માત્ર આટલું જ છે. તેની પાસે જે હક છે તે, જ્યાં સુધી તત્કાલીન મુંબઈ પ્રેસિડેન્સીને સંબંધ છે ત્યાં સુધી, જ્યાં સહ-દાયાદ પદ્ધતિ કાકાઓ અને અન્યો જેવા આડકતરા સગાઓની બનેલી હોય ત્યાં પિતાની સંમતિ વિના વાપરી શકાતો નથી કે તેનો અમલ કરાવી શકાતો નથી. તે પિતાએ તે અંગે સંમતિ આપી હોય તે સિવાય દરજ્જાના વિરુદ્ધેની માંગણી કરી શકતો નથી. નિર્વિવાદપણે આ કેસમાં અપીલકર્તાના પિતાએ પોતાની સંમતિ આપી ન હતી અને હકીકતમાં તેઓ વિભાજન માટેના પોતાના હકનો અમલ કરાવવાના પોતાના પુત્ર, એટલે કે અપીલકર્તાના હકનો સતત વિરોધ કરતા રહ્યા છે. શ્રી વ્યાસે એવી દલીલ કરવા માટે લેખિત જવાબો પ્રત્યે અમારું ધ્યાન દોર્યું કે

અપીલકર્તાના પિતા અને કાકા બંનેએ એવી રજૂઆત કરી હતી કે અપીલકર્તાના પિતા કુટુંબના બાકીના સભ્યોથી અલગ થઈ ગયા હતા. તે કેસ પ્રથમ અપીલ અદાલત અથવા સેકન્ડ અપીલ અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યો ન હતો. સમગ્ર કાર્યવાહી દરમિયાન વાદીનો ચોક્કસ કેસ એ રહ્યો છે કે તે અવિભાજિત કુટુંબનો સભ્ય છે અને તે વિભાજન અને પોતાના હિસ્સાના અલગ કબજાની માંગણી કરવા હકદાર છે. ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટ દ્વારા અને વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા હકીકતના તારણો નોંધવામાં આવ્યા છે કે દરજ્જાનો કોઈ વિરોધ થયો ન હતો અને સહ-દાયાદ પદ્ધતિ અકબંધ રહી હતી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વિદ્વાન સિંગલ જજે અને પ્રથમ અપીલ અદાલતે સામાવાળાઓનો એ બચાવ ફગાવી દીધો હતો કે અપીલકર્તાના પિતા આશરે ચાલીસ વર્ષ પહેલાં પોતાના પિતાથી અલગ થઈ ગયા હતા. પ્રથમ અપીલ અદાલત દ્વારા અને આ અદાલતના વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ હકીકતના તે તારણોમાં અમારા દ્વારા ખલેલ પહોંચાડી શકાય નહીં."

૫૮. ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓમાંથી ફલિત થતા સિદ્ધાંતો અંગે કોઈ ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. એક સિદ્ધાંત જે સ્પષ્ટપણે ફલિત થાય છે તે એ છે કે કાયદાની શરતો મુજબ મિલકત પર અગ્રતાનો દાવો કરતો હક એક નબળો હક છે. બીજો સિદ્ધાંત જે ફલિત થાય છે તે એ છે કે જો પ્રસ્તાવિત તબદીલી સહ-વારસદારો પૈકીના એક દ્વારા તેના સહ-વારસદારોને હિન્દુ

ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલ હકના ભંગમાં કરવામાં આવે, તો પાછળના સહ-વારસદારો ચોક્કસપણે ઉપાય વિનાના હોઈ શકે નહીં. પરાધીન ન કરનારા સહ-વારસદારોનો ઉપાય, આવા સંજોગોમાં, સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૧) ના ભંગમાં અન્ય સહ-વારસદાર દ્વારા તબદીલ કરી દેવામાં આવેલ હિત પ્રાપ્ત કરવા માટે તેઓને સક્ષમ બનાવવા અદાલતની દરમિયાનગીરી માંગવાનો રહેશે. તે ઉપાય સક્ષમ અદાલત સમક્ષ રેગ્યુલર સ્યુટ મારફતે છે. જોકે, ઉપર નોંધ્યા મુજબ, હાથ પરના કેસમાં, પ્રતિવાદીએ વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકેની પોતાની હેસિયતથી દાવાવાળી મિલકતોમાં પોતાના હિસ્સા અંગે વેચાણ કરાર કરેલ નથી. આવા સંજોગોમાં, એવું ઠરાવવું મુશ્કેલ છે કે પ્રતિવાદી દ્વારા પ્રસ્તાવિત તબદીલી સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૧) ના ભંગમાં છે.

૫૯. મારા આખરી તારણો નીચે મુજબ સંક્ષિપ્તમાં જણાવી શકાય :

(૧) નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ વાદગ્રસ્ત હુકમ સમગ્ર દાવાના રિમાન્ડનો હોવા છતાં, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમનામાને માન્ય રાખેલ હોવાથી અને પક્ષકારોના હકોનો ન્યાયનિર્ણય કરેલ હોવાથી, વાદગ્રસ્ત હુકમ હાર્દરૂપે હુકમનામું છે અને, તેથી, દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૧૦૦ હેઠળ સેકન્ડ અપીલ ટકવાપાત્ર છે.

(૨) અપીલ અદાલત નીચેના આકસ્મિક સંજોગોમાં દાવાના રિમાન્ડનો હુકમ કરવામાં વાજબી ગણાશે :

(એ) નીચલી અદાલતે પ્રાથમિક મુદ્દા પર દાવાનો નિકાલ કરેલ હોવો જોઈએ અને અપીલ અદાલતે એવું માન્યું હોવું જોઈએ કે પ્રાથમિક મુદ્દા પર નીચલી અદાલતનો નિર્ણય ખોટો હતો અને તેને ઉલટાવવો પડે તેમ હતો અને પરિણામે પ્રાથમિક મુદ્દા પરના નિકાલના કારણે અનિર્ણિત રહેલા વિવિધ મુદ્દાઓના ગુણદોષ પર દાવાની તે મુજબ સુનાવણી અને નિકાલ કરવાનો હતો;

(બી) અપીલ અદાલતે અપીલની સંપૂર્ણ સુનાવણી કર્યા પછી અને કેસની સમગ્ર હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં લીધા પછી, અપીલના ગુણદોષ પર એ નિષ્કર્ષ પર આવેલ હોવું જોઈએ કે, અપીલ હેઠળનું હુકમનામું ઉલટાવવું જોઈએ અથવા રદ કરવું જોઈએ અને, ત્યારબાદ, એ નિર્ણય પર પહોંચી આવેલ હોવું જોઈએ કે ન્યાયના હિતમાં કેસને રિમાન્ડ કરવો જરૂરી હતો.

(સી) અપીલ અદાલત માત્ર સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ માં પ્રસ્થાપિત સંજોગોમાં જ પ્રથમ તબક્કાની અદાલતને નવેસરથી નિકાલ માટે દાવો રિમાન્ડ કરી શકે છે, અને અન્ય કોઈ સંજોગોમાં નહીં.

(ડી) સામાન્ય ક્રમ તરીકે, અથવા રોજિંદી પ્રક્રિયા તરીકે, અથવા આંકડાકીય હેતુઓ માટે રિમાન્ડનો હુકમ કરવો જોઈએ નહીં.

(ઈ) રિમાન્ડનો હુકમ કરવા માટે અંતર્નિહિત હક્કમતનો આશરો લઈ શકાય નહીં કારણ કે કાયદામાં સ્પષ્ટ જોગવાઈ, એટલે કે સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ સમાવિષ્ટ છે, અને જ્યાં કોઈપણ બાબત અંગે સ્પષ્ટ અને ચોક્કસ જોગવાઈ હોય, ત્યાં તે બાબત અંગે અંતર્નિહિત હક્કમત ગર્ભિત રીતે બાકાત રાખવામાં આવેલ હોવાનું માનવું જોઈએ.

(એફ) જો અપીલ અદાલતને લાગે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કોઈ મુદ્દો અથવા મુદ્દાઓ અનિર્ણિત રાખવામાં આવ્યા હતા, તો તે આવો મુદ્દો અથવા મુદ્દાઓ ઘડી શકે છે અને અપીલને પોતાની ફાઈલ પર પડતર રાખીને, તારણ માટે તેને ટ્રાયલ કોર્ટને મોકલી શકે છે, અને ટ્રાયલ કોર્ટ પાસેથી તારણ મળ્યેથી, સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧ ના નિયમો ૨૫ અને ૨૬ માં દર્શાવેલ કાર્યપદ્ધતિને અનુસરીને, તે તારણ અને તેના સમર્થનમાં નોંધાયેલ પુરાવા, જો કોઈ હોય તો, અને રેકર્ડ પર પહેલેથી જ રહેલા પુરાવાના પ્રકાશમાં અપીલની સુનાવણી અને નિકાલ કરવાની કાર્યવાહી આગળ વધારી શકે છે. આવા કિસ્સામાં રિમાન્ડનો હુકમ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ હોઈ શકે નહીં.

(જી) જો અપીલ અદાલત સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૭ હેઠળ અપીલમાં વધારાનો પુરાવો સ્વીકારવાનું નક્કી કરે, તો તે પોતે વધારાનો પુરાવો નોંધી શકે છે અથવા ટ્રાયલ કોર્ટ અથવા કોઈપણ તાબાની અદાલતને તે નોંધવાનો, અને આ રીતે નોંધાયેલ પુરાવો અપીલ અદાલતને મોકલી આપવાનો આદેશ આપી શકે છે, જેણે ત્યારબાદ સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧ ના નિયમો ૨૮ થી ૩૦ અનુસાર નવા પુરાવા અને રેકર્ડ પર પહેલેથી જ રહેલા પુરાવાના પ્રકાશમાં અપીલની સુનાવણી અને નિકાલ કરવાની કાર્યવાહી આગળ વધારવી જોઈએ. જ્યાં સુધી અપીલ અદાલતને વધારાનો પુરાવો ન મળે અને અપીલની સુનાવણી અને નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી અપીલ અપીલ અદાલતની ફાઈલ પર ચાલુ રહે છે. આ સ્થિતિમાં પણ રિમાન્ડનો હુકમ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ હોઈ શકે નહીં.

(૩) હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ નું લાગુ પડવું માત્ર વર્ગ- ૧ ના વારસદારોને જ બક્ષવામાં આવેલ છે. સદર કલમમાં અન્ય વારસદારોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ નથી અને તેથી તેઓ આ કલમ હેઠળ કોઈ હકનો દાવો કરી શકે નહીં.

૬૦. પરિણામે, આ સેકન્ડ અપીલ અંશતઃ મંજૂર કરવામાં આવે છે. સમગ્ર દાવાને નવેસરથી ટ્રાયલ માટે રિમાન્ડ કરતો નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર

કરવામાં આવેલ વાદગ્રસ્ત ચુકાદો અને હુકમ આથી કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવામાં આવે છે. જોકે, હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ અંગેના તારણો માન્ય રાખવામાં આવે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણોને માન્ય રાખતો નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ વાદગ્રસ્ત ચુકાદો અને હુકમ આથી માન્ય રાખવામાં આવે છે.

૬૧. મુખ્ય બાબતમાં પસાર કરવામાં આવેલ હુકમને ધ્યાનમાં લેતાં, સંલગ્ન સિવિલ એપ્લિકેશન ટકી રહેશે નહીં અને તેનો તે મુજબ નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(જે.બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

/મોઈનુદ્દીન

(આર/સેકન્ડ અપીલ/૧૫૯/૨૦૧૮ માં તારીખ ૧૯/૦૯/૨૦૧૮ ના
ચુકાદાથી હાલના ચુકાદામાં સુધારો કરવામાં આવેલ છે)

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે

આર/સેકન્ડ અપીલ નં. ૧૫૯/૨૦૧૮

સાથે

સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧/૨૦૧૮

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

સહી/—

૧	શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપી શકાય?	ના
૨	રિપોર્ટરને મોકલવામાં આવે કે નહીં?	હા
૩	શું માનનીય ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની અંતિમ નકલ જોવા માગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ હુકમના અર્થઘટન અંગેનો કાયદાનો કોઈ મહત્વનો પ્રશ્ન સમાવિષ્ટ છે?	ના
	નીચેની અદાલતોમાં આ ચુકાદાને પરિપત્રિત કરવો.	

નટવરલાલ આશાભાઈ પટેલ

વિરુદ્ધ

દિપકકુમાર નટવરલાલ પટેલ

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) નં. ૧, ૧૦, ૧૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯ તરફે સુશ્રી

મનીષા લવકુમાર શાહ સાથે શ્રી પી.વી. ગજેરા (૫૯૬૯)

અરજદાર(ઓ) નં. ૧, ૧૦, ૧૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯ તરફે શ્રી હાર્દિક

જે. જાની (૬૪૯૭)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ માટે ડી.એસ. (પ) દ્વારા નોટિસ બજી ગયેલ છે

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખ : ૧૯/૦૯/૨૦૧૮

મૌખિક ચુકાદો

૧. દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૧૦૦ હેઠળની આ સેકન્ડ અપીલ મૂળ વાદીઓ તરફથી દાખલ કરવામાં આવેલ છે અને તે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ માં ૮મા એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૬ નવેમ્બર ૨૦૧૭ ના ચુકાદા અને હુકમનામામાંથી ઉદ્ભવતી રેગ્યુલર સિવિલ અપીલ નં. ૮૮/૨૦૧૭ માં ૧૨મા એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ, અમદાવાદ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુર, અમદાવાદ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૧૪ મે ૨૦૧૮ ના ચુકાદા અને હુકમ વિરુદ્ધની છે.
૨. સરળતા ખાતર, અહીંના અપીલકર્તાઓનો ઉદ્દેશ મૂળ વાદીઓ તરીકે કરવામાં આવશે અને અહીંના સામાવાળાનો ઉદ્દેશ મૂળ પ્રતિવાદી તરીકે કરવામાં આવશે. વાદીઓએ દાવાવાળી મિલકતો અંગે જાહેરાત અને કાયમી મનાઈહુકમ માટે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ સંસ્થિત કરેલ. વાદીઓનો સમગ્ર દાવો હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ હેઠળ નિર્ધારિત કર્યા મુજબના અગ્રક્રિયાના હક પર આધારિત છે.
૩. દાવા અરજીમાં અરજ કરવામાં આવેલ દાદ નીચે મુજબ છે :

"અરજ :

દાવામાં જણાવેલ હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં લેતાં, એવી અરજ કરવામાં આવે છે કે

[એ] એવું જાહેર કરવા મહેરબાની કરશો કે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ હેઠળ વાદીઓ અને પ્રતિવાદીઓ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલ દાવાવાળી મિલકત વડીલોપાર્જિત, અવિભાજિત અને સંયુક્ત મિલકત છે અને વાદીઓએ હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ મુજબ સદર સ્થાવર મિલકત પરત્વે અગ્રક્રિયાનો હક પ્રાપ્ત કરેલ છે અને વધુમાં, ન્યાયના હિતમાં, વાદીઓએ કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ પ્રાપ્ત કરેલ અગ્રક્રિયાના હકોનું પાલન કરવા પ્રતિવાદીને આદેશ આપવા મહેરબાની કરશો.

[બી] વાદીઓની તરફેણમાં અને હાલના દાવાના પ્રતિવાદીની વિરુદ્ધમાં કાયમી મનાઈહુકમ મંજૂર કરવા મહેરબાની કરશો, જેથી પ્રતિવાદી અથવા તેમના નોકરો, એજન્ટો, એટર્નીઓ, ઉત્તરાધિકારીઓ, એસાઈનીઓ, ટ્રાન્સફરીઓને વાદીઓના સંયુક્ત માલિકી હક અને કબજા હેઠળની દાવાવાળી મિલકતમાં ખેતી કરવામાં અવરોધ કે દખલગીરી ન કરવા અથવા અવરોધ કે દખલગીરી ન કરાવવા આદેશ આપવામાં આવે અને પ્રતિવાદી દાવાવાળી મિલકતમાં કોઈ ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં હક/હિત

ઊભું થાય તે રીતે કોઈ ગીરો કે બોજો ઊભો ન કરે કે ન કરાવે
અથવા તબદીલ કે એસાઈન ન કરે અથવા કોઈ કૃત્યો, વ્યવહારો,
ખતો કે દસ્તાવેજો ન કરે કે ન કરાવે અથવા દાવાવાળી જમીનના
સ્વરૂપમાં ફેરફાર કરતા કોઈ કૃત્યો ન કરે કે ન કરાવે અથવા
દાવાવાળી જમીનના ટાઈટલને કોઈપણ રીતે નુકસાન પહોંચાડતા
કોઈ કૃત્યો કે ચૂક ન કરે કે ન કરાવે."

૪. એવું જણાય છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કાઢવામાં આવેલ સમન્સ પ્રતિવાદીને
બજી ગયેલ હતું અને તેઓ તેમના વકીલ સાથે હાજર થયા હતા. જોકે,
ત્યારબાદ, પ્રતિવાદી હાજર રહ્યા ન હતા અને કોઈ પુરાવો રજૂ કર્યો ન હતો.
પ્રતિવાદી કોઈ લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં પણ નિષ્ફળ રહ્યા હતા.
૫. વાદીઓ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ કેસને ધ્યાનમાં રાખીને, ટ્રાયલ કોર્ટે આંક
૧૫ દ્વારા નીચે મુજબના મુદ્દાઓ ઘડ્યા હતા :

"૧. શું વાદીઓ સાબિત કરે છે કે દાવાવાળી મિલકતમાં તેઓનો
અગ્રક્રિયાનો હક છે ?

૨. શું વાદીઓનો દાવો પક્ષકારોને ન જોડવાના કારણે બાધિત છે ?

૩. શું વાદીઓ અરજ કર્યા મુજબની દાદ મેળવવા માટે હકદાર છે ?

૪. શો હુકમ અને ચુકાદો ?"

૬. ઉપર ઉલ્લેખિત ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ઘડવામાં આવેલ મુદ્દાઓના જવાબ નીચે

મુજબ આપવામાં આવ્યા હતા :

"૧. નકારમાં.

૨. રદ કરવામાં આવેલ છે.

૩. નકારમાં.

૪. આખરી ચુકાદા મુજબ."

૭. અંતે, રેકર્ડ પરના મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવાની એકંદર મૂલવણી કરતાં, ટ્રાયલ કોર્ટે મુખ્યત્વે એ કારણોસર દાવો નામંજૂર કર્યો કે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ હેઠળ નિર્ધારિત કર્યા મુજબનો અગ્રજિયાનો હક વાદીઓને મળવાપાત્ર નથી કારણ કે પ્રતિવાદી વર્ગ-૧ ના વારસદારના કાર્યક્ષેત્રમાં આવતા નથી.

૮. દાવો નામંજૂર કરતા ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમનામાથી નારાજ થઈને, વાદીઓએ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુર ખાતે રેગ્યુલર સિવિલ અપીલ નં. ૮૮/૨૦૧૭ દાખલ કરેલ. નીચલી અપીલ અદાલતે વાદીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ અપીલનો ગુણદોષ પર ન્યાયનિર્ણય કર્યો અને ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણો સાથે સંપૂર્ણપણે સહમત થઈ. જોકે, વાદીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ અપીલ નામંજૂર કરતી વખતે નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા એક અત્યંત અસામાન્ય હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો. નીચલી અપીલ

અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમનો અમલી ભાગ નીચે મુજબ વંચાય છે :

"હુકમ

હાલની અપીલ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

રજિસ્ટ્રાર, સિવિલ શાખાને આદેશ આપવામાં આવે છે કે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ ને જથા એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજ, અમદાવાદ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટ (ગ્રામ્ય) ની અદાલતમાં તબદીલ કરવો, જેથી આ દાવાનો નિર્ણય તેમની અદાલતમાં પડતર રહેલ સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ની સાથે નવેસરથી પુરાવો નોંધીને કરવામાં આવે અને બંને દાવાઓનો ગુણદોષ પર નિર્ણય કરવામાં આવે."

૯. આમ, એવું જણાય છે કે નીચલી અપીલ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણોને માન્ય રાખ્યા હોવા છતાં અને અપીલ નામંજૂર કરી હોવા છતાં, અને તે રીતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમનામાને માન્ય રાખ્યા હોવા છતાં, રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ ની સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ની સાથે નવેસરથી ટ્રાયલ ચલાવવા માટે કેસને રિમાન્ડ કરવાનું યોગ્ય માન્યું. હું એ સ્પષ્ટ કરી શકું કે સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ એક એવી વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ છે કે જેની તરફેણમાં અહીંના

પ્રતિવાદીએ દાવાવાળી મિલકતોમાં પોતાના હિસ્સા અંગે વેચાણ કરાર કરેલ છે અને તે દાવો સદર વેચાણ કરારના વિશિષ્ટ પાલન માટેનો છે.

૧૦. આ અદાલતે, તારીખ ૨૭ જૂન ૨૦૧૮ ના હુકમથી, નીચે મુજબના કાયદાના મહત્વના પ્રશ્નો પર સેકન્ડ અપીલ દાખલ કરેલ :

"(૧) શું વાદીઓ તેમની તરફેણમાં અગ્રક્રિયાનો હક મેળવવા માટે હકદાર છે ?

(૨) શું વાદીઓ તેમની તરફેણમાં કાયમી મનાઈહુકમ મેળવવા માટે હકદાર છે કે જેનાથી પ્રતિવાદીને દાવાવાળી જમીન, જે હિન્દુ સંયુક્ત અવિભાજિત કુટુંબની મિલકત છે, તેને ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં તબદીલ કરવાથી, એસાઈન કરવાથી અને પરાધીન કરવાથી અટકાવી શકાય ?

(૩) શું વિદ્વાન પ્રથમ અપીલ અદાલત દાવાને નવેસરથી સુનાવણી માટે ટ્રાયલ કોર્ટમાં રિમાન્ડ કરવામાં સાચી છે?

(૪) શું વિદ્વાન પ્રથમ અપીલ અદાલત રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ ને સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ની સાથે એકત્રિત કરવામાં સાચી છે ?"

૧૧. નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમથી નારાજ થઈને, વાદીઓ દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૧૦૦ હેઠળની

આ સેકન્ડ અપીલ સાથે આ અદાલત સમક્ષ આવ્યા છે.

૧૨. વાદીઓ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ સુશ્રી મનીષા લવકુમાર શાહે ભારપૂર્વક રજૂઆત કરી કે નીચલી અપીલ અદાલતે વાદગ્રસ્ત ચુકાદો અને હુકમ પસાર કરવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે. સુશ્રી શાહે રજૂઆત કરી કે સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ની સાથે નિર્ણય કરવાના હેતુસર રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ ને *નવેસરથી* ટ્રાયલ માટે ટ્રાયલ કોર્ટમાં તબદીલ કરવા માટે નીચલી અપીલ અદાલત પાસે કોઈ યોગ્ય કારણ ન હતું. સુશ્રી શાહે નીચલી અપીલ અદાલતે તેમના અસીલો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ અપીલ અંગે જે રીતે કાર્યવાહી કરી તેની આકરી ટીકા કરી. સુશ્રી શાહ એવી રજૂઆત કરે છે કે નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા રિમાન્ડનો હુકમ કાયદામાં ત્યારે જ માન્ય છે જો નીચલી અપીલ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમનામાને કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરેલ હોય. જો નીચલી અપીલ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણોને માન્ય રાખવાનું યોગ્ય માન્યું હોય, તો નીચલી અપીલ અદાલત માટે આવો હુકમ પસાર કરવાનું માન્ય ન હતું.

૧૩. નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને આ સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતા અંગે આ અદાલત દ્વારા પૂછવામાં આવેલ ચોક્કસ પ્રશ્નના જવાબમાં, વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ

સુશ્રી શાહે રજૂઆત કરી કે સામાન્ય રીતે જો નીચલી અપીલ અદાલત રિમાન્ડનો હુકમ પસાર કરે, તો સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૩ નિયમ ૧(યુ) ની જોગવાઈઓ હેઠળ અપીલ ફોમ ઓર્ડર ટકવાપાત્ર છે. જોકે, સુશ્રી શાહના જણાવ્યા અનુસાર, હાથ પરના કેસમાં, નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમ હાર્દરૂપે એક હુકમનામું છે અને, તેથી, સી.પી.સી. ની કલમ ૧૦૦ હેઠળ સેકન્ડ અપીલ ટકવાપાત્ર છે. સુશ્રી શાહ એવી રજૂઆત કરે છે કે નીચલી અપીલ અદાલતે કેસને રિમાન્ડ કરવાનું યોગ્ય માન્યું હોવાથી હુકમનામું તૈયાર કર્યું ન હોવા છતાં, હાર્દરૂપે તે હુકમ હુકમનામું હોવાથી, હુકમનામું તૈયાર કરવાની માત્ર ચૂકથી સી.પી.સી. ની કલમ ૧૦૦ હેઠળની હાલની સેકન્ડ અપીલ કાયદામાં બિન-ટકવાપાત્ર બની જશે નહીં.

૧૪. સુશ્રી શાહે વધુમાં રજૂઆત કરી કે ગુણદોષ પર પણ, નીચલી અદાલતોએ એવું ઠરાવવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે કે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ હેઠળનો અગ્રક્રિયાનો હક વાદીઓને મળવાપાત્ર નથી.

૧૫. સુશ્રી શાહ એવી રજૂઆત કરે છે કે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ના હેતુ માટે પ્રતિવાદી વર્ગ-૧ ના વારસદારના કાર્યક્ષેત્રમાં આવતા ન હોવા છતાં, તમામ વાદીઓ પ્રતિવાદીની સાથે દાવાવાળી મિલકતોમાં સહ-હિસ્સેદારો છે અને, તેથી, તેઓને અગ્રક્રિયાનો હક છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વાદીઓ સંયુક્ત માલિકો હોવાથી તેઓને દાવાવાળી

મિલકતોમાં પ્રતિવાદીનો હિસ્સો ખરીદવાનો હક છે.

૧૬. સુશ્રી શાહે, તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, નીચેના ચુકાદાઓ પર ભારપૂર્વક આધાર રાખેલ છે :

(૧) ભૂપ તે શિયોના કથિત પુત્ર વિ. માતાદીન ભારદ્વાજ (મૃતક)

કાયદેસરના પ્રતિનિધિઓ મારફતે, (૧૯૯૧) ૨ એસ.સી.સી. ૧૨૮;

(૨) આશુતોષ ચતુર્વેદી વિ. પ્રાનો દેવી ઉર્ફે પરાની દેવી અને અન્યો, જે.ટી.

૨૦૦૮(૬) એસ.સી. ૩૫૪;

(૩) આહિર હમીર દુદા વિ. આહિર દુદા અરજણ, ૧૯૭૭ જી.એલ.આર.

૧૦૩૨.

૧૭. અહીંના સામાવાળા – મૂળ પ્રતિવાદીને આ અદાલત દ્વારા કાઢવામાં આવેલ નોટિસ બજી ગયેલ હોવા છતાં, તેમણે જાતે અથવા વકીલ મારફતે આ અદાલત સમક્ષ હાજર રહેવાનું અને આ સેકન્ડ અપીલનો વિરોધ કરવાનું પસંદ કરેલ નથી.

૧૮. વાદીઓ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલને સાંભળ્યા બાદ અને રેકર્ડ પરની સામગ્રીનું અવલોકન કર્યા બાદ, આ સેકન્ડ અપીલમાં મારી વિચારણા માટે બે મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે. પ્રથમ પ્રશ્ન સી.પી.સી. ની કલમ ૧૦૦ હેઠળ આ સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતા અંગેનો છે અને બીજો પ્રશ્ન હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨

અંગેનો છે.

૧૯. નીચલી અપીલ અદાલતે અપીલમાં આ બાબત અંગે જે રીતે કાર્યવાહી કરી છે તેનાથી હું અત્યંત નિરાશ થયો છું. વાદગ્રસ્ત હુકમ એ બીજું કંઈ નહીં પરંતુ સંપૂર્ણપણે વિચારણાના અભાવનો ઉત્તમ નમૂનો છે.

૨૦. આ સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતા અંગે, હું સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧ નિયમ ૨૩, ૨૩-એ, ૨૪ અને ૨૫ થી શરૂઆત કરું.

"નિયમ ૨૩. અપીલ અદાલત દ્વારા કેસનો રિમાન્ડ. – જ્યાં જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતે પ્રાથમિક મુદ્દા પર દાવાનો નિકાલ કરેલ હોય અને અપીલમાં હુકમનામું ઉલટાવવામાં આવે, અથવા જ્યાં અપીલ અદાલત, અપીલ હેઠળના હુકમનામાને ઉલટાવતી વખતે અથવા રદ કરતી વખતે, ન્યાયના હિતમાં કેસને રિમાન્ડ કરવાનું જરૂરી માને, ત્યાં તે હુકમ દ્વારા કેસને રિમાન્ડ કરી શકશે, અને વધુમાં આદેશ આપી શકશે કે આ રીતે રિમાન્ડ કરવામાં આવેલ કેસમાં કયા મુદ્દા અથવા મુદ્દાઓની ટ્રાયલ ચલાવવામાં આવશે, અને પોતાના ચુકાદા અને હુકમની નકલ જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતને દીવાની દાવાઓના રજિસ્ટરમાં તેના મૂળ નંબર હેઠળ દાવો પુનઃદાખલ કરવાના અને દાવાનો નિર્ણય કરવાની કાર્યવાહી આગળ વધારવાના આદેશ સાથે મોકલશે; અને મૂળ ટ્રાયલ દરમિયાન નોંધવામાં આવેલ પુરાવો (જો કોઈ હોય તો),

તમામ વ્યાજબી અપવાદોને આધીન રહીને, રિમાન્ડ પછીની ટ્રાયલ દરમિયાન પુરાવો ગણાશે.

નિયમ ૨૩એ. અન્ય કેસોમાં રિમાન્ડ.- જ્યાં જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતે પ્રાથમિક મુદ્દા સિવાય અન્યથા કેસનો નિકાલ કરેલ હોય, અને અપીલમાં હુકમનામું ઉલટાવવામાં આવે અને ફરીથી ટ્રાયલ જરૂરી માનવામાં આવે, ત્યાં અપીલ અદાલતને નિયમ ૨૩ હેઠળ જે સત્તાઓ છે તે જ સત્તાઓ રહેશે.

નિયમ ૨૪. જ્યાં રેકર્ડ પરનો પુરાવો પૂરતો હોય, ત્યાં અપીલ અદાલત કેસનો આખરી નિર્ણય કરી શકશે.- જ્યાં રેકર્ડ પરનો પુરાવો અપીલ અદાલતને ચુકાદો જાહેર કરવા માટે સક્ષમ બનાવવા પૂરતો હોય, ત્યાં અપીલ અદાલત, જો જરૂરી હોય તો, મુદ્દાઓની પુનઃરચના કર્યા પછી, દાવાનો આખરી નિર્ણય કરી શકશે, ભલે જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતનો ચુકાદો અપીલ અદાલત જે કારણ પર આગળ વધે છે તેના કરતાં સંપૂર્ણપણે કોઈ અન્ય કારણ પર આગળ વધ્યો હોય.

નિયમ ૨૫. જ્યાં અપીલ અદાલત મુદ્દાઓ ઘડી શકશે અને જે અદાલતના હુકમનામા સામે અપીલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતને ટ્રાયલ માટે મોકલી શકશે.- જ્યાં જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતે કોઈ મુદ્દો ઘડવાનું અથવા તેની ટ્રાયલ

ચલાવવાનું, અથવા હકીકતના કોઈ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવાનું ચૂકી ગઈ હોય, જે અપીલ અદાલતને ગુણદોષ પર દાવાના સાચા નિર્ણય માટે આવશ્યક જણાય, ત્યાં અપીલ અદાલત, જો જરૂરી હોય તો, મુદ્દાઓ ઘડી શકશે, અને જે અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે અદાલતને ટ્રાયલ માટે મોકલી શકશે, અને આવા કેસમાં તેવી અદાલતને જરૂરી વધારાનો પુરાવો લેવા આદેશ આપશે; અને તેવી અદાલત આવા મુદ્દાઓની ટ્રાયલ ચલાવવાની કાર્યવાહી કરશે, અને અપીલ અદાલત દ્વારા નિયત કરવામાં આવે અથવા વખતોવખત લંબાવવામાં આવે તેવા સમયની અંદર તે પરત્વેના પોતાના તારણો અને તેના કારણો સહિત પુરાવો અપીલ અદાલતને પરત કરશે."

૨૧. સી.પી.સી. નો ઓર્ડર ૪૩ નિયમ ૧(ચુ) નીચે મુજબ વંચાય છે :

"નિયમ ૧. હુકમોમાંથી અપીલ. – કલમ ૧૦૪ ની જોગવાઈઓ હેઠળ નીચેના હુકમોમાંથી અપીલ થઈ શકશે, એટલે કે :—

(એ) થી (ટી) *****

(ચુ) જ્યાં અપીલ અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ થઈ શકતી હોય ત્યાં, કેસને રિમાન્ડ કરતો ઓર્ડર ૪૧ ના નિયમ ૨૩ અથવા નિયમ ૨૩એ હેઠળનો હુકમ;"

૨૨. આમ, જ્યાં અપીલ અદાલતના હુકમનામામાંથી અપીલ થઈ શકતી હોય

ત્યાં કેસને રિમાન્ડ કરતો સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧ ના નિયમ ૨૩ અથવા નિયમ ૨૩-એ હેઠળનો હુકમ એ સી.પી.સી. ની કલમ ૧૦૪ સાથે વાંચતાં ઓર્ડર ૪૩ નિયમ ૧(યુ) ની જોગવાઈઓ હેઠળ અપીલપાત્ર હુકમ છે. આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, સી.પી.સી. ની કલમ ૧૦૦ હેઠળ આ સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતાના પ્રશ્ન પર આ અદાલતને મદદ કરવા માટે વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ સુશ્રી શાહને જણાવવામાં આવ્યું હતું.

૨૩. કાયદાની એ સુપ્રસ્થાપિત સ્થિતિ છે કે રિમાન્ડનો હુકમ પસાર કરતા પહેલાં, અપીલ અદાલતે એ તારણ પર આવવું જોઈએ કે ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને રદ કરવાની જરૂર છે. તે જ રીતે, સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧, નિયમો ૨૩ થી ૨૭ માં ઉલ્લેખિત 'ન્યાયના હિત' શબ્દો દાવાને રિમાન્ડ કરવાની અપીલ અદાલતની સત્તાને વિસ્તૃત કરતા નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, અપીલ અદાલતે પ્રથમ એ નિષ્કર્ષ પર આવવું જોઈએ કે ટ્રાયલ કોર્ટનો નિર્ણય ઉલટાવવાને પાત્ર છે. વાદીઓ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ દ્વારા સાચી રીતે જ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે તેમ, કેસને રિમાન્ડ કરવામાં નીચલી અપીલ અદાલતનું કારણ અને અભિગમ ભૂલભરેલા છે અને સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧, નિયમો ૨૩ થી ૨૭ ની જોગવાઈઓની વિરુદ્ધ છે. હું આપું ખાસ કરીને એટલા માટે કહી રહ્યો છું, કારણ કે નીચલી અપીલ અદાલતને દાવો નામંજૂર કરતા ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમનામામાં કોઈ ખામી કે ભૂલ જણાઈ

ન હતી. સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧ નિયમ ૨૩ હેઠળ રિમાન્ડની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ શરતો ફરજિયાત છે અને માત્ર ઔપચારિકતા નથી. રેકર્ડ પરની સામગ્રીના આધારે એ તારણ પર આવવું કે ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો ભૂલભરેલો છે અને ઉલટાવવાને અથવા રદ કરવાને પાત્ર છે, તે અપીલ અદાલત માટે રિમાન્ડનો હુકમ પસાર કરવા માટેની પૂર્વશરત છે. જ્યાં સુધી તે તારણ પર આવવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી અપીલ અદાલત માટે ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદા અને હુકમનામાને ઉલટાવવાનો કે રદ કરવાનો અને તેના પરિણામસ્વરૂપે દાવાને નવેસરથી નિકાલ માટે રિમાન્ડ કરવાનો કોઈ અવકાશ નથી.

૨૪. બીજી એક મહત્વની બાબત જે ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ તે એ છે કે જે કેસોમાં અપીલ અદાલત એ નિષ્કર્ષ પર આવે કે મૂળ રજૂ કરવામાં આવેલ પ્લીડિંગ્સ પરથી અથવા તેની પરવાનગી કે હુકમથી સુધારવામાં આવેલ પ્લીડિંગ્સ પરથી કોઈ નવા મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત થાય છે, તેવા તમામ કેસોમાં પણ રિમાન્ડનો હુકમ કરવો અનિવાર્ય નથી. સુધારો માત્ર સ્પષ્ટીકરણના સ્વરૂપનો પણ હોઈ શકે છે. અપીલ અદાલત દ્વારા મુદ્દાઓ ઘડવામાં આવે તે પણ સ્પષ્ટીકરણના સ્વરૂપનું હોઈ શકે છે અથવા બાબતના હાર્દમાં કે વિવાદના સ્વરૂપમાં કે પુનઃઘડવામાં આવેલ મુદ્દાઓના નિર્ણય માટે રેકર્ડ પર પહેલેથી જ ઉપલબ્ધ પુરાવામાં કોઈ ખાસ તફાવત કર્યા વિના ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ઘડવામાં આવેલ મુદ્દાઓ કરતાં વધુ સંખ્યામાં મુદ્દાઓમાં

પરિણામી શકે છે. જ્યારે પણ વિવાદના મુદ્દાઓ પર ન્યાયી અને સંતોષકારક નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે અપીલ અદાલતને સક્ષમ બનાવવા રેકર્ડ પર પૂરતો પુરાવો હોય, ત્યારે રિમાન્ડનો હુકમ કરવા માટે કોઈ જ કારણ રહેશે નહીં. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સમગ્ર કેસને ફરીથી ખોલવાથી અને તેને રિમાન્ડ કરવાથી કોઈ ઉપયોગી હેતુ સચવાશે નહીં.

૨૫. મને એ સમજાતું નથી કે સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ને રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ સાથે શું સંબંધ છે, ખાસ કરીને, સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૩૪૯૦/૨૦૧૭ માં આ અદાલતની સમકક્ષ બેંચ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૩૧ ઓગસ્ટ ૨૦૧૭ ના હુકમ પછી. હું તે હુકમ નીચે મુજબ ટાંકી શકું :

"૧. આ પિટિશન ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળ ફરિયાદ નં. ૮ માં કરવામાં આવેલ નીચે મુજબની અરજો માટે દાખલ કરવામાં આવેલ છે:

૮. (એ) નામદાર અદાલત રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ માં વિદ્વાન ડહા એડિશનલ સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુર દ્વારા અરજી આંક-૨૦ હેઠળ પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૦૩/૦૭/૨૦૧૭ ના વાદગ્રસ્ત હુકમને કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવા મહેરબાની કરશો અને તે રીતે વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આંક-૫ દ્વારા ઘડવામાં આવેલ મુદ્દા

નં. ૨ ને રદ કરવા મહેરબાની કરશો.

(બી) હાલની પિટિશનની દાખલગીરી, સુનાવણી અને આખરી નિકાલ થાય ત્યાં સુધી, નામદાર અદાલત રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૭ માં વિદ્વાન જજા એડિશનલ સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુર દ્વારા અરજી આંક-૨૦ હેઠળ પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૦૩/૦૭/૨૦૧૭ ના વાદગ્રસ્ત હુકમ સામે સ્ટે આપવા મહેરબાની કરશો અને વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આંક-૧૫ હેઠળ ઘડવામાં આવેલ મુદ્દા નં. ૨ ના અમલ સામે સ્ટે આપવા મહેરબાની કરશો.

વૈકલ્પિક રીતે;

(સી) દાખલગીરી, સુનાવણી અને આખરી નિકાલ થાય ત્યાં સુધી રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ વાળો દાવો વિદ્વાન જજા એડિશનલ સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુરની ફાઈલ પરથી તેની ટ્રાયલ ચલાવવાની સત્તા અને હકૂમત ધરાવતી અન્ય કોઈપણ દીવાની અદાલતમાં તબદીલ કરવા મહેરબાની કરશો.

(ડી) અહીં ઉપર જણાવેલ હકીકતોને ધ્યાનમાં લેતાં, આ નામદાર અદાલત વિદ્વાન જજા એડિશનલ સિવિલ કોર્ટ, અમદાવાદ

(ગ્રામ્ય), મિરઝાપુરની ફાઈલ પર પડતર રહેલ રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ ને વિદ્વાન મુખ્ય સિવિલ કોર્ટ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય), મિરઝાપુરમાં તબદીલ કરવા મહેરબાની કરશો.

(ડી) ન્યાયના હિતમાં આવા અન્ય અને વિશેષ જરૂરી હુકમો પસાર કરવા મહેરબાની કરશો.

૨. આ બાબતમાં, આખરી નિકાલ માટે નોટિસ કાઢવામાં આવી હતી. નોટિસ બજી ગયેલ હોવા છતાં, સામાવાળાઓ હાજર થયા નથી.

૩. અરજદારોએ સામાવાળા નં. ૧ વિરુદ્ધ એવું જાહેર કરવા માટે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ દાખલ કરેલ છે કે અરજદારો અને સામાવાળા નં. ૧ ને વારસામાં મળેલ દાવાવાળી જમીનો વડીલોપાર્જિત, અવિભાજિત અને સંયુક્ત મિલકતો છે અને આવી જમીનો અંગે, અરજદારોને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ હેઠળ અગ્રક્રિયાનો હક છે અને સામાવાળા નં. ૧ ને અરજદારોના આવા અગ્રક્રિયાના હક પર કાર્યવાહી કરવા અને તેનો અમલ કરવા હુકમ કરવા અરજ કરેલ છે. અરજદારોએ સામાવાળા નં. ૧ ને દાવાવાળી જમીનોની સંયુક્ત માલિકીમાં કબજો ધરાવતા અરજદારોને અટકાવવાથી અને દાવાવાળી જમીનોમાંથી પાક લેવાથી અને દાવાવાળી જમીનો તબદીલ કરવાથી, એસાઈન કરવાથી અથવા કોઈપણ રીતે કોઈ ત્રાહિત પક્ષકારનો

હક ઊભો કરવાથી અથવા તેનું સ્વરૂપ બદલવાથી અથવા દાવાવાળી જમીનોના ટાઈટલને નુકસાન પહોંચાડતું કોઈપણ કૃત્ય કરવાથી અટકાવતા કાયમી મનાઈહુકમની પણ માંગણી કરેલ છે. એવું જણાય છે કે દાવામાં એકમાત્ર પ્રતિવાદી એવા સામાવાળા નં. ૧ એ દાવામાં લેખિત જવાબ રજૂ કરેલ નથી. તેથી, અરજદારોએ દાવામાં અરજ કરેલ દાદ મંજૂર કરવા અને આવી દાદ માટે હુકમનામું પસાર કરવાની માંગણી કરતી દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૦૮ (સદર સંહિતા) ના ઓર્ડર ૮ નિયમ ૧૦ હેઠળ આંક ૧૨ પર અરજી દાખલ કરેલ. વિદ્વાન પમા એડિશનલ સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) એ તારીખ ૦૭.૦૩.૨૦૧૭ ના હુકમથી અરજી નામંજૂર કરી જેને અરજદારો દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૬૧૮૮/૨૦૧૭ દાખલ કરીને પડકારવામાં આવેલ. સદર પિટિશન મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને તારીખ ૦૭.૦૩.૨૦૧૭ નો હુકમ કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને વિદ્વાન જજને અરજી આંક ૧૨ નો નવેસરથી નિર્ણય કરવા આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. ઉપરોક્ત પિટિશનમાં હુકમના ફકરા નં. ૧૧ માં આપવામાં આવેલ આદેશો નીચે મુજબ વંચાય છે:

"૧૧. ટ્રાયલ કોર્ટને આથી આંક ૧૨ પરની અરજીનો નવેસરથી નિર્ણય કરવાનો આદેશ આપવામાં આવે છે અને તે આ બાબતમાં બે મહિનાના સમયગાળામાં યોગ્ય હુકમ પસાર કરશે અને જો

અદાલત ગુણદોષ પર દાવાની કાર્યવાહી આગળ ચલાવવા માંગતી હોય, તો તે છ મહિનાના સમયગાળામાં પૂર્ણ કરવામાં આવશે. જો ટ્રાયલ કોર્ટ દાવાની કાર્યવાહી આગળ ચલાવવા માંગતી હોય, તો સામાવાળા મૂળ પ્રતિવાદીને સમન્સ બજાવવાની જરૂર નથી."

૪. ત્યારબાદ વિદ્વાન જજે અરજી આંક ૧૨ નો નવેસરથી નિર્ણય કર્યો અને એવું અવલોકન કરીને તારીખ ૦૨.૦૬.૨૦૧૭ ના હુકમથી તે નામંજૂર કરી કે પ્રતિવાદી દ્વારા લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં આવેલ ન હોવાથી, લેખિત જવાબ રજૂ કરવાનો તેમનો હક બંધ કરવામાં આવે છે અને તેથી, હાઈકોર્ટ દ્વારા આદેશ આપ્યા મુજબ છ મહિનામાં ગુણદોષ પર દાવાનો નિર્ણય કરી શકાશે. આવો હુકમ કર્યા પછી, વિદ્વાન જજે તારીખ ૧૩.૦૬.૨૦૧૭ ના રોજ આંક ૧૫ પર મુદ્દા ઘડ્યા, જે પૈકીનો એક મુદ્દો એ છે કે "શું વાદીઓ સાબિત કરે છે કે દાવો પક્ષકારોને ન જોડવાના કારણે બાધિત છે?"

૫. ત્યારબાદ અરજદારોએ એ કારણોસર ઉપરોક્ત મુદ્દો જે મુદ્દા નં. ૨ છે તેને રદ કરવાની માંગણી કરતી આંક ૨૦ પર અરજી કરી કે દાવામાં કોઈ બચાવ ન હોવાથી, સદર સંહિતાના ઓર્ડર ૧૪ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં મુદ્દો ઘડવો જરૂરી નથી. વિદ્વાન જજે તારીખ ૦૩.૦૭.૨૦૧૭ ના વાદગ્રસ્ત હુકમથી એવા કારણોસર આવી અરજી નામંજૂર કરી છે કે દાવા અરજીના ફકરા નં. ૯(બી) માં કરવામાં આવેલ

અરજને ધ્યાનમાં લેતાં, મુદ્દા નં. ૨ ઘડવામાં આવેલ છે અને આવો મુદ્દો કાયદાનો મુદ્દો હોવાથી, તેને સાબિત કરવાનો બોજો અરજદારો પર નથી અને જ્યારે તે વિવેકાધીન સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને ઘડવામાં આવેલ છે, ત્યારે અરજદારો આવી વિવેકાધીન સત્તાઓના ઉપયોગમાં દખલગીરી કરી શકે નહીં.

૬. અરજદારો તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી જાનીએ રજૂઆત કરી કે જ્યારે પ્રતિવાદી દ્વારા કોઈ લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં આવેલ ન હોય, ત્યારે દાવામાં મુદ્દાઓ ઘડવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ રહેતો નથી. શ્રી જાનીએ રજૂઆત કરી કે દાવાના સ્વરૂપમાં અને તેમાં અરજ કરવામાં આવેલ દાદમાં પક્ષકારોના ખોટા જોડાણ અથવા પક્ષકારોને ન જોડવાનો મુદ્દો ઉપસ્થિત થતો નથી અને આવો મુદ્દો માત્ર કાયદાનો મુદ્દો જ ગણાતો નથી પરંતુ પક્ષકારોના ખોટા જોડાણ અથવા પક્ષકારોને ન જોડવાના કારણોસર પણ, દાવો નિષ્ફળ જઈ શકે નહીં. શ્રી જાનીએ રજૂઆત કરી કે વિદ્વાન જજે અરજદારોના દાવાનો નિર્ણય કરવા માટે સદર સંહિતાની યોજનાની વિરુદ્ધ કાર્ય કર્યું હોવાથી, આ અદાલત ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળની પોતાની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને અરજી આંક ૨૦ હેઠળ કરવામાં આવેલ વાદગ્રસ્ત હુકમને કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરી શકે છે. શ્રી જાની જણાવે છે કે અરજદારો મુખ્યત્વે મુદ્દા નં. ૨ ઘડવાથી વ્યથિત હોવાથી, અરજદારો આ તબક્કે હાલની પિટિશનના

ફક્કરા નં. ૮(સી) અને ૮(ડી) માં કરવામાં આવેલ અન્ય અરજો પર ભાર મૂકતા નથી.

૭. અદાલતને, વિદ્વાન વકીલ શ્રી જાનીને સાંભળ્યા બાદ, જણાય છે કે દાવામાં કરવામાં આવેલ અરજો એ આધાર પર છે કે દાવાવાળી જમીનો અરજદારો અને સામાવાળા નં. ૧ – મૂળ પ્રતિવાદીને વારસામાં મળેલ વડીલોપાર્જિત, અવિભાજિત મિલકતો છે અને આવી જમીનોમાં, અરજદારોને અગ્રક્રિયાનો હક છે અને વર્તમાનપત્રમાં આપવામાં આવેલ જાહેર નોટિસ પરથી એ જાણવા મળતાં કે સામાવાળા નં. ૧ એ દાવાવાળી જમીનોના વેચાણ માટે ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં વેચાણ કરાર (બાનાખત) કરેલ છે, તેઓએ તેમના અગ્રક્રિયાના હકના અમલ માટે હાલનો દાવો દાખલ કરેલ છે. દાવો કુટુંબના સભ્યો વચ્ચેનો છે એટલે કે પક્ષકારો સમાન પૂર્વજના વંશજો છે. અરજદારો અગ્રક્રિયાના હકનો દાવો કરતા હોવાથી, સામાવાળા નં. ૧ સંયુક્ત મિલકતોમાંથી પોતાનો હિસ્સો ત્રાહિત પક્ષકારને વેચી દે તે પહેલાં તેઓએ દાવો દાખલ કરેલ છે. તેથી, આવા દાવામાં, કુટુંબના સભ્યો અથવા કુટુંબનો જે સભ્ય સંયુક્ત મિલકતોમાંથી પોતાનો હિસ્સો વેચવા માંગે છે તેના સિવાય અન્ય કોઈ દાવામાં પક્ષકાર બનશે નહીં. ત્રાહિત પક્ષકારને જોડવાનો પ્રશ્ન ત્યારે જ ઉપસ્થિત થયો હોત જો સામાવાળા નં. ૧ એ પોતાનો હિસ્સો ત્રાહિત પક્ષકારને પહેલેથી જ વેચી દીધો હોત પરંતુ અરજદારો એવા તબક્કે

આવ્યા છે જ્યારે તેઓને ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા વેચાણ કરાર કરવામાં આવ્યા અંગે જાણ થઈ શકી હતી. અદાલતને જણાય છે કે માત્ર એટલા માટે કે દાવા અરજીમાં ત્રાહિત પક્ષકારનો ઉલ્લેખ છે કે જેની તરફેણમાં સામાવાળા નં. ૧ એ વર્તમાનપત્રમાં આપવામાં આવેલ જાહેર નોટિસ મુજબ કથિત રીતે વેચાણ કરાર કરેલ છે, તેનાથી અરજદારોએ દાવામાં ત્રાહિત પક્ષકારને પક્ષકાર પ્રતિવાદી તરીકે જોડવાની જરૂર રહેશે નહીં, અને તે પણ ત્યારે કે જ્યારે દાવો અગ્રક્રિયાના હકના અમલ માટે દાખલ કરવામાં આવેલ હોય. તેથી, આ તબક્કે દાવામાં પક્ષકારોના ખોટા જોડાણ અથવા પક્ષકારોને ન જોડવાનો કોઈ પ્રશ્ન નથી.

૮. જોકે, વિદ્વાન જજે અવલોકન કર્યું છે કે દાવા અરજીના ફકરા નં. ૯(બી) માં અરજ કરવામાં આવેલ દાદને ધ્યાનમાં લેતાં, મુદ્દા નં. ૨ ઘડવામાં આવેલ છે અને આપો મુદ્દો કાયદાનો મુદ્દો હોવાથી, તેને સાબિત કરવાનો બોજો અરજદારો પર નથી.

૯. ફકરા નં. ૯(બી) માં કરવામાં આવેલ અરજ દ્વારા, અરજદારોએ ત્રાહિત પક્ષકાર વિરુદ્ધ દાદ મેળવવાના કોઈ હકનો દાવો કરેલ નથી. તેમાં સમાવિષ્ટ અરજ અરજદારો દ્વારા દાવો કરવામાં આવેલ અગ્રક્રિયાના હકનો અમલ કરવા માટે ઉપલબ્ધ રહે તે સારુ દાવાવાળી જમીનો તબદીલ ન કરવા માટે કાયમી મનાઈહુકમ મંજૂર કરવા માટેની છે. આવી અરજ, હકીકતમાં, દાવાવાળી જમીનો અંગે અરજદારોને અગ્રક્રિયાનો હક છે તેવું

જાહેર કરવા અને સામાવાળા નં. ૧ ને અરજદારોના આવા હકનો આદર કરવા, તે પરત્વે કાર્યવાહી કરવા અને તેનો અમલ કરવા હુકમ કરવા માટે દાવા અરજીમાં કરવામાં આવેલ મુખ્ય અરજના અનુસંધાનમાં છે. તેથી, વિદ્વાન જજે એવું અવલોકન કરવામાં ભૂલ કરી છે કે મુદ્દા નં. ૨ દાવા અરજીના ફકરા નં. ૯(બી) ના સંદર્ભમાં ઉપસ્થિત થાય છે.

૧૦. સામાન્ય રીતે, આ અદાલત દાવામાં મુદ્દો ઘડવા માટે વિદ્વાન ટ્રાયલ જજ દ્વારા કરવામાં આવેલ હુકમમાં દખલગીરી કરતી નથી, જોકે, ઉપર જે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે તેને ધ્યાનમાં લેતાં, જ્યારે લેખિત જવાબના અભાવે વિદ્વાન જજને મુદ્દાઓ ઘડવાની જરૂર ન હતી અને આ અદાલતે સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૬૧૯૮/૨૦૧૭ માં હુકમ કર્યા પછી દાવાનો નિર્ણય કરવાની જરૂર હતી, ત્યારે અદાલતને જણાય છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને વાદગ્રસ્ત હુકમમાં આ અદાલત દ્વારા દખલગીરી કરવી જરૂરી છે.

૧૧. સદર સંહિતાના ઓર્ડર ૧૪ ની યોજના મુજબ, જ્યારે કોઈ લેખિત જવાબ ન હોય ત્યારે વિદ્વાન ટ્રાયલ જજને હકીકતનો મુદ્દો ઘડવાની જરૂર નથી. સદર સંહિતાના ઓર્ડર ૧૪ ના નિયમ ૧ નો પેટા-નિયમ ૬ નીચે મુજબ વંચાય છે:

"વાદી, પોતાની પસંદગી મુજબ, વિનિમય પત્રો, હૂંડીઓ અને

પ્રોમિસરી નોટોના પક્ષકારો સહિત, કોઈ એક કરાર પર અલગ-અલગ રીતે, અથવા સંયુક્ત રીતે અને અલગ-અલગ રીતે જવાબદાર હોય તેવી તમામ અથવા કોઈપણ વ્યક્તિઓને એક જ દાવામાં પક્ષકારો તરીકે જોડી શકશે."

આમ, જ્યારે પ્રતિવાદીએ લેખિત જવાબ રજૂ કરીને દાવામાં બચાવ કરેલ ન હોય ત્યારે ટ્રાયલ કોર્ટને મુદ્દા નં. ૨ ઘડવાની જરૂર ન હતી. સદર સંહિતાના ઓર્ડર ૧ નો નિયમ ૯ જોગવાઈ કરે છે કે પક્ષકારોના ખોટા જોડાણ અથવા પક્ષકારોને ન જોડવાના કારણોસર કોઈ દાવો નિષ્ફળ જશે નહીં, અને અદાલત દરેક દાવામાં ખરેખર તેની સમક્ષ રહેલા પક્ષકારોના હકો અને હિતોને સંબંધ છે ત્યાં સુધી વિવાદમાં રહેલી બાબત અંગે કાર્યવાહી કરી શકશે. નિયમ ૯ ના પરંતુક મુજબ, નિયમ ૯ જરૂરી પક્ષકારને ન જોડવાને લાગુ પડશે નહીં. ઉપર જણાવ્યા મુજબ દાવાના સ્વરૂપમાં, કુટુંબના સભ્યો સિવાય, અન્ય કોઈ પક્ષકાર જરૂરી પક્ષકાર ગણાશે નહીં કારણ કે દાવાવાળી જમીનમાંથી કુટુંબના કોઈ સભ્ય દ્વારા કોઈ વેચાણ કરવામાં આવેલ નથી.

૧૨. ગુજરાત મેરીટાઇમ બોર્ડ વિ. જી.સી. પંડ્યા, (૨૦૧૫) ૧૨ એસ.સી.સી. ૪૦૩ માં રિપોર્ટેડ કેસમાં, નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે અને અવલોકન કર્યું છે કે જ્યારે પ્રતિવાદી દ્વારા કોઈ લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં આવેલ ન હોય, ત્યારે દાવામાં મુદ્દાઓ ઘડવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ

રહેતો નથી. એવું નથી કે જ્યારે પણ કોઈ લેખિત જવાબ ન હોય, ત્યારે વિદ્વાન ટ્રાયલ જજને સમયમર્યાદા વગેરે જેવા કાયદાના મુદ્દાનો નિર્ણય કરવાથી અને વાદીઓને દાવામાં કેસ સાબિત કરવા માટે પુરાવો આપવાનું કહેવાથી પણ અટકાવવામાં આવે છે.

૧૩. સી.એન. રામપ્પા ગૌડા વિ. સી.સી. ચંદ્રેગૌડા અને અન્ય, (૨૦૧૨) ૫ એસ.સી.સી. ૨૬૫ માં રિપોર્ટેડ કેસમાં, નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટે ફક્ત નં. ૨૫ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે અને અવલોકન કર્યું છે:

"૨૫. અમને અહીં ઉપર ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવેલ આ અદાલતના યોગ્ય અવલોકનોમાંથી પૂરતી મદદ મળે છે જેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે લેખિત જવાબ રજૂ ન કરવાની અને દાવાની ટ્રાયલ ચલાવવાની કાર્યવાહી આગળ વધારવાની અસર સ્પષ્ટપણે દાવાના નિકાલને ઝડપી બનાવવાની છે અને તે દંડાત્મક સ્વરૂપની નથી કે જેમાં હુકમનામું પસાર કરીને યાંત્રિક રીતે દાવાની ટ્રાયલ ચલાવીને લેખિત જવાબ રજૂ ન કરવા બદલ પ્રતિવાદીને દંડિત કરવાના હોય. અમે એ વાતનો પુનરોચ્ચાર કરવા માંગીએ છીએ કે જ્યાં લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં આવેલ ન હોય તેવા કેસમાં, અદાલતે સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૮, નિયમ ૧૦ હેઠળ કાર્યવાહી આગળ વધારવામાં થોડી વધુ સાવચેતી રાખવી જોઈએ અને ચુકાદો પસાર કરતા પહેલાં, તેણે એ ખાતરી કરવી જોઈએ કે

જો દાવા અરજીમાં જણાવેલ હકીકતો સ્વીકારાયેલી ગણવામાં આવે તો પણ, દાવા અરજીમાં રજૂ કરવામાં આવેલ હકીકત સાબિત કરવાની તેમની પાસેથી અપેક્ષા રાખ્યા વિના ચુકાદો અને હુકમનામું સંભવતઃ પસાર કરી શકાય નહીં."

૧૪. શાંતિલાલ ગુલાબચંદ મુથા વિ. ટાટા એન્જિનિયરિંગ એન્ડ લોકોમોટિવ કંપની લિમિટેડ અને અન્ય, (૨૦૧૩) ૪ એસ.સી.સી. ૩૯૬ માં રિપોર્ટેડ કેસમાં, નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટે ફકરા નં. ૯ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે અને અવલોકન કર્યું છે:

"૯. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, એ સુપ્રસ્થાપિત કાનૂની સિદ્ધાંત જણાય છે કે સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૮ નિયમ ૧૦ હેઠળની દાદ વિવેકાધીન છે, અને જ્યાં પ્રતિવાદી લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ જાય ત્યાં આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલતે વધુ સાવચેત રહેવું પડે છે. આવા સંજોગોમાં પણ, અદાલતને એ ખાતરી થવી જોઈએ કે પ્રતિવાદી દ્વારા માની લેવામાં આવેલ સ્વીકાર હોવા છતાં એવી કોઈ હકીકત નથી જે સાબિત કરવાની જરૂર હોય, અને અદાલતે આવો ચુકાદો પસાર કરવા માટે કારણો આપવા જોઈએ, ભલે તે ગમે તેટલો ટૂંકો હોય, પરંતુ ચુકાદો વાંચીને, પક્ષકારને એ સમજાવું જોઈએ કે કઈ હકીકતો અને સંજોગો હતા કે જેના આધારે અદાલતે કાર્યવાહી આગળ વધારવી જોઈએ,

અને કયા કારણો હેઠળ દાવામાં હુકમનામું કરવામાં આવ્યું છે."

૧૫. માયા દેવી વિ. લલતા પ્રસાદ, (૨૦૧૫) ૫ એસ.સી.સી. ૫૮૮ માં રિપોર્ટેડ કેસમાં, નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટે ફકરા નં. ૪૧ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે અને અવલોકન કર્યું છે:

"૪૧. પ્રતિવાદીની ગેરહાજરી ટ્રાયલ કોર્ટને વાદીના દાવાની હકીકતલક્ષી અને કાનૂની સત્યતા અંગે પોતાની જાતને સંપૂર્ણપણે સંતુષ્ટ કરવાથી મુક્ત કરતી નથી; બલ્કે, મુકદ્દમાનું આ લક્ષણ ટ્રાયલ કોર્ટ તેમજ દરખાસ્ત ચલાવતી અદાલત પર સંપૂર્ણપણે સંતુષ્ટ થવાની વધુ મોટી જવાબદારી અને ભારે ફરજ નાખે છે કે વાદી દ્વારા દાવો સંપૂર્ણપણે સાબિત અને સમર્થિત કરવામાં આવેલ છે. શાંતિલાલ ગુલાબચંદ મુથા વિ. ટેલ્કો લિમિટેડનો સંદર્ભ પૂરતો થશે. લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં નિષ્ફળતા, જેનાથી સી.પી.સી. નો ઓર્ડર ૮ નિયમ ૧૦ અમલમાં આવે છે, અથવા પ્રતિવાદી સામે એકતરફી કાર્યવાહી કરવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હોવાની હકીકત, આપોઆપ હુકમનામાના સ્વરૂપમાં સજાને આમંત્રિત કરતી નથી. સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૮ નિયમ ૧૦ હેઠળ અને સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૯ નો આશરો લેવા પર એમ બંને સ્થિતિમાં, અદાલત તેમ છતાં ખંતપૂર્વક એ ખાતરી કરવા માટે ફરજથી બંધાયેલી છે કે દાવા અરજી સાબિત થયેલી છે અને તેમાં

કરવામાં આવેલ અરજો મંજૂર કરવાને પાત્ર છે.

૧૬. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, ફકરા નં. ૮(એ) માં કરવામાં આવેલ પ્રથમ અરજ માટે પિટિશન મંજૂર કરવાની જરૂર છે. તે મુજબ પિટિશન મંજૂર કરવામાં આવે છે. રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ માં અરજી આંક ૨૦ હેઠળ વિદ્વાન પમા એડિશનલ સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૦૩.૦૭.૨૦૧૭ નો વાદગ્રસ્ત હુકમ આથી કાયદેસર અમાન્ય હેરવી રદ કરવામાં આવે છે. બાર તરફથી જણાવવામાં આવેલ છે કે વાદીઓએ પહેલેથી જ તેમનો પુરાવો રજૂ કરી દીધેલ છે. તેથી, વિદ્વાન જજે દાવાનો આખરી નિર્ણય કરવા માટે દાવાની કાર્યવાહી આગળ ચલાવવી જોઈએ.

ડાયરેક્ટ સર્વિસની પરવાનગી આપવામાં આવે છે."

૨૬. ઉપર ઉલ્લેખિત હુકમનો છેલ્લો ફકરો ચિત્રને અત્યંત સ્પષ્ટ કરે છે. સમકક્ષ બેંચે નોંધ્યું કે વાદીઓએ પહેલેથી જ તેમનો પુરાવો રજૂ કરી દીધેલ છે અને, તેથી, ટ્રાયલ કોર્ટે દાવાનો આખરી નિર્ણય કરવા માટે દાવાની કાર્યવાહી આગળ ચલાવવી જોઈએ.

૨૭. એ એટલું સ્પષ્ટ છે કે નીચલી અપીલ અદાલતનો હુકમ માત્ર રિમાન્ડનો હુકમ નથી પરંતુ તેણે પક્ષકારોના હકોનો આખરી નિર્ણય કરેલ છે અને આમ તે 'હુકમનામું' શબ્દના અર્થને આકર્ષિત કરશે. આમ, તે વાદીઓને હાલની

અપીલ ટકાવી રાખવા સક્ષમ બનાવે છે. હાલના કેસમાં, પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરતી ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ છે અને તે રીતે સેકન્ડ અપીલ ટકવાપાત્ર છે.

૨૮. જો હાલ પૂરતું એવું માનવામાં આવે કે નીચલી અપીલ અદાલતે રિમાન્ડના હેતુ માટે સી.પી.સી. ની કલમ ૧૫૧ હેઠળ અંતર્નિહિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કર્યો છે, તો પણ વિવાદનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હોવાથી આ સેકન્ડ અપીલ ટકવાપાત્ર છે. નીચલી અપીલ અદાલતે નિઃશંકપણે અગ્રજિયાના મુદ્દા અંગે પક્ષકારોના મૂળભૂત હકો પર ન્યાયનિર્ણય કર્યો છે. મુદ્દાનો આવો નિર્ણય એ હકીકતનો નિર્દેશ કરે છે કે તેણે આ મુદ્દા પર આખરી ન્યાયનિર્ણય કર્યો હતો.

૨૯. આ સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતા અંગેના મારા મતને દઢ કરવા માટે, હું આ વિષય પરના કેટલાક પૂર્વ ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરવા અને તેના પર આધાર રાખવા ધારું છું. ખૂબ ચંદ (મૃતક તરફે કાયદેસરના પ્રતિનિધિઓ) શ્રીમતી કટોરી દેવી વિ. રામ ચન, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૮ અલાહાબાદ ૬૪ ના કેસમાં, સેકન્ડ અપીલની ટકવાપાત્રતા અંગે એ કારણોસર પ્રાથમિક વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે વાદગ્રસ્ત હુકમને 'હુકમનામું' ગણી શકાય નહીં કારણ કે તેણે પક્ષકારો વચ્ચેના વાદનો નિર્ણય કર્યો નથી કે તેમાં રહેલા હુકમને સી.પી.સી. ના નિયમ ૨૩-એ અથવા નિયમ ૨૫ સાથે વાંચતાં ઓર્ડર ૪૧ નિયમ ૨૩ હેઠળ આવતો હુકમ કહી શકાય નહીં.

અલાહાબાદ હાઈકોર્ટના વિદ્વાન સિંગલ જજે, આવી દલીલને નકારી કાઢતાં, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું :

"[૧૧] આ અપીલ ટકવાપાત્ર છે કે નહીં તે પ્રશ્ન પર વિચારણા કરવા આગળ વધતા પહેલાં એ તપાસવું સુસંગત છે કે શું નીચલી અપીલ અદાલત માત્ર મુદ્દા નં. ૨ પર જરૂરી જણાય તેવો મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવો રજૂ કરવા માટે બંને પક્ષકારોને તક આપવા માટે વિદ્વાન મુન્સિફને કેસ પાછો રિમાન્ડ કરવામાં અને મુદ્દા નં. ૧ પર નોંધાયેલ તારણો વિદ્વાન મુન્સિફ પર બંધનકર્તા ગણાશે એવું ઠરાવવામાં વાજબી હતી કે કેમ. અપીલકર્તાની ફરિયાદ એ છે કે રિમાન્ડનો હુકમ માત્ર મુદ્દા નં. ૨ પર જ કરવામાં આવ્યો છે જ્યારે પક્ષકારો વચ્ચેના વાદનો નિર્ણય કરતા મુદ્દા નં. ૧ ને મુન્સિફ પર બંધનકર્તા રહેવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે.

[૧૨] હાલની અપીલ વર્ષ ૧૯૬૮ માં સદર સંહિતાની કલમ ૪૭ સાથે વાંચતાં કલમ ૧૦૦ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલ છે જે નવી સંહિતા તારીખ ૧.૨.૧૯૭૭ થી અમલમાં આવી હોવાથી અસુધારિત રહી હતી. એ બાબતે કોઈ પડકાર નથી કે નીચેના કારણોસર અપીલ થઈ શકશે :

(એ) નિર્ણય કાયદાની અથવા કાયદાનું બળ ધરાવતી કોઈ પ્રથાની વિરુદ્ધ હોવો;

(બી) નિર્ણય કાયદાના અથવા કાયદાનું બળ ધરાવતી પ્રથાના કોઈ

મહત્વના મુદ્દાનો નિર્ણય કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હોવો;

(સી) આ સંહિતા દ્વારા અથવા તે સમયે અમલમાં હોય તેવા અન્ય કોઈ કાયદા દ્વારા જોગવાઈ કરવામાં આવેલ કાર્યપદ્ધતિમાં કોઈ મહત્વની ભૂલ અથવા ખામી, જેણે સંભવતઃ ગુણદોષ પર કેસના નિર્ણયમાં ભૂલ અથવા ખામી ઉત્પન્ન કરી હોય, જૂની સંહિતાની કલમ ૨, પેટા-ખંડ (૨) હેઠળ "હુકમનામું" ની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કરવામાં આવેલ છે : --

"(૨) "હુકમનામું" એટલે ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ જે, તેને વ્યક્ત કરતી અદાલતને સંબંધ છે ત્યાં સુધી, દાવામાં વિવાદમાં રહેલી તમામ અથવા કોઈપણ બાબતો અંગે પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરે છે અને તે પ્રાથમિક અથવા આખરી હોઈ શકે છે. તેમાં દાવા અરજી નકારી કાઢવાનો અને કલમ ૧૪૪ હેઠળના કોઈપણ પ્રશ્નના નિર્ણયનો સમાવેશ થતો હોવાનું માનવામાં આવશે, પરંતુ તેમાં નીચેનાનો સમાવેશ થશે નહીં --

(એ) કોઈપણ ન્યાયનિર્ણય કે જેમાંથી હુકમ સામેની અપીલ તરીકે અપીલ થઈ શકે છે, અથવા

(બી) કસૂર બદલ નામંજૂર કરવાનો કોઈપણ હુકમ."

[૧૩] વાદીએ વિભાજન અને તેના કબજા માટે દાવો દાખલ કર્યો હતો.

જો આખરી હુકમનામું પસાર થતા પહેલાં અમુક સુખાધિકાર સંબંધી દબાણ અસ્તિત્વમાં હતું, તો એ વિચારવું સુસંગત રહેશે કે શું હુકમનામાની બજવણીમાં અદાલતને આવા સુખાધિકાર સંબંધી દબાણને તોડી પાડ્યા પછી અને દૂર કર્યા પછી કબજો સોંપવાની હકૂમત રહેશે કે કેમ. અપીલકર્તા તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે રજૂઆત કરી છે કે નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા ઘડવામાં આવેલ મુદ્દાનો નિર્ણય કરતી વખતે, આ મુદ્દાનો આખરી અને નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય અને ન્યાયનિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે. વધુમાં એવું તારણ નોંધવામાં આવ્યું છે કે મુદ્દા નં. ૧ પર લેવાયેલ નિર્ણય મુન્સિફ પર બંધનકર્તા રહેશે. આમ એ સ્પષ્ટ છે કે પક્ષકારો વચ્ચેના વાદનો ન્યાયનિર્ણય કરતું તારણ નોંધવામાં આવ્યું છે. નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા મુદ્દા નં. ૧ પર નોંધવામાં આવેલ તારણે આમ પક્ષકારોના હકો પર નિર્ણાયક રીતે ન્યાયનિર્ણય કર્યો છે અને આમ તે 'હુકમનામું' શબ્દના કાર્યક્ષેત્રમાં આવશે. હાલના કેસમાં નીચલી અપીલ અદાલતે મુદ્દા નં. ૧ નો આખરી નિર્ણય કરતી વખતે માત્ર મુદ્દા નં. ૨ પર નિર્ણય કરવા માટે કેસને રિમાન્ડ કર્યો છે. આવો નિર્ણય સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે મુદ્દા નં. ૧ નો આખરી નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે અને વિવાદના આવા નિર્ણય અને ન્યાયનિર્ણય વિરુદ્ધ અપીલ ટકવાપાત્ર રહેશે. જોકે, નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ ચોક્કસ તારણ આખરી નિર્ણય છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટેની કસોટી એ તારવવાની છે કે શું

રિમાન્ડના હુકમ દ્વારા નીચલી અપીલ અદાલતે વિવાદના તમામ મુદ્દાઓના નિર્ણય માટે કેસને રિમાન્ડ કર્યો છે કે પછી વિવાદમાં રહેલા કેટલાક મુદ્દાઓનો નિર્ણય કર્યો છે અને બાકીના મુદ્દાઓના નિર્ણય માટે કેસને રિમાન્ડ કર્યો છે. હાલના કેસમાં નીચલી અદાલતે મુદ્દા નં. ૧ નો આખરી નિર્ણય કર્યો છે અને આમ આ મુદ્દા પર અપીલકર્તાના હકોને અસમર્થ બનાવ્યા છે. પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદનો આમ આખરી નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે. આ મતને સુંદર આહિર વિ. મુસ્સામત ફૂલઝરીયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ પટણા ૫૩૪ ના કેસમાં સમર્થન મળે છે. રામ કિશોર વિ. યશપાલ કુંવર, એ.આઈ.આર. ૧૯૪૧ અલાહાબાદ ૨૨૪ ના કેસમાં સમાન મત લેવામાં આવ્યો હતો અને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જો હુકમ પક્ષકારો વચ્ચે ઉપસ્થિત થયેલા અને હુકમનામાની બજવણી, મુક્તિ અથવા સંતોષને લગતા વિવાદમાં પક્ષકારોના હકો અને જવાબદારીઓનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરે, તો અપીલ થઈ શકશે. આ કસોટી લાગુ કરતાં એવું જણાય છે કે નીચલી અપીલ અદાલતે નિર્ણાયક રીતે ઠરાવ્યું છે કે આખરી હુકમનામું તૈયાર કરવામાં આવ્યા પછી કબજો સોંપવા અંગેનું હુકમનામું વાદીને દબાણો દૂર કરીને તેની બજવણી કરવાની પરવાનગી આપશે નહીં. હાજી અબ્દુલ કરીમ વિ. મોહમ્મદ ઈસ્માઈલ, ૧૯૭૮ યુ.પી.આર.સી.સી. ૬૯૧ ના કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જો સમગ્ર હુકમનામું રદ કરવામાં આવ્યું હોય અને કેસ

રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યો હોય તો સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૩, નિયમ ૧ હેઠળ રિમાન્ડના હુકમમાંથી માત્ર પ્રથમ અપીલ જ થઈ શકશે. આવા સંજોગોમાં કોઈ સેકન્ડ અપીલ થઈ શકશે નહીં. વધુમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે હુકમના બે અલગ ભાગોને ધ્યાનમાં લેતાં અપીલકર્તાને બંને ઉપાયો ઉપલબ્ધ હતા અને સેકન્ડ અપીલ પણ ટકવાપાત્ર હતી. હાલના કેસમાં નીચલી અપીલ અદાલતનો હુકમ માત્ર રિમાન્ડનો હુકમ નથી. તે બે ભાગમાં છે અને તે રીતે આ અપીલ સંપૂર્ણપણે સક્ષમ છે.

[૧૪] વધુમાં એ નોંધી શકાય કે નીચલી અપીલ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે માત્ર કબજો સોંપવાની દાદનો દાવો કરતા વિભાજન માટેના આખરી હુકમનામાની બજવણીમાં બજવણી અદાલતને સુખાધિકાર સંબંધી દબાણને તોડી પાડવાનો અને દૂર કરવાનો હુકમ કરવાની કોઈ હકૂમત ન હતી પરંતુ મુદ્દા નં. ૨ પર તારણ નોંધતી વખતે એવું ઠરાવ્યું છે કે અપીલનો ગુણદોષ પર નિર્ણય કરી શકાય તેમ નથી અને કોઈ વિકલ્પ બાકી ન રહેતાં વિદ્વાન મુન્સિફ દ્વારા નવેસરથી ટ્રાયલ માટે કેસને રિમાન્ડ કર્યો છે. જોકે, નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે મુદ્દા નં. ૧ પરનું તારણ અને મુદ્દા નં. ૨ માં સમાવિષ્ટ તારણ પણ તેના દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા મુજબ વિદ્વાન મુન્સિફ પર બંધનકર્તા રહેશે. આમ એ સ્પષ્ટ છે કે કબજો સોંપવાના મુદ્દા પર આખરી ન્યાયનિર્ણય થયો હતો અને આવો નિર્ણય હુકમનામા બરાબર ગણાય છે. દેખીતી રીતે જ

સામાન્ય તારણ અને પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણય કરતા તારણ વચ્ચે તફાવત છે. નિઃશંકપણે હુકમનામું તૈયાર કરવામાં ન પડ્યા આવે પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે નીચલી અદાલતનો હુકમ જે પક્ષકારોના હકોનો આખરી નિર્ણય કરે છે તે હુકમનામું નથી. નીચલી અપીલ અદાલતે નિઃશંકપણે કબજા માટેના વિવાદ અંગે પક્ષકારોના મૂળભૂત હકો પર ન્યાયનિર્ણય કર્યો છે. મુદ્દાનો આવો નિર્ણય એ હકીકતનો નિર્દેશ કરે છે કે તેણે આ પાસા પર આખરી ન્યાયનિર્ણય કર્યો છે.

[૧૫] દિનામણી વિ. પરમાનંદ ચૌધરી, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૦ ઓરિસ્સા ૧૭૭ ના કેસમાં કુલ બેંચના ચુકાદામાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે હુકમનામું સૂચવે છે કે તે વિવાદમાં રહેલી તમામ અથવા કોઈપણ બાબત અંગે પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરતી ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ હોવી જોઈએ. દેખીતી રીતે નીચલી અપીલ અદાલતનો હુકમ માત્ર રિમાન્ડનો હુકમ નથી પરંતુ તેણે પક્ષકારોના હકોનો આખરી નિર્ણય કર્યો છે અને આમ તે "હુકમનામું" શબ્દના અર્થને આકર્ષિત કરશે અને આમ અપીલકર્તાને હાલની અપીલ ટકાવી રાખવા સક્ષમ બનાવશે. પાર્શ્વ પ્રોપર્ટીઝ લિમિટેડ વિ. એ.કે. બોઝ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ પટણા ૩૦૮ ના ચુકાદાથી મારા મતને વધુ સમર્થન મળે છે. હાલના કેસમાં પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરતી ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ છે અને તે રીતે અપીલ

ટકવાપાત્ર છે. કાનજી હીરજીભાઈ વિ. જીવરાજ ધરમશી, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ ગુજરાત ૧૫૨ ના કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં મુદ્દા પર આખરી ન્યાયનિર્ણય થયો હોય ત્યાં આવો નિર્ણય હુકમનામા બરાબર ગણાય છે. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં એ સ્પષ્ટ છે કે મુદ્દા નં. ૧ પરનું તારણ 'હુકમનામું' શબ્દની વ્યાખ્યાને આકર્ષિત કરશે અને અપીલ કાયદેસર રીતે ટકવાપાત્ર છે.

[૧૬] સામાવાળા તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે રજૂઆત કરી છે કે મુદ્દા નં. ૧ પરના વાદગ્રસ્ત તારણને હુકમનામું ગણી શકાય નહીં તે દલીલ વજુદ વિનાની છે. એ સુપ્રસ્થાપિત કાયદો છે કે સેકન્ડ અપીલ માત્ર હુકમનામા વિરુદ્ધ જ થઈ શકશે. ઉપર દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેમ મુદ્દા નં. ૧ પરનું તારણ 'હુકમનામું' શબ્દની વ્યાખ્યાને આકર્ષિત કરશે તેથી સામાવાળા તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલની એ દલીલ કે કોઈ અપીલ થઈ શકતી નથી તે ફગાવી દેવાને પાત્ર છે. સામાવાળા તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલ વતી કરવામાં આવેલ બીજી દલીલ કે આવો હુકમ સી.પી.સી. ની કલમ ૧૫૧ હેઠળ પસાર કરવામાં આવેલ છે તે પણ એટલી જ નકારી કાઢવાને પાત્ર છે. એ સ્પષ્ટ છે કે સી.પી.સી. ની કલમ ૧૫૧ હેઠળના હુકમ વિરુદ્ધ કોઈ અપીલ થઈ શકશે નહીં પરંતુ ઉપર દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેમ વિવાદનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હોવાથી અપીલ થઈ શકશે."

૩૦. રાજસ્થાન હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેંચને, માણકલાલ વિ. મદનલાલ, લોઝ

(રાજ.) ૧૯૫૪(૨) ૧૫ ના કેસમાં, સેકન્ડ અપીલમાં લગભગ આવા જ સમાન મુદ્દા પર વિચારણા કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો હતો. ન્યાયમૂર્તિ વાંચૂ (તેઓ તે સમયે જે હોદ્દા પર હતા તે મુજબ) એ, બેંચ વતી ચુકાદો આપતાં, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું :

"ચાલો આપણે 'હુકમનામું' શબ્દની વ્યાખ્યાનું વિશ્લેષણ કરીએ. અદાલતના નિર્ણયને હુકમનામું કહી શકાય તે પહેલાં, નીચેની શરતો પૂર્ણ થવી જોઈએ - (૧) ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ હોવી જોઈએ. (૨) તે અભિવ્યક્તિ, તેને વ્યક્ત કરતી અદાલતને સંબંધ છે ત્યાં સુધી, પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરતી હોવી જોઈએ. (૩) આ નિર્ણય દાવામાં વિવાદમાં રહેલી તમામ અથવા કોઈપણ બાબતો અંગે હોઈ શકે છે.

અપીલકર્તા તરફે હાજર રહેલા શ્રી મુરલીમનોહર રજૂઆત કરે છે કે આ કેસમાં ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ છે, કારણ કે પ્રથમ અપીલ અદાલતે પોતાના નિર્ણય અનુસાર હુકમનામું ઘડ્યું છે, અને તેથી પ્રથમ શરત સંતોષાય છે. તેઓ વધુમાં રજૂઆત કરે છે કે બીજી શરત પણ સંતોષાય છે, કારણ કે પ્રથમ અપીલ અદાલતે તેની સમક્ષના બે પ્રશ્નો પૈકીના એક પ્રશ્ન પર, એટલે કે ગીરો છોડાવવાના વાદીના હક પર, પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કર્યો છે. તેઓ વધુમાં રજૂઆત કરે છે કે ત્રીજી શરત પણ સંતોષાય છે કારણ કે ન્યાયનિર્ણય હુકમનામું

બને તે માટે એ જરૂરી નથી કે તેણે દાવામાં વિવાદના તમામ મુદ્દાઓનો નિર્ણય કરવો જ જોઈએ, જો દાવામાં વિવાદમાં રહેલી કોઈપણ બાબતનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરવામાં આવે તો તે પૂરતું છે.

અમારો એવો મત છે કે શ્રી મુરલીમનોહરની દલીલ સાચી છે, અને આ કેસમાં પ્રથમ અપીલ અદાલતનો નિર્ણય હુકમનામા બરાબર ગણાય છે.

રહીમભોય હબીબભોય વિ. સી.એ. ટર્નરના કેસમાં, ૧૮૮૨ ની દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૫૯૫ માં આવતા 'આખરી' શબ્દના અર્થ અંગે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો. તે હિસાબો માટેનો દાવો હતો, અને પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થયો હતો કે શું પ્રતિવાદી હિસાબ આપવા માટે જવાબદાર હતો કે કેમ. તેનો બચાવ એવો હતો કે તે જવાબદાર ન હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે નિર્ણય કર્યો કે તે અંશતઃ હિસાબ આપવા માટે જવાબદાર હતો, અને હિસાબો લેવાનો હુકમ કર્યો. આમાંથી હાઈકોર્ટમાં અપીલ કરવામાં આવી હતી, અને ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને વ્યવહારુ રીતે કાયમ રાખવામાં આવ્યું હતું. જોકે, હાઈકોર્ટે એ કારણોસર પ્રિવી કાઉન્સિલમાં અપીલ કરવાની પરવાનગી આપવાનો ઇનકાર કર્યો હતો કે હુકમનામું આખરી ન હતું. પ્રિવી કાઉન્સિલના માનનીય ન્યાયમૂર્તિઓએ ઠરાવ્યું કે તે સંજોગોમાં હુકમનામું આખરી હતું અને ખાસ પરવાનગી મંજૂર કરી. વાદી વતી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે આ કેસ એ કારણોસર અલગ પડે છે કે તે હુકમનામું હવે પ્રાથમિક હુકમનામું ગણાશે અને અપીલને પાત્ર રહેશે. તે

વાત સાચી છે, પરંતુ પ્રિવી કાઉન્સિલના માનનીય ન્યાયમૂર્તિઓના ચુકાદા પાછળનું કારણ એ હતું કે હિસાબ લેવો જોઈએ કે ન લેવો જોઈએ તે મુદ્દાનો આખરી નિર્ણય થઈ ગયો હતો, અને તેથી તે ન્યાયનિર્ણય હુકમનામા બરાબર ગણાયો હતો, અને અંકગણિતની ગણતરીઓ, જે અંતે ચોક્કસ રકમ માટેના હુકમનામામાં પરિણમશે, તે ત્યાં સુધી કરવામાં આવી ન હોવા છતાં અપીલ થઈ શકશે.

સૈયદ મઝહર હુસૈન વિ. મુસ્સામત બોધા બીબીના કેસમાં, પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થયો હતો કે શું પ્રિવી કાઉન્સિલમાં અપીલ કરવાની પરવાનગી મંજૂર કરવી જોઈતી હતી કે કેમ. તે કેસમાં વસિયતનામા દ્વારા બક્ષિસ પર દાવો માંડવામાં આવ્યો હતો. અન્ય બચાવો પૈકી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કોઈ માન્ય બક્ષિસ ન હતી. ટ્રાયલ કોર્ટે ઠરાવ્યું કે વસિયતનામું સાબિત થયું ન હતું, અને દાવામાં ઉઠાવવામાં આવેલ અન્ય મુદ્દાઓનો નિર્ણય કર્યા વિના તે નામંજૂર કર્યો. હાઈકોર્ટમાં અપીલ કરવામાં આવી હતી જેણે નિર્ણય કર્યો કે વસિયતનામા દ્વારા બક્ષિસ માન્ય હતી અને અન્ય મુદ્દાઓ પર નિર્ણય માટે દાવો રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રિવી કાઉન્સિલમાં અપીલ કરવાની પરવાનગી માટે હાઈકોર્ટમાં અરજી કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તે એ કારણોસર નામંજૂર કરવામાં આવી હતી કે જે હુકમ સામે વાંધો લેવામાં આવ્યો હતો તે આખરી હુકમ ન હતો. પ્રિવી કાઉન્સિલના માનનીય ન્યાયમૂર્તિઓએ ઠરાવ્યું કે હાઈકોર્ટનું હુકમનામું

આખરી હતું કારણ કે દાવામાં મુખ્ય મુદ્દાનો આખરી નિર્ણય થઈ ગયો હતો, અને તે નિર્ણય પછી તે અંગે ફરી ક્યારેય વિવાદ થઈ શકશે નહીં. ઉપર ટાંકેલા રહીમભોય હબીબભોયના કેસમાં પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલ સિદ્ધાંત પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

આ બે કેસો, અમારા મતે, એ સિદ્ધાંતો પ્રસ્થાપિત કરે છે કે જેના પર અદાલતે એ નિર્ણય કરવાનો હોય છે કે શું પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદમાં રહેલા કેટલાક હકોનો નિર્ણય થયો છે કે કેમ. જો આવો આખરી નિર્ણય થયો હોય, અને તે ન્યાયનિર્ણય ઔપચારિક રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હોય તો દેખીતી રીતે જ અપીલનો હક રહે છે. જોકે એ ઉમેરવું જોઈએ કે આ કેસો બિલકુલ આ મુદ્દા પર નથી કારણ કે પ્રિવી કાઉન્સિલમાં અપીલો અંગેની જોગવાઈઓ કંઈક અંશે અલગ છે.

બિલકુલ આ જ મુદ્દા પરના કેસો તરફ વળતાં, આપણે ભૈરબ ચંદ્ર દત્ત વિ. કાલી કુમાર દત્તનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ. તે કેસમાં દાવો વિભાજન માટેનો હતો, અને ટ્રાયલ કોર્ટે તે નામંજૂર કર્યો હતો. અપીલ કરવામાં આવી હતી અને પ્રથમ અપીલ અદાલતે, દાવામાંના કોઈપણ મુદ્દાનો નિર્ણય કર્યા વિના, ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને ઉલટાવ્યા પછી ફરીથી ટ્રાયલ ચલાવવાનો હુકમ કર્યો હતો. ત્યારબાદ હાઈકોર્ટમાં સેકન્ડ અપીલ કરવામાં આવી હતી અને પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થયો હતો કે શું સેકન્ડ અપીલ થઈ શકશે કે કેમ. જે મત લેવામાં આવ્યો હતો, તે એ હતો કે ટ્રાયલ કોર્ટના

હુકમનામાને ઉલટાવતું ડિસ્ટ્રિક્ટ જજનું હુકમનામું હોવાથી અપીલ થઈ શકતી હતી. આ કેસે અંતિમવાદી મત લીધો છે, અને જો અમે આદરપૂર્વક કહી શકીએ તો તેણે દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) માં આવતી "હુકમનામું" શબ્દની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં લીધી નથી. વ્યાખ્યા મુજબ એ જરૂરી છે કે દાવામાં વિવાદમાં રહેલી તમામ અથવા કોઈપણ બાબતો અંગે પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક નિર્ણય થયેલો હોવો જોઈએ, અને તે કેસમાં ડિસ્ટ્રિક્ટ જજે કશું જ નક્કી કર્યું ન હતું. તેથી અમને લાગે છે કે આપણે તે કેસ જેટલે દૂર જઈ શકીએ નહીં. પરંતુ જ્યાં પ્રથમ અપીલ અદાલત દાવામાં વિવાદમાં રહેલી કોઈપણ બાબતો પર આખરી નિર્ણય પર આવી હોય, અને ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને ઉલટાવે અને અન્ય મુદ્દાઓ પર નિર્ણય માટે કેસને રિમાન્ડ કરે, ત્યાં કલમ ૨ (૨) માંના તે શબ્દના અર્થમાં હુકમનામું ગણાશે, અને અપીલ થઈ શકશે.

૩. પરમાનંદ કુમાર વિ. ભોન લોહારના કેસમાં, એ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે કલમ ૧૫૧ હેઠળનો રિમાન્ડનો હુકમ ત્યારે જ અપીલપાત્ર છે જ્યારે તે હુકમનામા બરાબર ગણાય. જ્યાં રિમાન્ડનો હુકમ માત્ર ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને રદ કરે છે અને પોતે નિર્ણય માટે ઉઠાવવામાં આવેલ કોઈપણ મુદ્દાનો નિર્ણય કરતો નથી, અને દાવામાં વિવાદમાં રહેલી કોઈપણ બાબતો અંગે પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણય કરતો નથી, ત્યાં તે હુકમનામા બરાબર ગણી શકાય નહીં અને તેને હુકમ તરીકે જ ગણવો

જોઈએ, અને હુકમનામા તરીકે તેની વિરુદ્ધ કોઈ અપીલ થઈ શકશે નહીં. માત્ર એ હકીકત કે હુકમ ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને ઉલટાવે છે અને વાદીને તે હેઠળ પ્રાપ્ત થયેલ મૂલ્યવાન હકથી વંચિત કરે છે, તે રિમાન્ડના હુકમને હુકમનામું બનાવશે નહીં, સિવાય કે તે હુકમ પોતે આ દાવામાં વિવાદમાં રહેલી બાબતો અંગે નિર્ણય માટે ઉપસ્થિત થતા કોઈપણ મુદ્દાનો નિર્ણય કરતો હોય. જો અમે આદરપૂર્વક કહી શકીએ તો, આ સાચો મત છે, જ્યાં પ્રથમ અપીલ અદાલત હુકમનામાને ઉલટાવે છે અને વિવાદમાં રહેલા કેટલાક મુદ્દાઓનો નિર્ણય પણ કરે છે અને આગળની ટ્રાયલ માટે કેસ પાછો મોકલે છે, ત્યાં દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) ના અર્થમાં સ્પષ્ટપણે હુકમનામું છે.

વાદી તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલ ચનમલસ્વામી રુદ્રસ્વામી વિ. ગંગાધરપ્પા બસલિંગપ્પા પર આધાર રાખે છે. તે કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ખોટા જોડાણ, સમયમર્યાદા અથવા હકૂમત અંગેનો નિર્ણય કલમ ૮૭ ના અર્થમાં પ્રાથમિક હુકમનામા બરાબર ગણાતો નથી, અને તેથી વિવાદમાં રહેલી બાબતો દીવાની અદાલતોની હકૂમત બહારની હતી તેવા પ્રાથમિક બચાવ પર વાદીની તરફેણમાં આપવામાં આવેલ નિર્ણય પ્રાથમિક હુકમનામા બરાબર ગણાતો નથી કે જેમાંથી અસફળ પક્ષકારે સદર સંહિતાની કલમ ૮૭ ના કારણે તાત્કાલિક અપીલ કરવી પડે. જોકે તે એવા દાવાનો કેસ હતો જે હકૂમતના પ્રાથમિક મુદ્દાના નિર્ણય પછી

પડતર રહ્યો હતો. અમારી સમક્ષના કેસમાં સ્થિતિ અલગ છે, અને તે એવી અપીલને લગતી છે જેનો આખરી નિર્ણય થઈ ગયો છે અને પ્રથમ અપીલ અદાલત સમક્ષ પડતર રહેતી નથી. અમે તે કેસમાં લેવામાં આવેલ મત સાથે આદરપૂર્વક સહમત છીએ; પરંતુ અમારો મત છે કે તે કેસની હકીકતો અલગ હોવાથી, તે અમારી સમક્ષના કેસની હકીકતોને લાગુ પડતો નથી.

વાદી તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે જે બીજા કેસ પર આધાર રાખ્યો તે બળીરામ ગણપતરાવ ભૂત વિ. મનોહર દામોદર ભૂત છે. તે કેસમાં કુલ બેંચને મોકલવામાં આવેલ પ્રશ્ન દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) માં આવતા "ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ" શબ્દોના અર્થ અંગેનો હતો. તે કેસની હકીકતો એવી હતી કે સહ-હિસ્સેદાર વિરુદ્ધ લંબરદાર દ્વારા દાવો માંડવામાં આવ્યો હતો. અમુક પ્રાથમિક મુદ્દાઓ ઘડવામાં આવ્યા હતા, અને ટ્રાયલ કોર્ટે આ મુદ્દાઓનો પ્રથમ પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ નિર્ણય કર્યો હતો અને ત્યારબાદ દાવાની ટ્રાયલ આગળ વધારી હતી. પ્રતિવાદી દ્વારા અપીલ કરવામાં આવી હતી, અને પ્રથમ અપીલ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે તે તારણો હુકમનામા બરાબર ગણાતા નથી અને અપીલ નામંજૂર કરી હતી. ત્યારબાદ આ બાબત હાઈકોર્ટમાં રિવિઝનમાં લઈ જવામાં આવી હતી, અને કુલ બેંચે નિર્ણય કર્યો હતો કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પ્રાથમિક મુદ્દાઓ પરનું તારણ હુકમનામા બરાબર ગણાતું ન હતું

કારણ કે તે કલમ ૨ (૨) ના અર્થમાં 'ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ' ન હતું. આ કેસ, અમારા મતે, ઉપર ઉલ્લેખિત ચનમલસ્વામી સ્વસ્વામી વિ. ગંગાધરપ્પા બસલિંગપ્પાના કેસ જેવા જ પ્રકારનો છે. તે કેસમાં પણ ટ્રાયલ કોર્ટે જ અમુક પ્રાથમિક મુદ્દાઓનો નિર્ણય કર્યો હતો, અને દાવો પડતર રહ્યો હતો. જોકે અમારી સમક્ષના કેસમાં પ્રથમ અપીલ અદાલતે એક મુદ્દાનો નિર્ણય કર્યો છે, અને ટ્રાયલ કોર્ટનો નિર્ણય ઉલટાવવામાં આવ્યો છે, અને અપીલ હવે પ્રથમ અપીલ અદાલત સમક્ષ પડતર નથી. આ સંજોગો સંપૂર્ણપણે અલગ છે, અને તેથી તે કેસમાં લેવામાં આવેલ મત હાલના કેસની હકીકતોને લાગુ પડતો નથી. શિયોલાલ બાલમુકુંદ વિ. જુગલ કિશોરના કેસમાં નાગપુર હાઈકોર્ટના અગાઉના ચુકાદાનો તે કેસમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તેને ઉલટાવવામાં આવ્યો ન હતો. તે અગાઉના કેસમાં, નાગપુર હાઈકોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે રિમાન્ડના હુકમમાંથી કોઈ અપીલ થઈ શકતી નથી સિવાય કે તે ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળ આવે, અથવા સિવાય કે તે કલમ ૨ (૨) ના અર્થમાં હુકમનામા બરાબર ગણાય તેમ કહી શકાય.

છેલ્લો કેસ, જેનો ઉલ્લેખ કરી શકાય, તે મુસ્સામત ચૌલી ઉર્ફે સુભદ્રા દેવી વિ. મુસ્સામત મેઘુ છે. તે કેસમાં, વિદ્વાન ન્યાયાધીશો એ વિચારણા કરી રહ્યા હતા કે શું ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૫ હેઠળના રિમાન્ડ પર, રિમાન્ડ કરતી અદાલત કેટલાક મુદ્દાઓ પરના અગાઉના તારણોથી બંધાયેલી છે

કે કેમ. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે પક્ષકારોને તે બાબત પર આગળ તકરાર કરવાનો કોઈ હક ન હોવા છતાં, આવા સંજોગોમાં તારણ બંધનકર્તા નથી, જો બીજી વખત કેસની સુનાવણી કરતા વિદ્વાન ન્યાયાધીશો એવું માને કે અગાઉના મત પર પુનઃવિચારણા શા માટે કરવી જોઈએ તે માટેના ખાસ કારણો છે. આ જ મત આ અદાલત દ્વારા મુસ્સામત ગોવિંદી વિ. છગન લાલમાં લેવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આ કેસો, અમારા મતે, હાલના કેસની હકીકતોને લાગુ પડતા નથી. તે એવી સ્થિતિનો ઉલ્લેખ કરે છે જ્યાં અપીલ હજુ પણ પડતર હોય અને ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૫ દ્વારા જોગવાઈ કર્યા મુજબ રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યો હોય. પરંતુ જ્યાં અપીલનો પણ નિકાલ કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૫ લાગુ પડતો નથી. આ કેસો, તેથી, હાલના કેસની હકીકતોને લાગુ પડતા નથી. એ બની શકે કે આ કેસમાં પ્રથમ અપીલ અદાલત ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૫ હેઠળ કાર્ય કરી શકી હોત કારણ કે સમયમર્યાદાનો મુદ્દો ઘડવામાં આવ્યો ન હતો, અને અપીલ પડતર રાખી શકી હોત અને સમયમર્યાદાના મુદ્દા પર ટ્રાયલ કોર્ટ પાસેથી તારણ મંગાવી શકી હોત. આવા કેસમાં કોઈ હુકમનામું ન હોત, અને આ અદાલતમાં કોઈ સેકન્ડ અપીલ થઈ શકી ન હોત. પરંતુ અમારી સમક્ષના કેસમાં પ્રથમ અપીલ અદાલતે જે કર્યું તે એ હતું કે તેણે એક મુદ્દાનો આખરી નિર્ણય કર્યો અને ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને રદ કર્યું, અને કેસને

ટ્રાયલ માટે પાછો મોકલ્યો. વિવાદમાં રહેલી બાબતો પૈકીની એક બાબત પરનો નિર્ણય, તેથી, આખરી હતો, અને પ્રથમ અપીલ અદાલત માટે તે નિર્ણયનું પુનઃઅવલોકન કરવાનું ખુલ્લું રહેશે નહીં. આ સંજોગોમાં, જ્યારે પ્રથમ અપીલ અદાલત હુકમનામું ઘડીને પોતાના નિર્ણયને ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ પણ આપે છે, ત્યારે આ અદાલતમાં સેકન્ડ અપીલનો હક રહેશે.

આ ચુકાદાઓની સમીક્ષા કરતાં, તેથી, અમે જે નિષ્કર્ષ પર આવીએ છીએ, તે એ છે કે જ્યાં અપીલ અદાલત અપીલનો સંપૂર્ણપણે નિકાલ કરે છે, અને આવા નિકાલ અનુસાર હુકમનામું ઘડે છે, અને દાવામાં વિવાદમાં રહેલી કેટલીક બાબતોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરે છે અને ત્યારબાદ ફરીથી ટ્રાયલ અથવા રિમાન્ડનો હુકમ કરે છે, ત્યાં તે નિર્ણય દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) ના અર્થમાં હુકમનામા બરાબર ગણાય છે, કારણ કે ત્યાં ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ છે જે તેને વ્યક્ત કરતી અદાલતને સંબંધ છે ત્યાં સુધી, દાવામાં વિવાદમાં રહેલી કેટલીક બાબતો અંગે પક્ષકારોના હકોનો નિર્ણાયક રીતે નિર્ણય કરે છે. પ્રથમ અપીલ અદાલત દ્વારા બિલકુલ આ જ કરવામાં આવ્યું છે, અને તેથી, અમારો એવો મત છે કે આ અદાલતમાં સેકન્ડ અપીલ થઈ શકે છે.

સામાવાળા તરફેણા વિદ્વાન કાઉન્સેલ રજૂઆત કરે છે કે જો આ સાચો મત હોય તો ઓર્ડર ૪૩, નિયમ ૧ (યુ) માં ખાસ જોગવાઈ દ્વારા ઓર્ડર ૪૧,

નિયમ ૨૩ હેઠળ રિમાન્ડના હુકમમાંથી અપીલની જોગવાઈ કરવાની કોઈ જરૂરિયાત ન હતી. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળ રિમાન્ડનો હુકમ, જેટલા અંશે તે ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને ઉલટાવે છે, જે પ્રાથમિક મુદ્દાના નિર્ણય પર આધારિત છે, તે અમારા દ્વારા અર્થઘટન કરવામાં આવ્યા મુજબ દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) ના અર્થમાં હુકમનામા બરાબર ગણાઈ શકે છે, શરત એ છે કે અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલ ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ હોય. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અમે જે મત લીધો છે તે મુજબ આ જોગવાઈ બિનજરૂરી બની જશે, અને આ જોગવાઈ ત્યાં છે તે હકીકત દર્શાવે છે કે રિમાન્ડનો હુકમ, કોઈપણ સંજોગોમાં હુકમનામા બરાબર ગણાઈ શકે નહીં. અમે આ દલીલ સ્વીકારી શકીએ નહીં. અમને એવું જણાય છે કે પૂરી કોર્ટ ફીની ચુકવણી ટાળવા માટે કદાચ ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળના હુકમોના કિસ્સામાં ઓર્ડર ૪૩, નિયમ ૧ (ચુ) હેઠળ અપીલ માટે ખાસ જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. ઓર્ડર ૪૩, નિયમ ૧ (ચુ) માંની આ ખાસ જોગવાઈને કારણે જ પક્ષકારો માટે થોડા રૂપિયાની નિયત કોર્ટ ફી પર ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળના હુકમ વિરુદ્ધ અપીલ કરવાનું શક્ય બને છે. અમે જે મત લીધો છે તે મુજબ, જો ન્યાયનિર્ણયની ઔપચારિક અભિવ્યક્તિ પણ હોય તો ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળનો હુકમ હુકમનામા બરાબર ગણાઈ શકે છે; પરંતુ આ ખાસ જોગવાઈના અભાવે

હુકમનામાની જેમ પૂરી કોર્ટ ફી ચૂકવવી પડશે. એ બની શકે કે ધારાસભ્યે વિચાર્યું હોય કે ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ હેઠળના વિશિષ્ટ કેસોમાં પક્ષકારોને પૂરી કોર્ટ ફી ચૂકવવામાંથી બચાવવા માટે આ ખાસ જોગવાઈ કરવી જોઈએ. કોઈપણ સંજોગોમાં, આ ખાસ જોગવાઈની હાજરી, અમારા મતે, જ્યારે દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨ (૨) નું અર્થઘટન તદ્દન સ્પષ્ટ હોય ત્યારે તે અર્થઘટનમાં કોઈ તફાવત કરી શકે નહીં.

૪. એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પ્રથમ અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમનામાને ન તો પ્રાથમિક કહી શકાય કે ન તો આખરી, અને તેથી તે બિલકુલ હુકમનામું નથી, અને તેને માત્ર રિમાન્ડના હુકમ તરીકે જ ગણવું જોઈએ. અમારો એવો મત છે કે જ્યાં સુધી પ્રથમ અપીલ અદાલતને સંબંધ છે, આ કેસમાં પસાર કરવામાં આવેલ હુકમ આખરી હુકમનામા બરાબર ગણાયો હતો, કારણ કે જ્યાં સુધી અપીલના નિકાલને સંબંધ હતો ત્યાં સુધી તે અદાલતને આગળ કશું જ કરવાનું બાકી ન હતું. તેથી, અમે ઠરાવીએ છીએ કે આ કેસમાં સેકન્ડ અપીલ થઈ શકે છે."

૩૧. આમ, ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, હું ઠરાવું છું કે આ સેકન્ડ અપીલ ટકવાપાત્ર છે અને આવા સંજોગોમાં હું અગ્રજિયાના હક અંગેના મુખ્ય મુદ્દાની ગુણદોષ પર તપાસ કરવા આગળ વધું છું.

૩૨. અગ્રજિયાના હક પર કરવામાં આવેલ મુખ્ય રજૂઆતો પર વિચારણા કરવા હું

આગળ વધું તે પહેલાં, મારે નીચેની બે અદાલતો દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણો જોવા જોઈએ. મને ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો તદ્દન સ્પષ્ટ અને વિશ્વતાપૂર્ણ જણાય છે. ટ્રાયલ કોર્ટે, વાદીઓના અગ્રક્રિયાના હક અંગેના તેમના કેસની મૂલવણી કરતી વખતે, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું :

"ઉપરોક્ત કાયદાની જોગવાઈને ધ્યાનમાં લેતાં એ સ્પષ્ટ થાય છે કે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૮ ની અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં ઉલ્લેખિત વારસદારો હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ મુજબ અગ્રક્રિયાના હક માટે દાવો સંસ્થિત કરી શકે છે. વાદીઓએ દાવા અરજીના ફકરા-૧ માં પેઢીનામું રજૂ કરેલ છે અને તેને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું જણાય છે કે દાવાવાળી મિલકત ચતુરભાઈ ધરમદાસ પટેલની માલિકીની હોવાથી અને તેઓ બિનવસિયતી અવસાન પામ્યા હોવાથી, તે આશાભાઈ, અંબાલાલભાઈ અને કાળીદાસભાઈને મળી હતી. ત્યારબાદ, મૃતક ચતુરભાઈ ધરમદાસ પટેલના વારસદારો વચ્ચે તેનું વિભાજન કરવામાં આવ્યું હતું. સદર વિભાજન અંગેની નોંધ આંક-૪૦ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ છે. સદર વિભાજન મુજબ, સ્વર્ગસ્થ ચતુરભાઈ ધરમદાસ પટેલની મિલકતો તેમના વારસદારો - આશાભાઈ, અંબાલાલભાઈ અને કાળીદાસભાઈ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, ઉપરોક્ત વારસદારોના મૃત્યુ પછી, આ મિલકતો આ દાવાના વાદી નં. ૧, ૬ થી ૧૦ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલ છે. આમ, એવું માની શકાય કે, મૃતક

આશાભાઈ, અંબાલાલભાઈ અને કાળીદાસભાઈના મૃત્યુ પછી, વાદી નં. ૧, ૬ થી ૧૦ ને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ - ૮ માં અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં ઉલ્લેખિત વારસદારો મુજબ વિભાજિત મિલકતોમાં હકો છે. હાલના પ્રતિવાદી - દિપક નટવરભાઈ પટેલ વાદી નં. ૧ - નટવરભાઈ આશાભાઈ પટેલના પુત્ર છે. તેથી, વાદી નં. ૧ હયાત હોવાથી, પ્રતિવાદીને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ માં જણાવ્યા મુજબ અનુસૂચિના વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકે ગણી શકાય નહીં. આમ, હાલના પ્રતિવાદી હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની અનુસૂચિના વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકે આવરી લેવાતા ન હોવાથી, તેમની વિરુદ્ધનો હાલનો દાવો અને તેમાં અરજ કરવામાં આવેલ દાદ મંજૂર કરી શકાય નહીં.

(૧૪) તદુપરાંત, તેમની દલીલોના સમર્થનમાં, વાદીએ એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ કેરળ ૧૯, જે.ટી. ૨૦૦૮(૬) એસ.સી. ૩૫૪, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ મદ્રાસ ૫૧૬, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૮ ઓરિસ્સા ૧૫૬, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૦ ઓરિસ્સા ૭, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૧ પટણા ૮૫ માં રિપોર્ટેડ નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટ અને નામદાર હાઈકોર્ટના ચુકાદાઓમાં પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલ સિદ્ધાંત પર આધાર રાખેલ છે. એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ કેરળ ૧૯, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ મદ્રાસ ૫૧૬, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૮ ઓરિસ્સા ૧૫૬, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૦ ઓરિસ્સા ૭,

એ.આઈ.આર. ૨૦૧૧ પટણા ૯૫ માં રિપોર્ટેડ નામદાર હાઈકોર્ટના ચુકાદાઓમાં પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં લેતાં, તેમાં એવું ઠરાવવામાં આવેલ છે કે, હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ મુજબ, અગ્રજિયાનો હક માત્ર અનુસૂચિના વર્ગ-૧ ના વારસદારોને જ લાગુ પડે છે.

(૧૫) તદુપરાંત, વાદીએ જે.ટી. ૨૦૦૮(૬) એસ.સી. ૩૫૪ માં રિપોર્ટેડ નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલ સિદ્ધાંત પર આધાર રાખેલ છે. જોકે, આ ચુકાદામાંની હકીકતો હાલના કેસની હકીકતો કરતાં અલગ છે અને, તેથી, તેમાં પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંત હાલના કેસમાં મદદરૂપ થઈ શકે નહીં કારણ કે તે ચુકાદામાં સી.પી.સી. ના ઓર્ડર-૬ નિયમ-૧૭ ની જોગવાઈઓ અંગે વિવાદ હતો અને, તેથી, તેની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી અને તેમાં હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ હેઠળ કોઈ સિદ્ધાંત પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો ન હતો. આમ, ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ વાદી નં. ૧ મુદ્દા નં. ૧ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયેલ છે. તેથી, હું મુદ્દા નં. ૧ નો મારો જવાબ નકારમાં આપું છું.

મુદ્દા નં. ૩ :

(૧૬) આ મુદ્દાની વિગતવાર ચર્ચા મુદ્દા નં. ૧ માં આવરી લેવામાં આવેલ હોવાથી, પુનરાવર્તન ટાળવા માટે તેની અહીં ચર્ચા કરવામાં આવતી નથી. પરંતુ, તે મુદ્દાની ચર્ચાને હાલના મુદ્દાના ભાગ તરીકે ધ્યાનમાં લેતાં અને

વાદી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું જણાય છે કે, વાદીઓ એ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે કે તેઓને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ મુજબ પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ અગ્રક્રિયાનો હક છે. આવા સંજોગોમાં, દાવા અરજીના ફકરા-૯ (બી) માં માંગવામાં આવેલ દાદ આનુષંગિક દાદ છે અને, તેથી, તે પણ મંજૂર કરી શકાય નહીં. તેથી, હું મુદ્દા નં. ૩ નો નિર્ણય નકારમાં કરું છું અને ન્યાયના હિતમાં, મુદ્દા નં. ૪ હેઠળ નીચે મુજબનો આખરી હુકમ પસાર કરવામાં આવે છે."

૩૩. નીચલી અપીલ અદાલતે, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ તારણોને માન્ય રાખતી વખતે, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

"૬. અપીલકર્તાઓએ હાલની અપીલ મંજૂર કરવા માટેના કારણો નિર્દિષ્ટ કર્યા છે, જે એવા છે કે, વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે રેકર્ડ પરના દસ્તાવેજો અને મૌખિક પુરાવાની મૂલવણી કરવામાં મહત્વની ભૂલ કરી છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ વાદગ્રસ્ત ચુકાદો અને હુકમનામું નક્કી કરતી અને પસાર કરતી વખતે કાયદાની સુસંગત જોગવાઈઓનું તેના સાચા હાર્દ અને પરિપ્રેક્ષ્યમાં અર્થઘટન કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ તારણ કાઢવામાં મહત્વની ભૂલ કરી છે કે વાદીઓ દાવો સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ તારણ કાઢવામાં ભૂલ કરી છે કે વાદીઓ પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ અગ્રક્રિયાના હક માટેનો દાવો પ્રસ્થાપિત કરવામાં

નિષ્ફળ ગયા છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ દાવાના પ્લીડિંગ્સ અને તેમાં વાદીઓ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ દસ્તાવેજી પુરાવાઓની મૂલવણી કરવામાં સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ ગઈ છે અને તે રીતે, ગંભીર ભૂલ કરી છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ એ હકીકતની મૂલવણી કરવામાં સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ ગઈ છે કે દાવાવાળી મિલકત હિન્દુ અવિભાજિત બિનવસિયતી સંયુક્ત કુટુંબની મિલકત છે અને વાદીઓ કાયદેસરના વારસદારો છે જેમણે દાવાવાળી મિલકત પર હક, ટાઈટલ અને હિત પ્રાપ્ત કરેલ છે. વાદી નં. ૧ હયાત હોવા છતાં, તેમણે પોતાના પુત્રને હકપત્રકમાં દાખલ કરાવ્યો હતો અને પ્રતિવાદી તેમના પુત્રો પૈકીનો એક હોવાથી તેને વાદીઓની જાણ બહાર અને નોટિસ આપ્યા વિના ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં પોતાના હિસ્સા પૂરતી દાવાવાળી મિલકત વેચવાનો સંપૂર્ણ હક અને ટાઈટલ હોઈ શકે નહીં. સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની જોગવાઈ આવી સ્થિતિમાં વાદીઓને પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ અગ્રજિયાના હકનો અમલ કરવા માટે રક્ષણ આપે છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ વાદીઓ પ્રત્યે સંપૂર્ણપણે પૂર્વગ્રહયુક્ત હતી અને દાવાની કાર્યવાહીમાં પૂર્વનિર્ધારિત હતી. અન્યાયની દહેશતથી, વાદીઓએ નામદાર હાઈકોર્ટ સમક્ષ દાવાની તબદીલીની માંગણી કરતી રિટ પિટિશન દાખલ કરેલ હતી. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવેલ છે કે વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે વાદીઓનો કેસ રેકર્ડ પર વિધિવત રીતે સાબિત થયેલ વિવિધ દસ્તાવેજી પુરાવાઓ રજૂ કરીને

અને વાદીઓના સમર્થનકારી અખંડિત મૌખિક પુરાવાથી રેકર્ડ પર સ્પષ્ટપણે પ્રસ્થાપિત થયેલ છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે, કાયદાની સુપ્રસ્થાપિત સ્થિતિ મુજબ, વાદીઓએ અવિભાજિત બિનવસિયતી મિલકતના વારસદારો હોવાથી દાવાવાળી મિલકતમાં હક પ્રાપ્ત કરેલ છે અને તેઓ જાહેરાત અને કાયમી મનાઈદુકમની માંગણી કરતો રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ દાખલ કરીને સક્ષમ દીવાની અદાલતનો આશરો લેવાનો કાયદામાં ઉપાય ધરાવે છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે વાદીઓ પૂર્વ-હકદારના કાયદેસરના વારસદારો છે અને દાવાવાળી મિલકતના હકપત્રકમાં તેઓના નામની નોંધ પડી હતી, અને તેથી, વાદીઓને દાવાવાળી મિલકતમાં સંપૂર્ણ ટાઈટલ મળ્યું હતું અને સહ-વારસદાર દ્વારા કોઈપણ ખતેલ પહોંચાડવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે તો તે વાદીને કાયદામાં ઉપલબ્ધ ઉપાય મેળવવા હકદાર બનાવી શકે છે, જેવું હાલના કેસમાં કરવામાં આવ્યું હતું. વાદીઓને દાવાવાળી મિલકતમાં અગ્રક્રિયાનો હક છે અને પક્ષકારોના પેઢીનામાને જોતાં હાલના પ્રતિવાદી પ્રશ્નવાળી જમીનના પૂર્વ-હકદારના સીધા વારસદાર છે. તેથી, જ્યારે પ્રતિવાદી પોતાનામાં આવું હિત હોવાનું જણાવીને દાવાવાળી મિલકતમાં પોતાના અવિભાજિત હિસ્સા અથવા હિત અંગે વ્યવહાર કરવા અથવા તબદીલ કરવા પ્રયાસ કરી રહ્યા છે, ત્યારે હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની

જોગવાઈ સ્પષ્ટપણે લાગુ પડે છે અને વાદીઓ (અહીંના અપીલકર્તાઓ) ની તરફેણમાં સદર હિત પ્રાપ્ત કરવા માટે અગ્રિક્રિયાનો સ્પષ્ટ હક આપે છે. જો વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ એ મતલબનું તારણ કે પ્રતિવાદીને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ હેઠળ વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકે ગણી શકાય નહીં તે સાચું તારણ હોવાનું માની લેવામાં આવે, તો પણ પ્રતિવાદી દાવાવાળી મિલકતમાં કોઈ હિતનો દાવો કરી શકે નહીં. જ્યારે વાદીઓ નિર્વિવાદપણે વર્ગ-૧ ના વારસદાર છે, ત્યારે દાવામાં હુકમનામું થવું જોઈતું હતું. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ વાદીઓ દ્વારા ટાંકવામાં આવેલ અને આધાર રાખવામાં આવેલ ચુકાદાઓ/સંદર્ભોની મૂલવણી કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે, અને તે રીતે, કાયદાની વિરુદ્ધ તારણો આપીને ભૂલ કરી છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ એ હકીકતની મૂલવણી કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે કે દાવામાં પ્રતિવાદીને અનેક નોટિસો બજાવેલ હોવા છતાં, પ્રતિવાદી ન તો દાવામાં હાજર થયા હતા કે ન તો દાવામાં રજૂ કરવામાં આવેલ હકીકતોનું ખંડન કરવા અને વાદીઓના દાવાને ખોટો સાબિત કરવા માટે કોઈ મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવાઓ રજૂ કર્યા હતા. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે દસ્તાવેજી પુરાવાઓથી સમર્થિત, દાવા અંગેની અપીલકર્તાઓની રજૂઆતને ખોટી સાબિત કરવાનો બોજો પ્રતિવાદી પર હતો અને પ્રતિવાદીએ આવો બોજો નિભાવ્યો નથી. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે પ્રતિવાદીને નોટિસની બજવણી

થઈ હોવા છતાં તેમણે હાજર થવાનું અને કોઈ જવાબ રજૂ કરવાનું પસંદ કર્યું ન હતું. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ તારણ કાઢવામાં ભૂલ કરી છે કે સદર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૮ માં નિર્દિષ્ટ વારસદારો પ્રશ્નવાળી જમીન પર અગ્રક્રિયાના હકનો દાવો કરી શકે છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે જો પ્રતિવાદી વર્ગ-૧ ના વારસદાર નથી, અને પિતા-વાદી નં. ૧ હયાત હોવાથી તેમને વર્ગ-૧ ના વારસદાર માની શકાય નહીં, તો તે તારણ પર પણ વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે દાવો મંજૂર કરવો જોઈતો હતો. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવેલ છે કે વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે જો પ્રતિવાદી વર્ગ ૧ ના વારસદારની શ્રેણીમાં આવતા નથી, તો તેઓને ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં દાવાવાળી મિલકત પૂરતા હિત અંગે વ્યવહાર કરવાનો કે તબદીલ કરવાનો હક હોઈ શકે નહીં, ખાસ કરીને, જ્યારે તેમના પિતા-વાદી નં. ૧ હજી હયાત છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે એ ધ્યાનમાં લેવું જોઈતું હતું કે દાવાવાળી મિલકત બિનવસિયતી અને અવિભાજિત સંયુક્ત હિન્દુ કુટુંબની મિલકત છે અને પ્રતિવાદી વારસદારો પૈકીના એક હોવાથી તેઓ ત્રાહિત પક્ષકારની તરફેણમાં અવિભાજિત હિત અંગે વ્યવહાર કરી શકે નહીં કે તબદીલ કરી શકે નહીં અને તે પણ અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ અન્ય વારસદારોની સંમતિ મેળવ્યા વિના અને કાયદાની યોગ્ય પ્રક્રિયા અનુસર્યા વિના. તેથી, વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે તારણોમાં ભૂલ કરી છે અને કાયદાના

સુપ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યું નથી. અંતે એવી અરજ કરવામાં આવેલ છે કે વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો અને હુકમનામું દેખીતી રીતે જ ગેરકાયદેસર, ભૂલભરેલું અને ટકી ન શકે તેવું છે. આવા કારણોસર, અપીલકર્તાઓએ હાલની અપીલ મંજૂર કરવા અને વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદો અને હુકમનામું રદ કરવા અરજ કરેલ છે.

૮. ઉપરોક્ત હકીકતો અને પ્લીડિંગ્સને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અપીલના નિર્ણય માટે નીચેના મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત થાય છે.

(૧) શું અપીલકર્તા સાબિત કરે છે કે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ માં તારીખ ૦૬/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ વિદ્વાન ૮મા એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદો અને હુકમનામું, કાયદાના કાર્યક્ષેત્રમાં નથી ?

(૨) શું અપીલકર્તા સાબિત કરે છે કે રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ નં. ૧૦૫૬/૨૦૧૫ માં તારીખ ૦૬/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ વિદ્વાન ૮મા એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજ, અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદો અને હુકમનામું, વિપરીત, મનસ્વી અથવા ભૂલભરેલું છે ?

(૩) શું દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાના ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૧ હેઠળ
આ અદાલત દ્વારા દખલગીરી કરવાની કોઈ જરૂરિયાત છે ?

(૪) શો હુકમ ?

૯. અહીં નોંધવામાં આવેલ કારણોસર ઉપરોક્ત મુદ્દાઓના જવાબ નીચે
મુજબ છે.

(૧) નકારમાં.

(૨) નકારમાં.

(૩) આખરી હુકમ મુજબ.

(૪) આખરી હુકમ મુજબ."

"...હવે વાદીઓની દાવા અરજીના કથનો, વાદીઓ દ્વારા રેકર્ડ પર રજૂ
કરવામાં આવેલ દસ્તાવેજ પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતાં, પ્રતિવાદીએ દાવા
અરજીની હકીકતોનું ખંડન કરેલ નથી અને પ્રતિવાદી દ્વારા રેકર્ડ પર કોઈ
દસ્તાવેજ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવેલ નથી. આવા સંજોગોમાં વાદીઓનો
દાવો નામંજૂર કરતો, ગુણદોષ પર વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર
કરવામાં આવેલ ચુકાદો અને હુકમનામું કાયદાના સુપ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતોની
વિરુદ્ધ અથવા દસ્તાવેજ પુરાવાની વિરુદ્ધ નથી તેથી તેમાં કોઈ
દખલગીરીની જરૂર નથી. પરંતુ હકીકતો પરથી જણાય છે કે ત્રાહિત
વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ અગાઉનો દાવો હજુ પડતર છે અને

વાદીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ હાલનો દાવો વિરોધાભાસી નિર્ણય ટાળવા માટે એક જ અદાલત દ્વારા નિર્ણય થવો જરૂરી છે. બંને દાવાઓ સમાન મિલકતોને લગતા હોવા છતાં અને પક્ષકારો પણ સમાન હોવા છતાં બંને દાવાઓ અલગ અલગ અદાલતમાં પડતર છે. ત્રાહિત વ્યક્તિ દ્વારા સંસ્થિત કરવામાં આવેલ અગાઉના દાવામાં “વિવાદમાં રહેલી બાબત સીધી રીતે અને મૂળભૂત રીતે સમાન” છે. તેથી વાદીઓએ હાલનો દાવો માત્ર અગ્રક્રિયાના હકોની જાહેરાત અને અમલ માટે દાખલ કરેલ નથી. તેથી બે દાવાઓના વિરોધાભાસી નિર્ણયને ટાળવા માટે, આ બે દાવાઓ પૈકી, એક દાવો ટ્રાયલ અને નિર્ણય માટે પડતર છે. તેથી ન્યાયના હિતમાં અપીલકર્તાઓની અપીલને ધ્યાનમાં લેતાં હાલના દાવાની પણ ત્રાહિત પક્ષકાર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ દાવાની સાથે ટ્રાયલ ચલાવવી અને નિર્ણય કરવો જરૂરી છે. તેથી ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા જે દાવાનો નિર્ણય કરવામાં આવેલ છે તેમાં કોઈ દખલગીરીની જરૂર નથી પરંતુ જો પક્ષકારોએ કોઈ પુરાવો રજૂ કરવાની જરૂર હોય તો ટ્રાયલ કોર્ટે તેને રેકર્ડ પર મૂકવો પડશે અને દાવાનો નવેસરથી નિર્ણય કરવો પડશે કારણ કે પ્રતિવાદી હાજર રહેવામાં અને કોઈ દસ્તાવેજ કે મૌખિક પુરાવો રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે. જો પક્ષકારો આ દાવામાં નવેસરથી કોઈ પુરાવો રજૂ કરવા માંગતા હોય તો વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ પક્ષકારોને રેકર્ડ પર લાવવા પરવાનગી આપશે અને જો તેઓને તેમ કરવાનું યોગ્ય લાગે તો

ટ્રાયલ કોર્ટ પક્ષકારોને રેકર્ડ પર પુરાવો રજૂ કરવા પરવાનગી આપશે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટને એવો પણ આદેશ આપવામાં આવે છે કે જો જરૂરિયાત ઊભી થાય તો નવેસરથી પુરાવો નોંધવાની જરૂર હોય તો તે મુજબ દાવાનો નિર્ણય કરવો અને સમાન મિલકતો માટે અને સમાન પક્ષકારો વચ્ચે બે અલગ અલગ અદાલતોના કોઈપણ વિરોધાભાસી મતો ટાળવા માટે આ દાવાની સાથે સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૨૦૧૫ ની એકસાથે ટ્રાયલ ચલાવવી. તેથી ટ્રાયલ કોર્ટના તારણોને ધ્યાનમાં લેતાં તેને કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવાની જરૂર નથી પરંતુ પક્ષકારો દ્વારા જરૂરી પુરાવાઓ રજૂ કરવામાં આવ્યા પછી બંને દાવાનો ગુણદોષ પર નિર્ણય કરવા ટ્રાયલ કોર્ટને આદેશ આપવાની પણ જરૂર છે. ખરાઈ મુજબ સ્પેશિયલ સિવિલ સ્યુટ નં. ૨૦૫/૧૫ જ્યાં એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજની અદાલતમાં પડતર છે, હાલનો દાવો પણ આ અદાલતમાં તબદીલ કરવાનો રહેશે, જો પક્ષકારો પુરાવો રજૂ કરવા માંગતા હોય તો રજૂ કરી શકશે. ટ્રાયલ કોર્ટ કાયદા દ્વારા પ્રસ્થાપિત જોગવાઈઓ અને કાર્યપદ્ધતિ અનુસાર બંને દાવાનો નિર્ણય કરશે."

૩૪. હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ નીચે મુજબ વંચાય છે :

"૨૨. અમુક કિસ્સાઓમાં મિલકત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક. – (૧)
જ્યાં, આ અધિનિયમના પ્રારંભ પછી, કોઈ બિનવસિયતી વ્યક્તિની કોઈ સ્થાવર મિલકતમાંનું, અથવા તેના દ્વારા એકલા હાથે અથવા અન્યોની

સાથે મળીને ચલાવવામાં આવતા કોઈ વ્યવસાયમાંનું હિત, અનુસૂચિના વર્ગ ૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારોને મળે છે, અને આવા વારસદારો પૈકીનો કોઈ એક વારસદાર મિલકત અથવા વ્યવસાયમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે, ત્યાં અન્ય વારસદારોને તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક રહેશે.

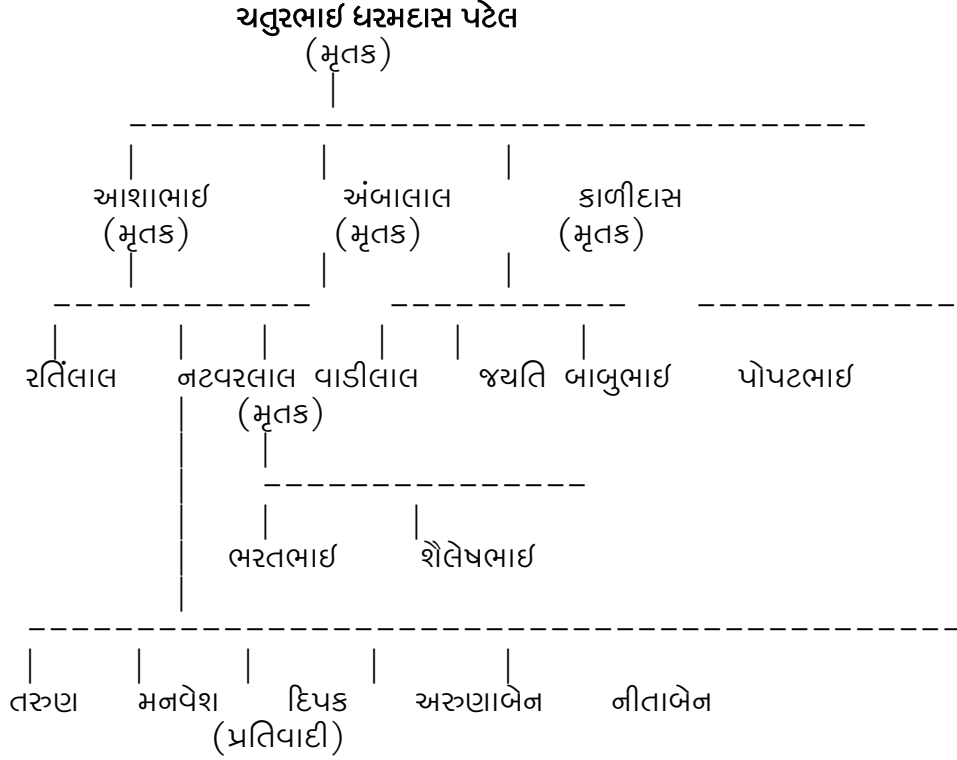
(૨) આ કલમ હેઠળ મૃતકની મિલકતમાંનું કોઈપણ હિત જે અવેજ બદલ તબદીલ કરી શકાશે તે અવેજ, પક્ષકારો વચ્ચે કોઈ કરાર ન હોય તેવા સંજોગોમાં, આ અંગે અદાલતમાં અરજી કરવામાં આવ્યેથી અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવશે, અને જો હિત પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકનાર કોઈ વ્યક્તિ આ રીતે નક્કી કરવામાં આવેલ અવેજ બદલ તે પ્રાપ્ત કરવા તૈયાર ન હોય, તો આવી વ્યક્તિ અરજીનો અથવા અરજીને આનુષંગિક તમામ ખર્ચ ચૂકવવા માટે જવાબદાર રહેશે.

(૩) જો અનુસૂચિના વર્ગ ૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારો આ કલમ હેઠળ કોઈ હિત પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકતા હોય, તો જે વારસદાર તબદીલી માટે સૌથી વધુ અવેજની ઓફર કરે તેને અગ્રતા આપવામાં આવશે.

સ્પષ્ટીકરણ:-- આ કલમમાં, 'અદાલત' એટલે જેની હકૂમતની હદમાં સ્થાવર મિલકત આવેલી હોય અથવા વ્યવસાય ચલાવવામાં આવતો હોય તે અદાલત, અને તેમાં રાજ્ય સરકાર સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામા

દ્વારા આ અંગે નિર્દિષ્ટ કરે તેવી અન્ય કોઈપણ અદાલતનો સમાવેશ થાય છે."

૩૫. કૌટુંબિક પેઢીનામાનો ચાર્ટ ચિત્રને વધુ સ્પષ્ટ કરશે :

૩૬. મૂળ પૂર્વજની મિલકત અથવા વ્યવસાયમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકનાર સહ-વારસદારનો હિસ્સો પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક વર્ગ-૧ ના બે અથવા વધુ વારસદારો પર એકસાથે ઉત્તરાધિકાર અને મિલકત મળવાના કિસ્સાઓ પૂરતો મર્યાદિત છે. દેખીતી રીતે, આ કલમનો ઉદ્દેશ વર્ગ-૧ ના સભ્યો તરીકે એક જ સમયે અનેક વ્યક્તિઓ દ્વારા એકસાથે ઉત્તરાધિકાર મળવાથી મિલકતના નાના ખાતાઓના પણ વિખંડન અને ટુકડા થવામાં પરિણમતી અગવડભરી અસરોને ઓછામાં

ઓછા અમુક અંશે ઘટાડવાનો રહેલો છે. અમુક અંશે આ કલમ સહ-વારસદારને, જો તે તેમ ઈચ્છે તો, મિલકતને કુટુંબમાં જાળવી રાખવા અને કૌટુંબિક મિલકતના ઉપભોગમાં અજાણી વ્યક્તિના પ્રવેશને ટાળવા સક્ષમ બનાવે છે. જ્યારે કલમ ૨૨ નો ખંડ (૧) સહ-વારસદાર દ્વારા તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવા માટે અગ્રતાનો હક આપે છે, ત્યારે ખંડ (૨) જો સહ-વારસદારો કિંમત અંગે સંમત થઈ શકે તેમ ન હોય તો, અગ્રતાના હકનો ઉપયોગ કરવા માંગતા સહ-વારસદારો દ્વારા ચૂકવવાપાત્ર અવેજની રકમ અથવા મૂલ્ય નક્કી કરવા માટેની જોગવાઈ કરે છે. જો અગ્રતાના હકનો ઉપયોગ કરવા માંગતો કોઈ સહ-વારસદાર, અરજી પર અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલ અવેજ બદલ હિત પ્રાપ્ત કરવા તૈયાર ન હોવાનું જણાય, તો તેને ખરીદી પૂર્ણ કરવા માટે ફરજ પાડી શકાય નહીં, પરંતુ તેને અરજીના તમામ ખર્ચ માટે જવાબદાર ઠેરવી શકાય છે. કલમ ૨૨ નો ખંડ ૩ જોગવાઈ કરે છે કે, જો તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવા માટે વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ સહ-વારસદારો વચ્ચે સ્પર્ધા હોય, તો જે વારસદાર સૌથી વધુ કિંમતની ઓફર કરે તેને અગ્રતા આપવામાં આવશે. આટલું કહ્યા પછી, સંસદ અગ્રતાના હકનો ઉપયોગ કેવી રીતે અને ક્યારે કરવો તે પ્રસ્થાપિત કરી શકી હોત.

૩૭. એનાયત કરવામાં આવેલ હક હાર્દરૂપે અગ્રક્રિયાનો હક છે. ન્યાયમૂર્તિ મહમૂદ ગોબિંદ દેવલ વિ. ઇનાયતુલ્લાહ, ૧૮૮૫ આઈ.એલ.આર.

(અલાહાબાદ) ૭૭૫ માં, અગ્રિકિયાના મુસ્લિમ કાયદાની તપાસ કરતી વખતે નીચેના ભાવાર્થના મુસ્લિમ ગ્રંથો ટાંકે છે:

"કોઈપણ વ્યક્તિ માટે ત્યાં સુધી વેચાણ કરવું કાયદેસર નથી જ્યાં સુધી તેણે પોતાના સહ-દાયાદોને જાણ ન કરી હોય, જેઓ પોતાની ઈચ્છા મુજબ તે લઈ શકે છે અથવા જતું કરી શકે છે; અને જો તેણે આવી જાણ કર્યા વિના વેચાણ કર્યું હોય, તો સહ-દાયાદને તે હિસ્સા પર અગ્રતાનો હક રહે છે. મુસ્લિમ કાયદાના અગ્રિકિયાના લક્ષણો સુસ્પષ્ટ બન્યા છે. અગ્રિકિયાના હક સંબંધિત કાયદાઓ (જુઓ આગ્રા અગ્રિકિયા) અધિનિયમ (૧૧/૧૯૨૨) સામાન્ય રીતે અગ્રિકિયાનો હક ધરાવનારાઓને પૂર્વ નોટિસ આપવાની જોગવાઈ કરે છે. જ્યારે અદાલતને જણાય કે વાદીને અગ્રિકિયાનો હક છે, પરંતુ દેખીતી કિંમત એ સાચી કિંમત નથી, ત્યારે અદાલત દ્વારા વાસ્તવિક કિંમત નક્કી કરવા માટેની જોગવાઈઓ જોવા મળે છે. ચુસ્ત અર્થમાં કહી શકાય તેવા અગ્રિકિયાના હકનો દાવો કરવાનો પ્રસંગ, અથવા દેશના ઘણા ભાગોમાં પ્રવર્તમાન ખરીદીના અગ્રતાના હકનો અમલ કરવા માટે દાવો કરવાનું કારણ, માત્ર સહ-વારસદાર દ્વારા વેચાણ થવા પર જ ઉપસ્થિત થાય છે. તે આવશ્યકપણે એવું જ હોવું જોઈએ, કારણ કે તે હક વેચાણ કરવા માટે ફરજ પાડવાનો નથી, પરંતુ જ્યારે વેચાણનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવે ત્યારે ખરીદનાર બનવાની પસંદગી કરવાનો હક છે. જો કોઈ વ્યક્તિ અન્ય વારસદારનો સંદર્ભ લીધા

વિના પોતાનું હિત વેચી દે, તો સહ-વારસદાર માટે તે બાબત આગળ વધારવા માટે સદર અધિનિયમમાં કોઈ જોગવાઈનો અભાવ શું તેની વિરુદ્ધ તે બાબતનો અંત લાવી શકે? જો જોગવાઈનો અભાવ નિર્ણાયક હોય, તો અગ્રતાનો હક આપવો નિર્ણયક અને સંપૂર્ણપણે મૂલ્યહીન છે. કલમ ૨૨ ઘડવાનો મૂળ ઉદ્દેશ જ નિષ્ફળ જશે. કટલર વિ. વાન્ડ્સવર્થ સ્ટેડિયમ લિમિટેડ, ૧૯૪૯ એ.સી. ૩૯૮ માં લોર્ડ સાયમન્ડ્સના શબ્દોનો ઉપયોગ કરીએ તો, 'કાયદો માત્ર એક પવિત્ર આકાંક્ષા બની રહેશે.' તેથી, ચાલો આપણે આ બાબતના ન્યાયશાસ્ત્રીય પાસાની તપાસ કરીએ. કલમ ૨૨ દ્વારા સહ-વારસદારોને આપવામાં આવેલ હક નિઃશંકપણે એક મૂલ્યવાન હક છે. આ કલમ જોગવાઈ કરે છે કે અન્ય વારસદારોને હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક રહેશે. જ્યારે એક સહ-વારસદાર બીજા સહ-વારસદારને તેનું હિત વેચવા માટે ફરજ પાડી શકતો નથી, ત્યારે જો તે પોતાનું હિત વેચવા માંગતો હોય, તો અન્ય સહ-વારસદારોને તે હિત ખરીદવાનો વૈધાનિક હક છે; જો તેઓ યોગ્ય અવેજ ચૂકવવા તૈયાર હોય. આ વૈધાનિક હક આવશ્યકપણે પોતાનું હિત વેચવા માંગતા સહ-વારસદાર પર અનુરૂપ ફરજ લાદે છે. આપણા ન્યાયશાસ્ત્રનો એ મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે કે, જ્યાં કાનૂની હક છે, ત્યાં અદાલતમાં કાર્યવાહી દ્વારા અમલ કરી શકાય તેવી અનુરૂપ ફરજ છે. વળી ઉબી જસ ઇબી રેમેડિયમ જ્યાં હક છે ત્યાં ઉપાય છે. આ સૂત્રમાં 'જસ' શબ્દનો અર્થ કંઈક

કરવાની અથવા માંગણી કરવાની કાનૂની સત્તા સૂચવતો હોવાનું સમજવામાં આવે છે. પ્રોફેસર હોલેન્ડ દ્વારા કાનૂની હકની વ્યાખ્યા "રાજ્યની સંમતિ અને સહાયથી, બીજાના કાર્યોને નિયંત્રિત કરવાની એક વ્યક્તિમાં રહેલી ક્ષમતા" તરીકે કરવામાં આવી છે. સિવાય કે આ કલમને સંસદના પવિત્ર ઉપદેશ તરીકે જોવામાં આવે અને કાયદેસર રીતે અમલ કરી શકાય તેવા હક તરીકે ન જોવામાં આવે, વ્યથિત સહ-વારસદાર પોતાના હકની માન્યતા માટે અને પોતાને તે હક સુનિશ્ચિત કરવા સારું જરૂરી દાદ માટે અદાલતની સહાય માંગી શકે છે. ધારાસભ્ય પોતાના કાયદાને બ્રુટમ ફુલ્મેન બનાવવાનો ઇરાદો રાખતું નથી. જો કોઈ કાયદો ફરજ ઊભી કરે છે--અહીં પ્રથમ તબક્કે સહ-વારસદારોને હિસ્સો ઓફર કરવાની ફરજ આવશ્યકપણે સમાવિષ્ટ છે જ્યારે કાયદા દ્વારા એવું કહેવામાં આવે છે કે જ્યારે સહ-વારસદાર પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે ત્યારે અગ્રતાનો હક ઉપસ્થિત થાય છે--અને કાયદો કોઈ ઉપાયની જોગવાઈ કરતો નથી કે ઘડતો નથી, ત્યારે કોમન લો હેઠળની કાર્યવાહી સ્પષ્ટપણે સક્ષમ છે. આ ફરજ તેના ભંગ સાથે સમાપ્ત થઈ જતી અપૂર્ણ જવાબદારી પૈકીની નથી. જો જવાબદાર વ્યક્તિના ખોટા કૃત્યથી હક નાશ પામી શકતો હોય, તો તેને કાયદામાં હક તરીકે ગણી શકાય નહીં."

૩૮. કલમ ૨૨ ની વિવિધ જોગવાઈઓના વાંચનથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે

સંસદનો ઇશદો વર્ગ-૧ ના વારસદારો તરીકે વારસો મેળવતા સહ-વારસદારોને વાસ્તવિક હક આપવાનો હતો. આ કલમ પરાધીન ન કરનારા વારસદારોને પોતાનું હિત પરાધીન કરવા માંગતા સહ-વારસદારના કાર્યને નિયંત્રિત કરવાની અને તેમને હિત તબદીલ કરવા માટે તેને ફરજ પાડવાની ક્ષમતા આપે છે. જ્યારે રાજ્ય કાયદા દ્વારા સહ-વારસદારોને આ હક આપે છે, ત્યારે તેઓ સૌથી અસરકારક રીતે તે નિયંત્રણનો ઉપયોગ કરવા માટે અદાલતોનો આશરો લેવા હકદાર છે.

૩૯. વર્ગ-૧ ના વારસદારો દ્વારા વારસામાં મળેલ મિલકતનું વૈધાનિક લક્ષણ હોવાથી એવું કહી શકાય કે તે જમીન સાથે સંલગ્ન રહે છે અને અજાણ્યા ખરીદનારને બંધનકર્તા રહે છે. હું કલમ ૨૨ જે રીતે વાંચું છું તે મુજબ, સંસદે દેશમાં પ્રવર્તમાન અગ્રક્રિયાના કાયદાઓમાં હકના બેવડા પાસાને ધ્યાનમાં રાખ્યું હોવું જોઈએ : (૧) ઓફર કરવામાં આવે તે માટેનો પ્રાથમિક અથવા મૂળભૂત હક અને (૨) સહ-વારસદારોનો ગૌણ અથવા ઉપાયાત્મક હક - જો મિલકત તેઓને પ્રથમ ઓફર કર્યા વિના વેચવામાં આવે તો ખરીદનાર પાસેથી તે લઈ લેવાનો હક. મારા મતે, સંસદે અગ્રક્રિયાના પ્રાથમિક હક પર ભાર મૂક્યો છે અને સંજોગો અનુસાર તેને ઘડવા માટે અદાલતો માટે ઉપાયાત્મક હક કોમન લો પર છોડી દીધો છે.

૪૦. અવધ વિ. ગજાધર જયપુરા, ૧૯૫૫ ૧ એસ.સી.આર. ૭૦ માં, ન્યાયમૂર્તિ મુખર્જી (તેઓ તે સમયે જે હોદ્દા પર હતા તે મુજબ) એ, અગ્રક્રિયાના

મુસ્લિમ કાયદાનો ઉલ્લેખ કરતાં, નિર્દેશ કર્યો કે અગ્રજિયાનો હક ત્યારે જ અમલપાત્ર બને છે જ્યારે વેચાણ થાય છે, પરંતુ તે હક વેચાણની પૂર્વે અસ્તિત્વમાં હોય છે. અગ્રજિયાના મુસ્લિમ કાયદાની સાચી સ્થિતિ આ શબ્દોમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે:

"સાચી કાનૂની સ્થિતિ એવી જણાય છે કે અગ્રજિયાનો કાયદો મિલકતની માલિકી પર એ હદ સુધી મર્યાદા અથવા અસમર્થતા લાદે છે કે તે માલિકોના વેચાણના અબાધિત હકને નિયંત્રિત કરે છે અને તેને પોતાની મિલકત તેના સહ-હિસ્સેદારને વેચવા ફરજ પાડે છે....જમીનમાં જે વ્યક્તિ સહ-હિસ્સેદાર છે....તેને પરિણામસ્વરૂપે મિલકતના માલિક પર જે બોજો લાદવામાં આવેલ છે તેને અનુરૂપ લાભ અથવા ફાયદો મળે છે; ભલે તે વેચાયેલી મિલકતમાં વાસ્તવિક હિત બરાબર ગણાતો ન હોય. સમગ્ર બાબતનું હાર્દ એ છે કે અગ્રજિયાના હકનો લાભ તેમજ બોજો જમીન સાથે સંલગ્ન રહે છે અને તે સમયે જમીનના માલિક દ્વારા અથવા તેની વિરુદ્ધ અમલમાં મૂકી શકાય છે ભલે અગ્રજિયાનો હક ધરાવનારનો હક જમીનમાંના જ હિત બરાબર ગણાતો ન હોય. અહીં કાનૂની સિદ્ધાંતનું નિરૂપણ અગ્રજિયાના મુસ્લિમ કાયદાની કોઈ વિશિષ્ટતા પર આધારિત નથી. પોતાના સહ-વારસદારના ખરીદીના અગ્રતાના હકને તાબે થવાની સહ-વારસદાર પરની જવાબદારીને મિલકતની માલિકી પરની મર્યાદા અથવા અસમર્થતા તરીકે ગણવામાં આવે છે, જે હદ સુધી તે માલિકના

વેચાણના અબાધિત હકને નિયંત્રિત કરે છે. હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ સહ-વારસદારના પોતાના હિતના વેચાણના અબાધિત હક પર નિયંત્રણ અથવા મર્યાદા લાદે છે. વારસો મળતાં તે પોતાના વેચાણની સત્તા પરના નિયંત્રણ અને તેના સહ-વારસદારોમાં રહેલા અનુરૂપ હકને આધીન મિલકત મેળવે છે. પંજાબ અગ્રક્રિયા અધિનિયમ, જે હકની વ્યાખ્યા કરે છે અને તેના અમલ માટે કાર્યપદ્ધતિની જોગવાઈ કરે છે, તેની સાથે કામ પાર પાડતી વખતે સામાન્ય રીતે પ્રવર્તમાન અગ્રક્રિયાના હકનો ઉલ્લેખ કરતાં, ન્યાયમૂર્તિ સુબ્બા રાવ (તેઓ તે સમયે જે હોદ્દા પર હતા તે મુજબ) એ બિશન સિંહ વિ. ખઝાન સિંહ, ૧૯૫૯ ૧ એસ.સી.આર. ૮૭૮ માં અવલોકન કર્યું:

(૧) અગ્રક્રિયાનો હક એ વેચાયેલી વસ્તુ પરનો હક નથી પરંતુ વેચાવા જઈ રહેલી વસ્તુની ઓફર મેળવવાનો હક છે. આ હકને પ્રાથમિક અથવા અંતર્નિહિત હક કહેવામાં આવે છે. (૨) અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારને વેચાયેલી વસ્તુનો પીછો કરવાનો ગોણા હક અથવા ઉપાયાત્મક હક છે. (૩) તે અવેજીકરણનો હક છે પરંતુ પુનઃખરીદીનો હક નથી એટલે કે, અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનાર સમગ્ર સોદો લઈ લે છે અને મૂળ ખરીદનારનું સ્થાન ગ્રહણ કરે છે.

અહીં ઉપર ટાંકેલા કેસમાં વિદ્વાન ન્યાયાધીશ દ્વારા ઉલ્લેખિત, ધની નાથ વિ. બુધુ, ૧૩૬ પી.આર. ૧૮૯૪ માં ન્યાયમૂર્તિ પ્લાઉડનના ચુકાદામાંથી

એક ફરો ટાંકવો ઉપયોગી છે:

બીજાની માલિકીની જમીન, તે વ્યક્તિ દ્વારા તબદીલી કરવાના પ્રસંગે, પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક મને તે જમીન પરનો હક કે તે જમીનમાંનો હક જણાતો નથી. તે જસ એડ રેમ એલિએનમ એકિવેન્ડમ છે, અને જસ ઇન રે એલિએના નથી. જમીનના માલિકનો હક, ટાઇટલ અને હિત, જે અગ્રક્રિયાના હકોને આધીન છે, તે એ સંજોગોથી મર્યાદિત કે પ્રભાવિત થતું નથી કે તે આ રીતે આધીન છે. તબદીલી થવા પર જે હક, ટાઇટલ અને હિત પસાર થાય છે તે બિલકુલ સમાન જ હોય છે, ભલે તબદીલી અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારને કરવામાં આવે કે અગ્રક્રિયાનો હક ન ધરાવનારને કરવામાં આવે, માત્ર તફાવત એટલો જ છે કે પાછળના કિસ્સામાં તબદીલી કોઈપણ અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારની અરજથી રદબાતલ થવાને પાત્ર હોય છે. અગ્રક્રિયાના હકના અસ્તિત્વથી જે ખરેખર પ્રભાવિત થાય છે તે માલિકનો હક, ટાઇટલ કે હિત નથી--પરંતુ માલિકોની તબદીલી કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ છે.... જ્યાં સુધી તેણે અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારને પ્રાપ્તિના અગ્રતાના હકનો ઉપયોગ કરવા માટે કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત તક ન આપી હોય ત્યાં સુધી....તે પોતાની ઈચ્છા મુજબ ગમે તેને તબદીલ કરવા માટે સંપૂર્ણપણે સ્વતંત્ર નથી.

હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ હેઠળ વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકે વારસો મેળવનાર સહ-વારસદારની સ્થિતિ પણ આવી જ છે. પ્રાથમિક અથવા

મુખ્ય હક, એટલે કે વેચાવા જઈ રહેલી વસ્તુની ઓફર મેળવવાનો હક, ભલે તે પોતે મિલકતમાંનું હિત કે હક ન હોય, તેમ છતાં એક અંતર્નિહિત હક તરીકે મિલકત સાથે જોડાયેલો રહે છે. અન્ય હકો ઉપાયાત્મક તરીકે અને આ પ્રાથમિક હકના અમલમાં તેમાંથી અનુસરી શકે છે, કારણ કે કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલ અગ્રતાના હકનો ધારાકીય ઇરાદા અનુસાર અદાલતો દ્વારા આદર કરવો અને અમલ કરાવવો પડે છે. અમુક મૂળભૂત ન્યાયિક સિદ્ધાંતો છે જે દરેક કાયદા દ્વારા આવશ્યકપણે પૂર્વધારિત હોય છે અને જે યોગ્ય રીતે લાગુ કરવામાં આવે ત્યારે એ નક્કી કરે છે કે કયા કાનૂની હકો અને ફરજોનો ભંગ થયો છે, અને જેઓના હકોનો ભંગ થયો છે તેઓને, જો કાયદાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું હોત અને ફરજો બજાવવામાં આવી હોત તો તેઓ જે સ્થિતિમાં હોત તેની બને તેટલી નજીકની સમાન સ્થિતિમાં મૂકવા માટે, શું કરવું જોઈએ. કોફર્સ કન્સ્ટ્રક્શન ઓફ સ્ટેટ્યુટ્સ, ૧૯૪૦ ની આવૃત્તિમાં, પાના નં. ૪૨૭ પર, ડ્વામિસ ઓન સ્ટેટ્યુટ્સને ટાંકીને, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે:

કાયદાનું ઘડતર એ એવા સામાન્ય સિદ્ધાંતોની અગાઉથી કરવામાં આવેલ સ્થાપના હોવાથી કે જેના દ્વારા નાગરિક વર્તણૂકનું નિયમન કરવાનું હોય છે, અને ન્યાયશાસ્ત્ર એ એવા સિદ્ધાંતોનું બનેલું હોવાથી કે જે અગાઉના સિદ્ધાંતોને ચોક્કસ કિસ્સાઓમાં લાગુ કરવામાં વિકસિત થાય છે, તે પરથી એ ફલિત થાય છે કે, પાછળનું ક્ષેત્ર અગાઉનું ક્ષેત્ર કેટલું વધુ કે

ઓછું સામાન્ય અથવા ચોક્કસ છે તે મુજબ વધુ કે ઓછું વિસ્તૃત હશે; જ્યારે કાયદો સૌથી વધુ સામાન્ય હોય ત્યારે ન્યાયશાસ્ત્ર સૌથી વધુ વિસ્તૃત હોય છે, અને જ્યારે કાયદો વિગતો અને ચોક્કસ બાબતોમાં સૌથી વધુ ઊંડાણમાં જાય છે ત્યારે તે સૌથી ઓછું વિસ્તૃત હોય છે. જ્યારે આવી સ્થિતિ હોય, ત્યારે તે એટલા અંશે તે સ્થાન રોકે છે જે અન્યથા ન્યાયશાસ્ત્રથી ભરાયેલું હોત. બીજી તરફ, ન્યાયશાસ્ત્ર, કાયદાનું ઘડતર ન્યાયના વહીવટમાં જે કંઈ જોગવાઈ કર્યા વિનાનું છોડી દે છે તે બધું પૂરું પાડીને, અને ત્યારબાદ ઉપસ્થિત થતા કિસ્સાઓ માટે વર્તણૂકના નિયમો તરીકે કામ કરતા સિદ્ધાંતો વિકસાવીને, એટલા અંશે તેનું સ્થાન લે છે, અને કાયદાના ઘડતરના કાર્યો બજાવે છે.

જ્યારે અદાલતો કાયદો ઘડતી નથી, ત્યારે કાયદા અને જો લાગુ પડતું હોય તો ન્યાયીપણાના જાણીતા નિયમો દ્વારા કાયદાનો અમલ કરાવી શકાય છે. સહ-વારસદારોના અગ્રતાના હકના ભંગમાં થતું વેચાણ ટાળવા માટે અદાલત, કલમોની ભાષાના મૂળ અર્થને વિકૃત કર્યા વિના, મિલકત તબદીલી અધિનિયમની કલમ ૩૮ ના અથવા વધુ પસંદગીપાત્ર રીતે કલમ ૪૦ ના પ્રથમ ભાગના સિદ્ધાંત પર આધાર રાખી શકે છે. કલમ ૩૮ નો સિદ્ધાંત એવા કિસ્સાઓમાં લાગુ કરવામાં આવ્યો છે જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને માત્ર અમુક સંજોગો હેઠળ જ સ્થાવર મિલકતનો નિંકાલ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હોય. તે હિન્દુ વિધવા અને અન્ય

મર્યાદિત વારસદારો દ્વારા કરવામાં આવતા પરાધીનકરણ, મિતાક્ષરા કાયદા હેઠળ પોતાના પુત્રના હકોના ભંગમાં પિતા દ્વારા કરવામાં આવતા પરાધીનકરણ અને મહંતો અને શેબૈતો દ્વારા કરવામાં આવતા પરાધીનકરણને લાગુ કરવામાં આવ્યો છે. એવું કહી શકાય કે સહ-વારસદાર પોતાના સહ-વારસદારોના અગ્રતાના હકનો સંદર્ભ લીધા વિના, અન્ય સહ-વારસદારોની સાથે પોતાને વારસામાં મળેલ મિલકતમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરી શકે નહીં. જે કાયદો વર્ગ-૧ હેઠળ સહ-વારસદારો દ્વારા વારસાની જોગવાઈ કરે છે તે સ્થાવર મિલકતના નિકાલની સ્વતંત્રતાને મર્યાદિત કરે છે. સહ-વારસદાર પોતાની પસંદગીની વ્યક્તિને પોતાનું હિત ત્યારે જ વેચી શકે છે, જો તેના સહ-વારસદારો દ્વારા ખરીદી કરવાના તેમના અગ્રતાના હકનો લાભ લેવામાં ન આવે. કલમ ૪૦ ના બીજા ફક્રાનો સામાન્ય રીતે વિશિષ્ટ દાદ અધિનિયમ, ૧૮૭૭ ની કલમ ૨૭ (બી) હેઠળ વિશિષ્ટ દાદ માટે મૂળભૂત કાયદો અને આધાર પૂરો પાડવા માટે આશરો લેવામાં આવ્યો છે, જ્યાં, અગ્રક્રિયા માટેનો કરાર હોય, જે સ્થાવર મિલકતમાં તેના સહ-વારસદારોના હિસ્સામાં કોઈ હિત અથવા તેમાં કોઈ સુખાધિકાર આપતો નથી. જે સહ-વારસદાર બીજા સહ-વારસદારની સાથે જમીનમાં હિસ્સો ધરાવે છે તેને, જ્યારે પાછળનો સહ-વારસદાર પોતાના હિતનો નિકાલ કરવા માંગે છે ત્યારે, તેમાં રહેલા પોતાના હિતના લાભદાયી ઉપભોગ માટે

સ્પષ્ટપણે સામાન્ય મિલકતમાં પાછળના સહ-વારસદારનું હિત પ્રાપ્ત કરવાનો લાભ અથવા ફાયદો મળે છે. સહ-વારસદાર આમ બોજાથી લદાયેલો રહે છે અને પોતાની ઈચ્છા મુજબ ગમે તેને પોતાના હિતનો નિકાલ કરવા માટે સ્વતંત્ર એવા સંપૂર્ણ માલિક તરીકેના તેના ઉપભોગના હક પર નિયંત્રણ મૂકવામાં આવે છે. કલમ ૪૦ ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ, પરાધીન ન કરનાર સહ-વારસદારના પ્રભાવી હકનો તેની નોટિસ ધરાવનાર અવેજ બદલના ટ્રાન્સફરી વિરુદ્ધ અમલ કરાવી શકાય છે, કારણ કે સહ-વારસદાર તરીકે જમીનનો વારસો મળવાના કારણે સહ-વારસદારની વૈધાનિક જવાબદારી જમીનની માલિકી સાથે જોડાઈ જાય છે. ઉપરોક્ત ચર્ચાના પ્રકાશમાં એ ફલિત થાય છે કે વર્ગ ૧ ના અન્ય વારસદારોની સાથે વારસામાં મળેલ મિલકતમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો વ્યક્તિનો હક તબદીલી લેવાના તેના સહ-વારસદારોના અગ્રતાના હકને આધીન છે, અને તે હકના ભંગમાં કરવામાં આવેલ કોઈપણ તબદીલી સહ-વારસદારો, કે જેઓને તેમના અગ્રતાના હકથી વંચિત રાખવામાં આવ્યા છે, તેમની અરજથી રદબાતલ થવાને પાત્ર રહેશે."

૪૧. કલમ ૨૨ ના વાંચનથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ એક કરતાં વધુ વારસદારો મૂકીને બિનવસિયતી અવસાન પામે અને જો આવો કોઈ એક વારસદાર મિલકતમાંનું પોતાનું હિત

તબદીલ કરવા માંગતો હોય અથવા તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકતો હોય, તો અન્ય વારસદારોને તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક રહેશે. આમ, સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨(૧) હેઠળ નિર્ધારિત આકસ્મિક સંજોગ એ અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારો પર બિનવસિયતી વ્યક્તિની સ્થાવર મિલકતમાંનું હિત મળવાનો છે. “બિનવસિયતી” શબ્દની વ્યાખ્યા સદર અધિનિયમની કલમ ૩(જી) દ્વારા કરવામાં આવેલ છે અને તે નીચે મુજબ વંચાય છે:

“‘બિનવસિયતી’ – જે મિલકત અંગે કોઈ પુરુષ કે સ્ત્રીએ અમલમાં આવી શકે તેવી વસિયતી વ્યવસ્થા કરેલ ન હોય તે મિલકત અંગે તે વ્યક્તિ બિનવસિયતી અવસાન પામેલ હોવાનું માનવામાં આવે છે;”

૪૨. તેથી, એ સ્પષ્ટ છે કે સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨(૧) હેઠળ અગ્રતાના હકનો દાવો કરવાના હેતુઓ માટે, આવા હકનો ઉપયોગ કરવાનો પ્રસંગ માત્ર કાયદેસરના વારસદારો પર બિનવસિયતી વ્યક્તિની મિલકતમાંનું હિત મળવા પર અને તેઓ પૈકીના એક દ્વારા આ રીતે પ્રાપ્ત કરેલ પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકવા પર જ ઉપસ્થિત થશે. તેથી હાલના કેસમાં સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨(૧) ની જરૂરિયાતો સંતોષાય છે કે કેમ તે તપાસવું જરૂરી બનશે.

૪૩. સ્પીટ લો ડિક્શનરીમાં આવતી ‘અગ્રક્રિયાના હક’ ની વ્યાખ્યા પરથી એ જણાશે કે તે અન્ય વ્યક્તિઓ કરતાં પહેલાં અથવા તેમની સરખામણીમાં

અગ્રતાના ધોરણે મિલકત ખરીદવાનો હક છે. વધુમાં 'પ્રીએમ્પ્શન' શબ્દ 'પ્રે એમ્પ્શયો' પરથી ઉતરી આવ્યો છે અને આમ અગ્રક્રિયા એટલે બીજા કરતાં પહેલાં ખરીદવાનું કાર્ય. આ તમામ બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને મારે એ જ ઠરાવવું રહ્યું કે સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ દ્વારા જે હક આપવામાં આવેલ છે તે અગ્રક્રિયાનો હક છે, કારણ કે, અહીં જ્યારે બિનવસિયતી અવસાન પામનાર વ્યક્તિના મૃત્યુ પર અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ વારસદારો તરીકે એક અથવા અનેક વ્યક્તિઓને કોઈ સ્થાવર મિલકતમાંનું હિત મળે છે અને જ્યારે આવા વારસદારો પૈકીનો એક વારસદાર મિલકતમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે, ત્યારે અન્ય વારસદારોને તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક આપવામાં આવેલ છે. અહીં પ્રશ્નવાળો હક એ વ્યક્તિને અન્યોની સરખામણીમાં અગ્રતાના ધોરણે મિલકત ખરીદવા સક્ષમ બનાવતો હક છે. જ્યારે ઉપર ઉલ્લેખિત વારસદારો પૈકીનો એક વારસદાર મિલકતમાંનું પોતાનું હિત વેચવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે, જે હિત તેને વર્ગ-૧ ના વારસદારો તરીકે અન્યોની સાથે મળ્યું હતું, ત્યારે અન્ય વારસદારોને અજાણ્યા-ખરીદનારાઓને બાકાત રાખીને તે ખરીદવાનો હક રહેશે. તેથી, આ હક દેખીતી રીતે જ અગ્રક્રિયાનો હક છે.

૪૪. મને જણાય છે કે સદર અધિનિયમની ઉપરોક્ત જોગવાઈએ વિભાજન અધિનિયમની કલમ ૪ માં જોગવાઈ કરવામાં આવેલ હક ઉપરાંતનો

અગ્રક્રિયાનો વધારાનો હક આપ્યો છે. વિભાજન અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈથી વિપરીત, અહીં, અગ્રક્રિયાનો હક અવિભાજિત કુટુંબના રહેણાંકના ઘર પૂરતો મર્યાદિત નથી પરંતુ બિનવસિયતી અવસાન પામનાર હિન્દુની કોઈપણ સ્થાવર મિલકત અથવા તેના દ્વારા એકલા હાથે કે અન્યોની સાથે મળીને ચલાવવામાં આવતા વ્યવસાયને લાગુ પડે છે. જોકે, આવો હક માત્ર અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ વારસદારોને જ મળવાપાત્ર છે.

૪૫. સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ નું એક વિશિષ્ટ લક્ષણ એ છે કે જ્યારે અન્ય કાયદાઓમાં જોગવાઈ કરવામાં આવેલ અગ્રક્રિયાના કિસ્સામાં, અગ્રક્રિયા માટે અરજી કરવાનો હક સામાન્ય રીતે તબદીલીના ખતની નોંધણી થવા પર જ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ આ જોગવાઈમાં, જો વર્ગ-૧ ના વારસદારો પૈકીનો કોઈ વારસદાર પોતાનો અવિભાજિત હિસ્સો તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે, તો વાસ્તવિક તબદીલી પહેલાં પણ અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનારને આવો હક આપવામાં આવ્યો છે. હાજર રહેલું બીજું વિશિષ્ટ તત્વ એ છે કે અહીં, પ્રસ્તાવિત તબદીલીના અવેજનું મૂલ્ય અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવવું જોઈએ સિવાય કે પક્ષકારો, એટલે કે તબદીલ કરનાર અને અગ્રક્રિયાનો હક ધરાવનાર દ્વારા અન્યથા સંમતિ આપવામાં આવી હોય.

૪૬. બીજી એક બાબત જે નોંધવાની જરૂર છે તે એ છે કે સદર અધિનિયમની

કલમ ૨૨(૧) માં 'અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ વારસદારો' શબ્દોના ઉપયોગથી, સ્પષ્ટપણે એવો ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો છે કે જ્યાં મિલકત હયાત સહ-દાયાદો પર ઉત્તરજીવિતાના નિયમથી મળે છે તેવા કિસ્સામાં આ કલમ લાગુ પડશે નહીં. જ્યાં સુધી વારસાનો કેસ પ્રસ્થાપિત કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી એ જ ઠરાવવું જોઈએ કે કલમ ૨૨ લાગુ પડશે નહીં.

૪૭. આ સંદર્ભમાં સદર અધિનિયમની કલમ ૬ સુસંગત છે અને તે નીચે ટાંકવામાં આવે છે :

"જ્યારે કોઈ હિન્દુ પુરુષ આ અધિનિયમના પ્રારંભ પછી, પોતાના મૃત્યુ સમયે મિતાક્ષરા સહ-દાયાદ મિલકતમાં હિત ધરાવતો હોય તેવી સ્થિતિમાં અવસાન પામે છે, ત્યારે મિલકતમાંનું તેનું હિત સહ-દાયાદ પદ્ધતિના હયાત સભ્યો પર ઉત્તરજીવિતાથી મળશે અને આ અધિનિયમ અનુસાર મળશે નહીં."

૪૮. હિન્દુ મિતાક્ષરા કુટુંબોને લાગુ પડતો ઉત્તરજીવિતાનો સામાન્ય નિયમ અલબત્ત સદર અધિનિયમની કલમ ૬ ની જોગવાઈઓથી આવરી લેવાતા કિસ્સાઓને આધીન રહીને હજુ પણ માન્ય રહે છે. કલમ ૬ ના પરંતુકની જોગવાઈ માત્ર એવા જ કિસ્સાઓમાં લાગુ પડશે જ્યાં મૃતક પોતાની પાછળ અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ હયાત સ્ત્રી સગાને અથવા તે વર્ગમાં નિર્દિષ્ટ એવા પુરુષ સગાને મૂકીને અવસાન પામ્યો હોય જે આવા સ્ત્રી સગાઓ મારફતે દાવો કરે છે.

૪૯. હાથ પરના કેસ તરફ પાછા ફરતાં, મારો એવો મત છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે કાયદાને સમજ્યો છે અને સાચી રીતે લાગુ કર્યો છે. મેં ફકરા ૩૫ માં કૌટુંબિક ચાર્ટ સમાવિષ્ટ કર્યો છે. તે સ્પષ્ટ કરે છે કે ચતુરભાઈ ધરમદાસ પટેલ મૂળ પૂર્વજ છે. તેઓ ઘણા વર્ષો પહેલાં અવસાન પામ્યા હતા. આશાભાઈ, અંબાલાલ અને કાળીદાસ, એટલે કે ચતુરભાઈના ત્રણ પુત્રો, વારસદારો હોવાથી, મિલકતોના ઉત્તરાધિકારી બન્યા હતા. હું એ હકીકતની નોંધ લઉં છું કે પ્રતિવાદી, એટલે કે દિપકકુમાર નટવરલાલ પટેલ, નટવરલાલના પુત્ર છે. નટવરલાલ આશાભાઈના પુત્ર છે. આશાભાઈ, અંબાલાલ અને કાળીદાસ અવસાન પામ્યા છે. આવા સંજોગોમાં, જ્યાં સુધી આશાભાઈ, અંબાલાલ અને કાળીદાસના પુત્રોને સંબંધ છે ત્યાં સુધી ઉત્તરાધિકાર ખૂલ્યો હતો. આજની તારીખે, નટવરલાલ, જયંતિભાઈ અને બાબુભાઈ, એ ત્રણ ભાઈઓ, હજુ હયાત છે. દિપક, એટલે કે પ્રતિવાદી, નટવરલાલના પુત્ર હોવાથી અને નટવરલાલ હજુ હયાત હોવાથી, ઉત્તરાધિકાર ખૂલ્યો હોવાનું કહી શકાય નહીં. આ કલમની જોગવાઈ જાહેર કરે છે કે જ્યારે સ્થાવર મિલકતમાંનું હિત અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારો પર બિનવસિયતી ઉત્તરાધિકારથી મળે છે, ત્યારે વર્ગ-૧ ના વારસદારો વચ્ચે અંદરોઅંદર તેઓને અગ્રક્રિયાનો હક રહે છે.

૫૦. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, હાલના કેસમાં, મૂળ પૂર્વજ ચતુરભાઈના મૃત્યુ પછી પ્રથમ વખત ઉત્તરાધિકાર ખૂલ્યો હતો. તેમના પુત્રો, એટલે કે આશાભાઈ,

અંબાલાલ અને કાળીદાસ, વર્ગ-૧ ના વારસદારો તરીકે મિલકતના ઉત્તરાધિકારી બન્યા હતા. પ્રતિવાદી ચતુરભાઈના વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકે મિલકતના ઉત્તરાધિકારી બન્યા ન હતા. તેથી, વાદીઓ અને પ્રતિવાદી વચ્ચે, અગ્રક્રિયાના હકનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થશે નહીં અને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની જોગવાઈ લાગુ પડતી નથી. સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ એ અત્યંત સ્પષ્ટ કરે છે કે આ હક માત્ર અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ વારસદારોને જ મળવાપાત્ર છે.

૫૧. હું હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨ પરના પ્રકરણ ૨૨ માંથી, ભારતના ભૂતપૂર્વ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ, ન્યાયમૂર્તિ રંગનાથ મિશ્રા દ્વારા સંશોધિત, મેઈન્સ હિન્દુ લો એન્ડ ચુએજ, ૧૬મી આવૃત્તિમાંથી એક ઉતારો ટાંકું.

"આ કલમ માત્ર વર્ગ-૧ માંના વારસદારોને જ, જ્યારે બિનવસિયતી વ્યક્તિની સ્થાવર મિલકત અથવા તેના દ્વારા એકલા હાથે અથવા અન્ય વારસદારોની સાથે મળીને ચલાવવામાં આવતા વ્યવસાયમાંનું હિત બે અથવા વધુ વારસદારો પર મળે અને જો કોઈ સહ-વારસદાર મિલકતમાંનો પોતાનો હિસ્સો તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે ત્યારે તે હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક આપે છે."

"જ્યારે એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો કે શું 'સ્થાવર મિલકત' શબ્દપ્રયોગમાં ખેતીની જમીનોનો પણ સમાવેશ થાય છે કે કેમ, ત્યારે એવું ઠરાવવામાં

આવ્યું હતું કે આ જોગવાઈ એવી છે જે મિલકતમાં અગ્રતાનો હક ઊભો કરે છે જે એક મૂળભૂત હક છે; કે આ કલમ ભારતના બંધારણની સાતમી અનુસૂચિમાં સંવર્તી યાદી ૩ ની નોંધ ૫ પૂરતી મર્યાદિત નથી; કે તે સ્થાવર મિલકતની તબદીલી મેળવવાનો હક હોવાથી તે નોંધ ૬ ના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે જે ખેતીની જમીનની તબદીલીને સ્પષ્ટપણે બાકાત રાખે છે; ખેતીની જમીનની તબદીલી અને પરાધીનકરણનો વિષય સાતમી અનુસૂચિમાં રાજ્ય યાદીની નોંધ ૧૮ ના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે; કે સંસદ ખેતીની જમીનો અંગે અગ્રતાના હક સંબંધિત કાયદો ઘડી શકી ન હોત; તેથી આ કલમમાં 'સ્થાવર મિલકત' શબ્દો ખેતીની જમીનોને બાકાત રાખે છે અને તેથી અગ્રતાના હકનું અર્થઘટન માત્ર વ્યવસાય અને ખેતીની જમીનોનો સમાવેશ ન કરતી હોય તેવી સ્થાવર મિલકત પૂરતું મર્યાદિત હોવાનું કરવાનું રહે છે."

"આ કલમનું લાગુ પડતું માત્ર વર્ગ-૧ ના વારસદારોને જ બક્ષવામાં આવેલ છે. કલમમાં અન્ય વારસદારોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ નથી અને તેથી તેઓ આ કલમ હેઠળ કોઈ હકનો દાવો કરી શકે નહીં. વર્ગ-૧ માં 'અન્ય વારસદારોને અગ્રતાનો હક રહેશે' એ શબ્દપ્રયોગ, 'વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારો પર મળે છે' અને 'આવા વારસદારો પૈકીનો કોઈ એક વારસદાર તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે' એ શબ્દપ્રયોગો સાથે વાંચતાં, તેનો અર્થ અન્ય વારસદારોનો સમગ્ર સમૂહ

નહીં પરંતુ પોતાનો હિસ્સો તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકનાર આવા વારસદારો પૈકીના કોઈ એક વારસદાર સિવાયના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ આવા વારસદારો જ થશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આ જોગવાઈ માત્ર અનુસૂચિના વર્ગ-૧ માં નિર્દિષ્ટ એવા વારસદારો પૂરતી જ મર્યાદિત છે કે જેમના પર સ્થાવર મિલકત અથવા વ્યવસાયમાં બિનવસિયતી વ્યક્તિનું હિત મળે છે."

પર. મેઈન્સ હિન્દુ લો પરની ટીકામાંથી ઉપરોક્ત ઉતારો દિલ્હી હાઈકોર્ટ દ્વારા શ્રીમતી કુસુમ કુમરિયા અને અન્યો વિ. શ્રી એસ.પી. કુમરિયા અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૩ એ.ડી. (દિલ્હી) ૬૨૮ ના કેસમાં, ચુકાદાના ફક્ત ૯ માં અનુમોદન સાથે ટાંકવામાં આવ્યો છે, જે આ મુજબ વંચાય છે :

"૯. પ્રતિવાદીઓ તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે પુનરોચ્ચાર કર્યો કે સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ માત્ર વર્ગ ૧ માંના વારસદારોને જ અગ્રતાનો હક આપે છે. તેમણે મેઈન્સ હિન્દુ લો એન્ડ ચુઝેજ ૧૫મી આવૃત્તિ અને ખાસ કરીને તેના પાના નં. ૧૧૯૫, ૧૧૯૬ અને ૧૧૯૮ ના સંદર્ભ સાથે રજૂઆત કરી કે સદર કલમ ૨૨ નું લાગુ પડવું માત્ર વર્ગ ૧ ના વારસદારો પૂરતું જ મર્યાદિત છે. સદર કલમમાં અન્ય વારસદારોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ નથી અને તેથી, તેઓ આ કલમ હેઠળ કોઈ હકનો દાવો કરી શકે નહીં. હું આ મતો સાથે સહમત છું."

પ૩. હું પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટના કમલ ગોયલ વિ. પુરુષોત્તમ દાસ

(મૃતક તરફે કાયદેસરના પ્રતિનિધિઓ) અને અન્યો, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૯ પી. એન્ડ એચ. ૨૫૪ ના કેસના ચુકાદાનો પણ ઉલ્લેખ કરી શકું, જેમાં વિદ્વાન સિંગલ જજે ફકરા ૧૧ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

"૧૧. ઉપરોક્ત કલમના વાંચન પરથી, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે અન્ય સહ-વારસદાર મિલકત વેચવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે ત્યારે તે માત્ર વર્ગ-૧ ના વારસદારને જ પોતાના નામ પર મિલકતની તબદીલી માંગવાનો હક આપે છે. આ કલમ પહેલેથી જ તબદીલ કરવામાં આવેલ હિતને પણ લાગુ પડે છે, પરંતુ આ કલમ ઘડવાનો ઇરાદો એ જોવાનો છે કે મિલકત માત્ર સહ-વારસદારોના હાથમાં જ રહેશે અને અજાણી વ્યક્તિઓને સહ-વારસદારનું કોઈપણ હિત પ્રાપ્ત કરતા અટકાવવાનો છે. વધુમાં એ સ્પષ્ટ છે કે આ કલમની જોગવાઈઓ માત્ર અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ વર્ગ-૧ ના વારસદારો પૂરતી જ મર્યાદિત છે. તે સહ-વારસદારો પૈકીના કોઈ એક કે બીજાને આપવામાં આવેલ માત્ર અંગત હક છે. તે હક ન તો તબદીલ કરી શકાય તેવો છે કે ન તો વારસામાં મળી શકે તેવો છે. આવા કિસ્સાઓમાં, કોમન લોનું સૂત્ર એક્શિયો પર્સોનાલિસ મોરિતુર-કમ પર્સોના (દાવો કરવાનો અંગત અધિકાર વ્યક્તિના મૃત્યુ સાથે સમાપ્ત થાય છે) લાગુ પડે છે."

૫૪. હવે હું એ બે ચુકાદાઓ જોઉં કે જેના પર અપીલકર્તાઓ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલ છે.

૫૫. ભૂપ (ઉપર મુજબ) માં, સુપ્રીમ કોર્ટે ફકરા ૭ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું

:

"૭. એ સામાન્ય જાણકારીની વાત છે કે અગ્રક્રિયાનો હક સામાન્ય રીતે મિલકતમાંના સહ-હિસ્સેદારને અથવા મિલકત પર કોઈ હકનો દાવો કરતી વ્યક્તિને દા.ત., રસ્તાનો હક, વગેરે, અથવા સામીપ્યના કારણોસર એટલે કે અડીને આવેલી મિલકતના માલિક હોવાના કારણે આપવામાં આવે છે. આ હક કાયદા અથવા પ્રથા અથવા પક્ષકારો જેનાથી શાસિત હોય તે અંગત કાયદા પર આધારિત હોઈ શકે છે. સહ-હિસ્સેદાર અથવા અડીને આવેલી સ્થાવર મિલકતના માલિકને આ હક આપવાનો એકમાત્ર ઉદ્દેશ અજાણી વ્યક્તિઓને સહ-હિસ્સેદાર તરીકે સ્થાવર મિલકતમાં હિત પ્રાપ્ત કરતા બાકાત રાખવાનો અથવા વાંધાજનક અજાણી વ્યક્તિઓને પડોશથી દૂર રાખવાનો છે. આ હક સંપૂર્ણપણે અંગત છે અને તેને ત્રાહિત પક્ષકારને તબદીલ કરી શકાતો નથી કારણ કે દેખીતા કારણોસર તેમ કરવાથી તેને આપવાનો મૂળ હેતુ જ નિષ્ફળ જશે. એટલા માટે જ અલાહાબાદ હાઈકોર્ટે સરજુ પ્રસાદ (ઉપર મુજબ) માં ઠરાવ્યું કે અગ્રક્રિયા માટેનું હુકમનામું સંપૂર્ણપણે અંગત સ્વરૂપનું હોવાથી ખરીદનારને તેની બજવણી કરવા હકદાર બનાવવા માટે તબદીલ કરી શકાય નહીં. તેથી, ડો. ઘોષે રજૂઆત કરી કે માતાદીન હુકમનામાની બજવણી કરાવવા અને અપીલકર્તા પાસેથી અગ્રક્રિયાવાળી મિલકતનો કબજો મેળવવા હકદાર ન હતા. આ રજૂઆત, અમારા મતે, દીવાની

કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૧૪૬, ઓર્ડર ૨૦, નિયમ ૧૪ અને ઓર્ડર ૨૧ નિયમ ૧૬ ની યોજનાને નજરઅંદાજ કરે છે."

૫૬. આશુતોષ ચતુર્વેદી (ઉપર મુજબ) માં, સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

"૮. કાયદાની શરતો મુજબ મિલકત પર અગ્રતાનો દાવો કરતો હક સામાન્ય રીતે એક નબળો હક છે. સમયમર્યાદા અધિનિયમ ૧૯૬૩, અનુચ્છેદ ૯૭ દ્વારા, આવા હકનો દાવો કરવા માટે એક વર્ષની સમયમર્યાદાની જોગવાઈ કરે છે. દાવો વર્ષ ૧૯૯૦ માં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. દાવાના પડતર રહેવા દરમિયાન, વેચાણ ખતો તારીખ ૮.૬.૧૯૯૦ અને ૧૮.૬.૧૯૯૦ ના રોજ કરવામાં આવ્યા હતા. સુધારા માટેની અરજી દાવો દાખલ કર્યાના ૧૩ વર્ષ પછી દાખલ કરવામાં આવી હતી. અગ્રતાના હકનો દાવો કરતો દાવો સામાન્ય રીતે નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં દાખલ કરવાનો રહેતો હતો.

૧૨. ભોલા નાથ રસ્તોગી અને અન્યો વિ. સંતોષ પ્રકાશ આર્ય અને અન્યો [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૫ પટલા ૩૩૬] માં, ન્યાયમૂર્તિ એલ.એમ. શર્મા (માનનીય ભારતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ તે સમયે જે હોદ્દા પર હતા તે મુજબ) એ અભિપ્રાય આપ્યો :

"હિન્દુ મિતાક્ષરા કુટુંબોને લાગુ પડતો ઉત્તરજીવિતાનો સામાન્ય

નિયમ અલબત્ત સદર અધિનિયમની કલમ ૬ ની જોગવાઈઓથી આવરી લેવાતા કિસ્સાઓને આધીન રહીને હજુ પણ માન્ય રહે છે. કલમ ૬ ના પરંતુકની જોગવાઈ માત્ર એવા જ કિસ્સાઓમાં લાગુ પડશે જ્યાં મૃતક પોતાની પાછળ અનુસૂચિના વર્ગ ૧ માં નિર્દિષ્ટ હયાત સ્ત્રી સગાને અથવા તે વર્ગમાં નિર્દિષ્ટ એવા પુરુષ સગાને મૂકીને અવસાન પામ્યો હોય જે આવા સ્ત્રી સગાઓ મારફતે દાવો કરે છે. હાલના કેસમાં અપીલકર્તાઓ દ્વારા એવું સૂચવવામાં આવ્યું નથી કે ધનુ લાલ પોતાના બે પુત્રો સિવાય અન્ય કોઈ વારસદાર મૂકીને અવસાન પામ્યા હતા. તેથી, મારો એવો મત છે કે પક્ષકારોને લાગુ પડતા ઉત્તરજીવિતાના નિયમને નિષ્ફળ બનાવવા માટે હાલના કેસમાં કલમ ૬ નો પરંતુક લાગુ પડતો નથી. જ્યારે ધનુ લાલ અવસાન પામ્યા, ત્યારે તેમના બે પુત્રોએ ઉત્તરજીવિતાથી સમગ્ર હિત મેળવ્યું હતું અને જેમ કે હવે નિર્વિવાદપણે બન્યું છે તેમ પ્રતિવાદીઓ રૂપ થી રૂ.૮ દ્વારા વેચાણ ખત કરવામાં આવ્યું તે પહેલાં બે પુત્રો વચ્ચે વિભાજન થયું છે. તેથી, પ્રતિવાદી નં. ૧ અથવા તેમના પુત્રોને સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ના લાભનો આશરો લેવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં.

૯. આ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં અપીલકર્તાઓના માર્ગમાં બીજી એક

મુશ્કેલી જણાય છે. હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૨) દર્શાવે છે કે પક્ષકાર અદાલતમાં તે મતલબની અરજી કરીને અગ્રક્રિયાના હકનો અમલ કરાવી શકે છે જે આ કલમના સ્પષ્ટીકરણમાં સમજાવવામાં આવ્યું છે. જો કલમ ૨૨(૧) હેઠળ આપવામાં આવેલ હકનો લાભ લેવા માંગતો પક્ષકાર અરજી દાખલ કરે, તો અદાલતે અભિપ્રેત તબદીલી માટે અવેજની રકમ નક્કી કરવાની હોય છે અને પક્ષકારને ફરીથી આવા અવેજ પર સહ-હિસ્સેદાર પાસેથી આવી તબદીલી મેળવવાનો અથવા તેનો ઇનકાર કરવાનો વિકલ્પ આપવામાં આવે છે. જો પક્ષકાર તે જ રકમ બદલ મિલકત ખરીદવાનો ઇનકાર કરે, તો તેણે કાર્યવાહીનો ખર્ચ ભોગવવો પડે છે. કોઈપણ પક્ષકારો દ્વારા ક્યાંય પણ આવી કોઈ અરજી ક્યારેય દાખલ કરવામાં આવી નથી. નીચલી અદાલતમાં આ રજૂઆત ઉઠાવવામાં પણ આવી ન હતી. આ અપીલમાં પ્રથમ વખત જ અપીલકર્તાઓએ આ મુદ્દો ઉઠાવ્યો છે. આ અદાલતમાં પણ આવા હકના અમલ માટે કોઈ અરજી દાખલ કરવામાં આવી નથી. આ સંજોગોમાં, આ રજૂઆત નકારી કાઢવાની રહે છે."

૧૩. મુરલીધર દાસ વિ. બંસીધર દાસ અને અન્યો [એ.આઈ.આર. ૧૯૮૬ ઓરિસ્સા ૧૧૯] માં, કલકત્તા અને કેરળ હાઈકોર્ટના ચુકાદાઓને

ધ્યાનમાં લીધા બાદ, નીચેના શબ્દોમાં કાયદો જણાવાયો :

"પેટા-કલમ (૨) જ્યારે પક્ષકારો, એટલે કે, પ્રાપ્ત કરવા માંગનાર અને તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકનાર વચ્ચે મતભેદ હોય ત્યારે અવેજ નક્કી કરવા માટેની જોગવાઈ કરે છે. આ જોગવાઈ તેનાથી આગળ જતી નથી. કલમ ૨૨ અન્ય કોઈ કાર્યપદ્ધતિ પ્રસ્થાપિત કરતી નથી. અરજીનું કાર્યક્ષેત્ર મર્યાદિત છે અને તેથી અદાલતની હકૂમત પણ મર્યાદિત છે. આ કલમ પેટા-કલમ (૧) હેઠળ આપવામાં આવેલ હકના અમલ માટેની કાર્યપદ્ધતિ પ્રસ્થાપિત કરતી નથી. પેટા-કલમ (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલ હકના અનુસંધાનમાં ઉપસ્થિત થઈ શકે તેવા વિવાદોના માત્ર એક જ પાસાની કાળજી લેવામાં આવી છે અને અન્ય કોઈ નહીં. જોગવાઈ સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત હોવાથી અને તેમાં કોઈ સંદિગ્ધતા ન હોવાથી, અદાલત માટે જોગવાઈનું એવું અર્થઘટન કરવાનું પુષ્ટું નથી કે જે તેના પક્ષે કાયદો ઘડવા બરાબર ગણાય. સામાન્ય રીતે અદાલતો કાયદો બનાવતી નથી પરંતુ તેનું અર્થઘટન કરે છે."

૧૪. કેરળ હાઈકોર્ટનો ચુકાદો પણ સહ-હિસ્સેદારને આવા હકના અમલ માટે દાવો દાખલ કરવાના હકની જોગવાઈ કરે છે, અને જણાવે છે :

"પેટા-કલમ (૧) નો ઉદ્દેશ અમે જે રીતે સમજીએ છીએ તે મુજબ એ છે કે જે કિસ્સાઓમાં સદર અધિનિયમ હેઠળ બિનવસિયતી

ઉત્તરાધિકારની રૂએ કોઈ સ્થાવર મિલકતમાંનું કોઈ હિત અનુસૂચિના વર્ગ ૧ માં નિર્દિષ્ટ બે અથવા વધુ વારસદારો પર મળ્યું હોય અને આવા વારસદારો પૈકીનો કોઈ એક વારસદાર મિલકતમાંનું પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે ત્યાં અન્ય વારસદારોને આ રીતે તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક હોવો જોઈએ. સંસદના સદર ઇરાદાને ત્યારે જ કાર્યાન્વિત કરી શકાય જો આપણે આ કલમને પોતાનું હિત તબદીલ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકનાર વારસદાર સિવાયના અન્ય વારસદારો પર અમલ કરી શકાય તેવો હક આપતી હોવાનું ગણીએ. આ કલમ આવા સહ-વારસદારોને અન્ય સહ-વારસદાર દ્વારા તબદીલ કરવા માટે પ્રસ્તાવિત હિત પ્રાપ્ત કરવાનો અગ્રતાનો હક આપે છે. જો પ્રસ્તાવિત તબદીલી સહ-વારસદારો પૈકીના એક દ્વારા તેના સહ-વારસદારોને પેટા-કલમ (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલ હકના ભંગમાં કરવામાં આવે તો પાછળના સહ-વારસદારો ચોક્કસપણે ઉપાય વિનાના હોઈ શકે નહીં કારણ કે દરેક કાનૂની હક આવશ્યકપણે પોતાના અમલ માટેનો ઉપાય પોતાની સાથે ધરાવતો હોવો જોઈએ. પરાધીન ન કરનારા સહ-વારસદારોનો ઉપાય, આવા સંજોગોમાં, અમારા મતે, કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૧) ના ભંગમાં અન્ય સહ-વારસદાર દ્વારા તબદીલ કરી દેવામાં

આવેલ હિત પ્રાપ્ત કરવા માટે તેઓને સક્ષમ બનાવવા અદાલતની દરમિયાનગીરી માંગવાનો રહેશે. આ કલમ સદર ઉપાય માંગવા માટે કોઈ ખાસ કાર્યપદ્ધતિની જોગવાઈ કરતી ન હોવાથી, કલમ ૨૨(૧) હેઠળ પોતાના હકોનો અમલ કરાવવા માંગતા સહ-વારસદારો દ્વારા કોઈપણ દીવાની હકના અમલ માટેની સામાન્ય કાર્યપદ્ધતિનો આશરો લેવો પડશે; બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો ઉપાય સક્ષમ અદાલત સમક્ષ રેગ્યુલર સિવિલ સ્યુટ મારફતે છે. જ્યાં મિલકતો અજાણી વ્યક્તિઓની તરફેણમાં પહેલેથી જ પરાધીન કરી દેવામાં આવી હોય ત્યાં સક્ષમ દીવાની અદાલત સમક્ષ ટ્રાયલ ચલાવવામાં આવતા દાવામાં સમગ્ર બાબતનો સંપૂર્ણ અને ન્યાયી ન્યાયનિર્ણય થવો જોઈએ તે માટેનું વધુ પ્રબળ કારણ રહે છે કારણ કે આવા દાવામાં નિર્ણય માટે વિવિધ હકીકતલક્ષી પ્રશ્નો આવશ્યકપણે ઉપસ્થિત થવાના જ છે જેમાં મુખ્ય મુદ્દો એ રહેશે કે શું જે તબદીલીની ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તે કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૧) ના ભંગમાં કરવામાં આવી હતી કે કેમ. સહ-વારસદાર દ્વારા સંસ્થિત કરવામાં આવેલ આવા દાવાનો મુખ્ય હેતુ આવશ્યકપણે સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨(૧) દ્વારા આપવામાં આવેલ હકનો અમલ કરાવવાનો રહેશે. અજાણી વ્યક્તિઓની તરફેણમાં અન્ય સહ-વારસદાર દ્વારા કરવામાં આવેલ તબદીલીની

અમાન્યતાનો પ્રશ્ન આવી કાર્યવાહીમાં એક આનુષંગિક બાબત તરીકે સુસંગત બને છે જેની તપાસ કલમ ૨૨(૧) દ્વારા આપવામાં આવેલ હકના અમલમાં વાદી પોતાના સહ-વારસદારો વિરુદ્ધ પોતાના દ્વારા માંગવામાં આવેલ દાદ મેળવવા માટે હકદાર છે કે કેમ તે નક્કી કરવાના હેતુ માટે આવશ્યકપણે કરવી પડે છે."

૫૭. આહિર હમીર દુદા (ઉપર મુજબ) માં, આ અદાલતની ડિવિઝન બેંચે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

"૮. સરતાજ કુઆરી વિ. દેવરાજ કુઆરી, (૧૮૮૮) આઈ.એલ.આર. ૧૦ અલાહાબાદ ૨૭૨ (પી.સી.) નો કેસ પણ અહીંના અપીલકર્તાના કેસને કોઈ મદદ કરતો નથી. ત્યાં પ્રિવી કાઉન્સિલ અવિભાજ્ય સંપત્તિ અંગેના કેસની વિચારણા કરી રહી હતી અને, તેથી, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે "અવિભાજ્ય સંપત્તિ અંગે, જ્યાં વિભાજન કરવાનો તેના પક્ષે કોઈ હક ન હતો ત્યાં જન્મથી પુત્રનો હક અસ્તિત્વમાં ન હતો; વળી પરાધીન ન કરી શકાય તેવી સ્થિતિ પ્રથા પર અથવા સત્તાપ્રકારના સ્વરૂપ પર આધારિત હતી. આ કેસમાં પુરાવાથી એ પ્રસ્થાપિત થયું ન હતું કે પ્રથાથી સંપત્તિ પરાધીન ન કરી શકાય તેવી હતી." ચર્ચા દરમિયાન પ્રિવી કાઉન્સિલે અવલોકન કર્યું—

"મિતાક્ષરા કાયદા હેઠળ જન્મથી પ્રાપ્ત થયેલ પૈતૃક અથવા વડીલોપાર્જિત સંપત્તિમાંની મિલકત, માનનીય ન્યાયમૂર્તિઓના

મતે, વિભાજનના હક સાથે એટલી જોડાયેલી છે કે જ્યાં તેનો કોઈ
હક ન હોય ત્યાં તે અસ્તિત્વમાં હોતી નથી."

ફરીથી આ ચુકાદામાં પણ ભાર હકના અસ્તિત્વ અંગે જ છે.

૯. વડીલોપાર્જિત મિલકતમાં હિસ્સો મેળવવાનો, સહ-દાયાદ એવા
અપીલકર્તાનો જન્મથી રહેલો હક વિવાદમાં નથી. દરેક સહ-દાયાદ
વિભાજન થતાં હિસ્સો મેળવવા હકદાર છે. વિભાજન માંગવાનો અથવા
વિભાજનનો અમલ કરાવવાનો તેનો હક પણ નકારવામાં આવ્યો નથી.
તેની વિરુદ્ધ જે મૂકવામાં આવ્યું છે તે માત્ર આટલું જ છે. તેની પાસે જે હક
છે તે, જ્યાં સુધી તત્કાલીન મુંબઈ પ્રેસિડેન્સીને સંબંધ છે ત્યાં સુધી, જ્યાં
સહ-દાયાદ પદ્ધતિ કાકાઓ અને અન્યો જેવા આડકતરા સગાઓની
બનેલી હોય ત્યાં પિતાની સંમતિ વિના વાપરી શકાતો નથી કે તેનો અમલ
કરાવી શકાતો નથી. તે પિતાએ તે અંગે સંમતિ આપી હોય તે સિવાય
દરજ્જાના વિરુદ્ધની માંગણી કરી શકતો નથી. નિર્વિવાદપણે આ કેસમાં
અપીલકર્તાના પિતાએ પોતાની સંમતિ આપી ન હતી અને હકીકતમાં
તેઓ વિભાજન માટેના પોતાના હકનો અમલ કરાવવાના પોતાના પુત્ર,
એટલે કે અપીલકર્તાના હકનો સતત વિરોધ કરતા રહ્યા છે. શ્રી વ્યાસે
એવી દલીલ કરવા માટે લેખિત જવાબો પ્રત્યે અમારું ધ્યાન દોર્યું કે
અપીલકર્તાના પિતા અને કાકા બંનેએ એવી રજૂઆત કરી હતી કે
અપીલકર્તાના પિતા કુટુંબના બાકીના સભ્યોથી અલગ થઈ ગયા હતા. તે

કેસ પ્રથમ અપીલ અદાલત અથવા સેકન્ડ અપીલ અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યો ન હતો. સમગ્ર કાર્યવાહી દરમિયાન વાદીનો ચોક્કસ કેસ એ રહ્યો છે કે તે અવિભાજિત કુટુંબનો સભ્ય છે અને તે વિભાજન અને પોતાના હિસ્સાના અલગ કબજાની માંગણી કરવા હકદાર છે. ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટ દ્વારા અને વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા હકીકતના તારણો નોંધવામાં આવ્યા છે કે દરજ્જાનો કોઈ વિરોધ થયો ન હતો અને સહ-દાવાદ પદ્ધતિ અકબંધ રહી હતી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વિદ્વાન સિંગલ જજે અને પ્રથમ અપીલ અદાલતે સામાવાળાઓનો એ બચાવ ફગાવી દીધો હતો કે અપીલકર્તાના પિતા આશરે ચાલીસ વર્ષ પહેલાં પોતાના પિતાથી અલગ થઈ ગયા હતા. પ્રથમ અપીલ અદાલત દ્વારા અને આ અદાલતના વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ હકીકતના તે તારણમાં અમારા દ્વારા ખલેલ પહોંચાડી શકાય નહીં."

૫૮. ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓમાંથી ફલિત થતા સિદ્ધાંતો અંગે કોઈ ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. એક સિદ્ધાંત જે સ્પષ્ટપણે ફલિત થાય છે તે એ છે કે કાયદાની શરતો મુજબ મિલકત પર અગ્રતાનો દાવો કરતો હક એક નબળો હક છે. બીજો સિદ્ધાંત જે ફલિત થાય છે તે એ છે કે જો પ્રસ્તાવિત તબદીલી સહ-વારસદારો પૈકીના એક દ્વારા તેના સહ-વારસદારોને હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલ હકના ભંગમાં કરવામાં આવે, તો પાછળના સહ-વારસદારો

ચોક્કસપણે ઉપાય વિનાના હોઈ શકે નહીં. પરાધીન ન કરનારા સહ-વારસદારોનો ઉપાય, આવા સંજોગોમાં, સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૧) ના ભંગમાં અન્ય સહ-વારસદાર દ્વારા તબદીલ કરી દેવામાં આવેલ હિત પ્રાપ્ત કરવા માટે તેઓને સક્ષમ બનાવવા અદાલતની દરમિયાનગીરી માંગવાનો રહેશે. તે ઉપાય સક્ષમ અદાલત સમક્ષ રેગ્યુલર સ્યુટ મારફતે છે. જોકે, ઉપર નોંધ્યા મુજબ, હાથ પરના કેસમાં, પ્રતિવાદીએ વર્ગ-૧ ના વારસદાર તરીકેની પોતાની હેસિયતથી દાવાવાળી મિલકતોમાં પોતાના હિસ્સા અંગે વેચાણ કરાર કરેલ નથી. આવા સંજોગોમાં, એવું ઠરાવવું મુશ્કેલ છે કે પ્રતિવાદી દ્વારા પ્રસ્તાવિત તબદીલી સદર અધિનિયમની કલમ ૨૨ ની પેટા-કલમ (૧) ના ભંગમાં છે.

૫૯. મારા આખરી તારણો નીચે મુજબ સંક્ષિપ્તમાં જણાવી શકાય :

(૧) નીચલી અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ વાદગ્રસ્ત હુકમ સમગ્ર દાવાના રિમાન્ડનો હોવા છતાં, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમનામાને માન્ય રાખેલ હોવાથી અને પક્ષકારોના હકોનો ન્યાયનિર્ણય કરેલ હોવાથી, વાદગ્રસ્ત હુકમ હાઈડ્રોપે હુકમનામું છે અને, તેથી, દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૧૦૦ હેઠળ સેકન્ડ અપીલ ટકવાપાત્ર છે.

(૨) અપીલ અદાલત નીચેના આકસ્મિક સંજોગોમાં દાવાના રિમાન્ડનો હુકમ કરવામાં વાજબી ગણાશે :

(એ) નીચલી અદાલતે પ્રાથમિક મુદ્દા પર દાવાનો નિકાલ કરેલ હોવો જોઈએ અને અપીલ અદાલતે એવું માન્યું હોવું જોઈએ કે પ્રાથમિક મુદ્દા પર નીચલી અદાલતનો નિર્ણય ખોટો હતો અને તેને ઉલટાવવો પડે તેમ હતો અને પરિણામે પ્રાથમિક મુદ્દા પરના નિકાલના કારણે અનિર્ણિત રહેલા વિવિધ મુદ્દાઓના ગુણદોષ પર દાવાની તે મુજબ સુનાવણી અને નિકાલ કરવાનો હતો;

(બી) અપીલ અદાલતે અપીલની સંપૂર્ણ સુનાવણી કર્યા પછી અને કેસની સમગ્ર હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં લીધા પછી, અપીલના ગુણદોષ પર એ નિષ્કર્ષ પર આવેલ હોવું જોઈએ કે, અપીલ હેઠળનું હુકમનામું ઉલટાવવું જોઈએ અથવા રદ કરવું જોઈએ અને, ત્યારબાદ, એ નિર્ણય પર પણ આવેલ હોવું જોઈએ કે ન્યાયના હિતમાં કેસને રિમાન્ડ કરવો જરૂરી હતો.

(સી) અપીલ અદાલત માત્ર સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ માં પ્રસ્થાપિત સંજોગોમાં જ પ્રથમ તબક્કાની અદાલતને નવેસરથી નિકાલ માટે દાવો રિમાન્ડ કરી શકે છે, અને અન્ય કોઈ સંજોગોમાં નહીં.

(ડી) સામાન્ય ક્રમ તરીકે, અથવા રોજિંદી પ્રક્રિયા તરીકે, અથવા આંકડાકીય હેતુઓ માટે રિમાન્ડનો હુકમ કરવો જોઈએ નહીં.

(ઇ) રિમાન્ડનો હુકમ કરવા માટે અંતર્નિહિત હક્કમતનો આશરો લઈ શકાય નહીં કારણ કે કાયદામાં સ્પષ્ટ જોગવાઈ, એટલે કે સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૩ સમાવિષ્ટ છે, અને જ્યાં કોઈપણ બાબત અંગે સ્પષ્ટ અને ચોક્કસ જોગવાઈ હોય, ત્યાં તે બાબત અંગે અંતર્નિહિત હક્કમત ગર્ભિત રીતે બાકાત રાખવામાં આવેલ હોવાનું માનવું જોઈએ.

(એફ) જો અપીલ અદાલતને લાગે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કોઈ મુદ્દો અથવા મુદ્દાઓ અનિર્ણિત રાખવામાં આવ્યા હતા, તો તે આપો મુદ્દો અથવા મુદ્દાઓ ઘડી શકે છે અને અપીલને પોતાની ફાઈલ પર પડતર રાખીને, તારણ માટે તેને ટ્રાયલ કોર્ટને મોકલી શકે છે, અને ટ્રાયલ કોર્ટ પાસેથી તારણ મળ્યેથી, સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧ ના નિયમો ૨૫ અને ૨૬ માં દર્શાવેલ કાર્યપદ્ધતિને અનુસરીને, તે તારણ અને તેના સમર્થનમાં નોંધાયેલ પુરાવા, જો કોઈ હોય તો, અને રેકર્ડ પર પહેલેથી જ રહેલા પુરાવાના પ્રકાશમાં અપીલની સુનાવણી અને નિકાલ કરવાની કાર્યવાહી આગળ વધારી શકે છે. આવા કિસ્સામાં રિમાન્ડનો હુકમ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ હોઈ શકે નહીં.

(જી) જો અપીલ અદાલત સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧, નિયમ ૨૭ હેઠળ અપીલમાં વધારાનો પુરાવો સ્વીકારવાનું નક્કી કરે, તો તે

પોતે વધારાનો પુરાવો નોંધી શકે છે અથવા ટ્રાયલ કોર્ટ અથવા કોઈપણ તાબાની અદાલતને તે નોંધવાનો, અને આ રીતે નોંધાયેલ પુરાવો અપીલ અદાલતને મોકલી આપવાનો આદેશ આપી શકે છે, જેણે ત્યારબાદ સી.પી.સી. ના ઓર્ડર ૪૧ ના નિયમો ૨૮ થી ૩૦ અનુસાર નવા પુરાવા અને રેકર્ડ પર પહેલેથી જ રહેલા પુરાવાના પ્રકાશમાં અપીલની સુનાવણી અને નિકાલ કરવાની કાર્યવાહી આગળ વધારવી જોઈએ. જ્યાં સુધી અપીલ અદાલતને વધારાનો પુરાવો ન મળે અને અપીલની સુનાવણી અને નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી અપીલ અદાલતની ફાઈલ પર ચાલુ રહે છે. આ સ્થિતિમાં પણ રિમાન્ડનો હુકમ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ હોઈ શકે નહીં.

(૩) હિન્દુ ઉત્તરાધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૨ નું લાગુ પડવું માત્ર વર્ગ- ૧ ના વારસદારોને જ બક્ષવામાં આવેલ છે. સદર કલમમાં અન્ય વારસદારોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ નથી અને તેથી તેઓ આ કલમ હેઠળ કોઈ હકનો દાવો કરી શકે નહીં.

૬૦. પરિણામે, આ સેકન્ડ અપીલ નિષ્ફળ જાય છે અને આથી નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૬૧. મુખ્ય અપીલ નામંજૂર કરવામાં આવેલ હોવાથી, સંલગ્ન સિવિલ એપ્લિકેશન ટકી રહેશે નહીં અને તેનો તે મુજબ નિકાલ કરવામાં આવે છે.

/મોઈનુદ્દીન

This is an AI-Assisted Translation.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====